

Somló Bódog élet- és pályarajza dokumentumokkal illusztrálva *

1. RÉSZ: ÉLETRAJZ ÉS AZ ÉLETMŰ MEGŐRZÉSE

Egy lexikon szerkesztőjének kérésére^[1] Somló Bódog negyven évesen így adta meg önéletrajzi adatait:

„1. Születtem Pozsonyban, 1873. júl. 21. – 2. A gimnáziumot Zsolnán, Trencsénben és Temesvárt, jogi tanulmányaimat Kolozsvárt, Lipcsében és Heidelbergben végeztem. – 3. 1899-ben a kolozsvári egyetemen a jogbölcsezet magántanára, 1903-ban a nagyváradi jogakadémia tanára, 1905-ben pedig a kolozsvári egyetemen a jogbölcsezet és a nemzetközi jog tanára lettem, s jelenleg is az vagyok. – 4. A következő folyóiratoknak vagyok munkatársa: *Jogállam, Huszadik Század, Athenaeum, Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, Grünhuts Zeitschrift für das private und öffentliche Rechte*. – 5. Munkáim jegyzéke: *A nemzetközi jogbölcsezet alapelvei*, 1898; *Állami beavatkozás és individualizmus*, 1903; *Zur Gründung einer beschreibenden Soziologie*. Berlin, 1909; *Der Güterverkehr in der Urgesellschaft*. Bruxelles, 1909; *Az érték problémája*. Budapest, 1911.”^[2]

* Ez az írás az OTKA K. 108790. számú, *A modern állam változásai – Történeti perspektívák és a jelenkori kihívásokra adott válaszok* című projektjének keretében és támogatásával készült. A projekt honlapja: <http://www.dfk-otka.sze.hu>. Az 1. rész az élet- és pályarajzot, a 2. rész az ezt szemléltető dokumentumokat tartalmazza. A szöveges rész, rövidítve és kisebb módosításokkal, valamint (az itt közöltektől jelentős részben különböző) dokumentumokkal a közeljövőben megjelenik az *Állambölcseleti töredék* című kötetben (Budapest, Gondolat Kiadó, 2016. előkészületben), mely Somló Bódog 1919/20-ban írott, de befejezetlenül maradt államelméletét kívánja rekonstruálni. Itt köszönöm a tanulmány kéziratához fűzött megjegyzéseket Egresi Katalinnak, Karácsony Andrásnak, Pongrácz Alexnek, Sólyom Péternek, Szabó Miklósnak és Varga Csabának. A szöveg és a dokumentumok rendezéséhez Pődör Lea nyújtott segítséget.

[1] A tervezett mű az *Irodalmi Lexikon* munkacímét viselte, s a szerkesztő Gulyás Pál volt, aki az id. Szinnyei József által megindított *Magyar írók élete és munkái* című lexikont szeretne volna folytatni. E lexikon utolsó kötetét már Szinnyei József fia, Szinnyei Ferencz jelentette meg (14. kötet: Budapest, Hornyánszky, 1914). Digitális kiadása (vö. Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>) – néhány kiegészítéssel – nagyjából ma is az itt megadott adatokat tartalmazza a „Somló Bódog” szócikkben. A Gulyás Pál által összegyűjtött adatokat egyébként huszonehét évvel halála után kezdték el kiadni (lásd Magyar írók élete és munkái, Budapest, kül. kiadók, 1990-től); a jelenleg is „kiadás alatt lévő”, 19. köteténél tartó lexikon azonban az „S” betűvel kezdődő szócikkekhez még nem jutott el.

[2] *Somló Bódog egyetemi tanár önéletrajza*. 1913. április 22. Levél Gulyás Pálhoz. Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattára, Analekta, 36/2969. sz. Részletében idézi Szegő, 1976, 420–421.

E tárgyszerűen szikár, már-már pattogó szavak nem is sejtetik, hogy egy intellektuálisan érzékeny, lelkiileg törekeny ember vetette papírra őket. Az emberileg olykor bizonytalankodó, elméleti és elvi kérdésekben azonban mindig határozott tudós ekkortájt látott hozzá azon könyvéhez, a *Juristische Grundlehre*hez, amellyel aztán beírta magát az európai jogbölcselet történetébe. A hozzá írott leveleket barátai gyakran az „Édes Bódogom!”, mások az „Édes Tanár Úr!” megszólítással kezdték, és minden sorukon átütött a kiérdemelt szeretet, amellyel felé fordultak. E szeretetre méltó ember mégis magányos volt és magára maradt, s kétségbeesetten dobta el magától az életet negyvenhét évesen. Élete és szakmai pályája mindazonáltal nem volt jelentőség- és tanulság nélküli.

Somló Bódog – vagy ahogyan külföldön ismerik: Felix Somló – 1873-ban született a különböző nemzetek által lakott felvidéki Pozsonyban.^[3] Apja, Fleischer Leopold (Lipót) mérnök, vasúti tisztviselő, a (neve ellenére magántulajdonban álló) Cs. kir. szab. Osztrák Államvasút Társaság, később Osztrák–Magyar Államvasút Társaság fűtőház-főnöke, helyi főmérnöke, majd felügyelője; anyja Weinberger Jozefina (Jozefina). A tisztos polgári környezetet jelentő, életének egyik elemzője szerint „közepes jövedelemmel és közepes műveltséggel” rendelkező családja^[4] otthon még németül, más források szerint jiddisül^[5] beszélt. Apja tudott magyarul is, anyja csak németül; későbbi külföldi tanulmányútajáról szüleinek németül, testvérének magyarul írta leveleit. Szülei izraelita vallásúak voltak, így őt is e felekezet anyakönyvében regisztrálták; 1891-ben azonban, Temesvárott, érettségi előtt áttért a római katolikus vallásra. Ez idő tájt változott neve Felix Fleischerről Somló Bódogra, bár rövidebb írásait olykor még később is „f.f.” szignóval írta alá. A magyar társadalomba asszimilálódó zsidóság képviselőjeként felnőtt korában alkalmasint feltehetőleg szembesült antiszemita megnyilvánulásokkal is, közvetlen környezetében, a polgári értelmiség körében azonban származása nem vezetett atrocitásokhoz. Családja vagy maga zsidó származásához való személyes viszonyát nyilvánosan sosem tárgyalta.^[6] Írásai és egyéb megnyilvánulásai alapján vallási-világnezetét szempontból agnosztikusnak volt tekinthető.^[7]

[3] A statisztikák szerint Pozsonynak 1880-ban 48 006 lakosa volt, melynek 65,5%-a német, 15,7%-a szlovák, 15,6%-a magyar, 3%-a pedig egyéb anyanyelvű volt.

[4] Lásd Litván, 1973, 33. és Litván, 1996, 199.

[5] Gaal, 2001, 79.

[6] Nem szólt hozzá például a *Husadik Század* című folyóirat körkérdéséhez, amikor is mintegy 60 vezető értelmiségi fejtette ki álláspontját három kérdésben: „Van-e Magyarországon zsidókérdés?”, „Ha igen, melyek az okai?”, és „Miben állhat megoldása?” (lásd *A zsidókérdés Magyarországon. A Husadik Század körkérdése*. Budapest, Társadalomtudományi Társaság, 21917, 1–156.) Nem tett ilyen tárgyú bejegyzést a több-kevesebb rendszerességgel egész életében vezetett *Naplójában* sem. Ha nem is a személyes viszony rögzítése, de a kérdés elvi tisztázásának igénye megjelent ugyanakkor az *Állambölcseleti jegyzetek* című kéziratában.

[7] Halála után ezt írta róla az egyik kolozsvári újság: „Zsidónak született, katolikus lett, és mint felekezeten kívüli halt meg” (lásd *Ellenzék*: „Eltemették Somló Bódogot”, 1920. október 2.). „Vallást váltott, de nem hitet” – mondanám, ha e tömör értékelés nem lenne félreérthető, akár két-három ponton is.

Az elemi iskolát Budapesten, gimnáziumi tanulmányait – édesapja szolgálati helyének gyakori változásai miatt – Zsolnán (1883–1887), Trencsénben (1887–1890) és Temesvárott (1890–1891) végezte. Érettségi után a budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem jogi karára iratkozott be (1891), tanulmányait azonban egy szemeszter után – mivel apját áthelyezték – a kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem jogi karán folytatta. Itt szerzett jogi (1895), majd államtudományi (1896) doktorátust, „kitűnő” minősítéssel. Diplomájának megszerzését követően önkéntes katonai szolgálatot teljesített, majd nyolc hónapig ügyvédjelölt volt Kolozsvárott. Ezután két félét Németországban töltött állami ösztöndíjasként: a téli szemeszterben a lipcsei, a nyári szemeszterben pedig a heidelbergi egyetemen folytatott tanulmányokat.^[8] Tanulmányai befejezésekor a magyaron és németen kívül franciául és angolul beszélt (az utóbbit németországi tanulmányútján sajátította el), olvasott ógörögül és jól értett latinul.

Már egyetemi éveitől határozottan tudományos érdeklődést mutatott, s akadémiai pályára kívánt lépni. Először azzal próbálkozott, hogy az akkori Magyarország kisebb jogakadémiáin, Máramarosszigeten, Pécsen, Pozsonyban szerezzon magának állást. Nem járt sikerrel. A máramarosszigeti Református Lyceum jogakadémiája például azzal indokolta elutasítását (1896), hogy csak akkor vehetnek fel, ha református volna. Amikor a pécsi jogakadémiára jelentkezett, ami katolikus hagyományokat követett, „alázatos kérelmet” írt a pécsi püspöknek, majd tisztelegő látogatást tett nála.^[9] A látogatás után egyebek mellett ezt írja be *Naplójába*: „Nádason voltam Hettyey Sámuel püspöknél. Egyenes lelkű magyar ember. Szörnyülködött, hogy Heidelbergben tanultam, ahol bizonyára református szellemmel szaturáltak.” Ezek után nem csoda, hogy az állást más kapta meg.^[10] Pozsonyi próbálkozása – Wlassics Gyula miniszternél tett látogatása ellenére^[11] – ugyancsak sikertelen volt.

Ezek után, valószínűleg apja tanácsára és segítségével, 1898-ban az Államvasút Társaság budapesti Központi Igazgatóságán, az igazgatási osztály titkárságán helyezkedett el, ahol segédfogalmazóként, később, 1901-től, fogalmazóként dolgozott. Gyakorlati jogi pályára lépését *Naplójában* így kommentálta: „Kényszerítve vagyok lemondani mindarról, amire törekedtem, amióta csak az eszemet tudom, és kénytelen vagyok olyan pályára adni magam, amelyet utálok, amelyre

[8] Lásd erről Schweitzer – Halász, 2010, 286–297.

[9] Lásd Varga, 1980, 543–546.

[10] A meghirdetett állást a Somlónál szerényebb teljesítményt felmutató, bár saját szakterületén később elismerésre szert tett síkabonyi Angyal Pál kapta meg. Angyal ősi nemesi családba született: az egykori Baranya vármegyei főszolgabíró és pécsi országgyűlési képviselő unokája, egy kúriai bíró fia, és a pécsi királyi közjegyző, majd felsőházi tag és kormányfőtanácsos testvére volt. Később büntetőjogászként vált ismertté, a budapesti egyetemen működött (a jogi kar dékánja és az egyetem rektori tisztét is betöltve), majd az MTA tagja lett.

[11] Wlassics „nem igen engedett szóhoz jutni” – jegyezte fel *Naplójába* –, vagyis ahelyett, hogy az ő ügyével foglalkozott volna, csak saját problémáiról beszélt, és Franz von Liszt büntetőjogi elméletével traktálta; vö. *Somló Bódog Naplója*, Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára, Quart Hung. 3038. I. kötet, 58. (A továbbiakban *Napló*.)

nem vagyok való, s amely nekem soha sem fog örömet szerezni. Ha szüleim nem volnának, főbelőném magam.”^[12] Fogalmazói munkája mellett 1899-ben jogbölcsletről habilitált a kolozsvári egyetemen. A habilitációval már ekkor „magántanár” lett, azaz jogot nyert arra, hogy oktasson, de fizetés nélkül. Anyagi helyzete okán ezt nem engedhette meg magának, így tisztviselősködött tovább. Négy év hivatali munka után sikerült akadémiai pályára lépnie: amikor a közjogász Nagy Ernő Nagyváradról Budapestre távozott (1902), a Királyi (Katolikus)^[13] Jogakadémián megüresedő helyre – miután államtudományból is habilitált Kolozsvárott (1903) – Somló Bódogot nevezték ki. Itt a „politika, a magyar közjog és az enciklopédia” „nyilvános rendkívüli tanára” lett, rendes jövedelemmel. Nagyváradon^[14] telepedett le, meglehetősen sokat tartózkodott azonban Budapesten is.

Tizenegy évvel később, amikor az általa támogatott és irányított fiatalabb pályatársa, Moór Gyula kinevezést kapott az Eperjesi Jogakadémiára, így kommentálta a tudományos-egyetemi munka előnyeit: a kinevezésnek azért örüljön – írta neki levélben –, mert az állás „harmonikus életet lehetővé tévő, sőt előmozdító külső körülményeket” biztosít. „Már az is nagy szerencse, ha valaki a tudomány komolyan szereti, ha aztán még zavartalanul űzheti is, akkor olyan kincset kapott, amilyenhez hasonló értékű kevés embernek jutott.”^[15] Ezt bizonyára őszintén így is gondolta, azt azonban nem hangsúlyozta, pedig ekkor már tudta, hogy mint minden éremnek, ennek is két oldala van.

Egyetemistaként alkalmilag részt vett helyi közéleti vitákban, amikor is – kolozsvári barátaihoz (Gratz Gusztávhoz, Kacsóh Pongráchoz, Kolosváry Bálinthoz és Ferencz Józsefhez) hasonlóan – cikkeket írt az *Erdélyi Híradó* című lapban mint annak munkatársa. Németországi útjáról hazatérve egy „tisztán tudományos tanulmányokat” és „érdekesebb külföldi híreket” közlő folyóirat megalapításán gondolkodott.^[16] E lapot néhány kolozsvári és budapesti barátjával együtt (a budapestiek közül Vámbéry Rusztemmel, Berinkey Dénessel, Jászi Oszkárral és Jászi Viktorral) három év múltán meg is alapította.

A folyóirat első száma 1900 januárjában jelent meg. Ő adta a nevét – *Huszadik Század* – s egy ideig társszerkesztője, majd szerkesztője (1903–1905) is volt. A lap, programja szerint, „a szabad gondolat és osztályérdekektől mentes társadalmi

[12] *Napló*, 1898. szeptember 5.

[13] Arról, hogy a nagyváradai jogakadémia „királyi” vagy „katolikus” volt-e, s hogy ez milyen jelentőséggel bírt, lásd *Képviselőházi napló*, 1903. A 283. országos ülés – 1903. június 3. – jegyzőkönyve, 258.

[14] Nagyvárad a Partium legnagyobb városa, mely a magyar történelemben és kultúrában évszázadokon át jelentős szerepet játszott (vö. Vitéz János püspöksége, Janus Pannonius kanonoksága, az 1538. évi váradai béke, stb.). 1900-ban 47 ezer fős lakosságából 91% volt magyar, 5% román, 2,5% pedig német anyanyelvű. (Jelenleg kb. 183 ezren lakják, s az ott élők 78%-a román, 25,5%-a pedig magyar anyanyelvű.)

[15] Somló Bódog levelei Moór Gyulához, 1914. január 9. (OSZK Kézirattár, Levelestár.)

[16] „Ferencz Józseffel és Kolosváry Bálinttal elhatároztuk, hogy jogtudományi folyóiratot adunk ki”, amely „érdekesebb külföldi híreket” és „tisztán tudományos tanulmányokat közölne”; lásd *Napló*, I. kötet 58. és 2. kötet, 20.

kutatás” fóruma kívánt lenni, s kizárólag „közérdekűen tudományos cikkeket” közölt, kizárva „a napi események nem tudományos tárgyalását”. Bár tartalmilag volt egy konkrétan meghatározható (ahogy a szerkesztők mondták: „agnosztikus és evolucionista”) programja, helyt adott „a szerkesztőség felfogásával ellenkező”, de „tudományosan megokolt” véleményeknek is.^[17] Kiadója 1901-től 1919-es betiltásáig^[18] a Társadalomtudományi Társaság volt. A *Huszdik Század* – mely a nyugat-európai társadalomtudomány mintáit követte és annak színvonalát tekintette mérvadónak – jelentős szerepet játszott a magyar szociológia létrejöttében; lényegében ez volt az első jelentős magyar szociológiai folyóirat

1901-ben részt vett a *Társadalomtudományi Társaság* megszervezésében is; rövid ideig annak egyik titkáráként (1901–1903) és választmányi tagjaként (1902–1906) tevékenykedett, s a kezdeményezésére 1906-ban megindult Társadalomtudományi Szabad Iskola elnöke (1907–1909) volt. A Társadalomtudományi Társaság és a körülötte létrejött fórumok – ide értve az 1902-től megjelentetett Társadalomtudományi Könyvtár című könyvsorozatot is – célja a magyar tudományos és kulturális közgondolkodás korszerűsítése volt, elsősorban a szabadelvű tanok alapján. Ennek részét képezte a konzervatív nézetek szakmailag megalapozott vitatása is, nem volt azonban olyan „közvetlen politikai céljuk”, amelyet – amint a Társaság első elnöke, Pulszky Ágost (részben Jászi Oszkár ellenében is) fogalmazott – „bárminő párt működésével vagy bárminő kormányrendszerrel vagy akár bárminő társadalmi osztály érdekével azonosítani lehetne”. Ezt sokan már akkor vitatták, és ma is megkérdőjelezzük. Az azonban alighanem vitán felül áll, hogy a Társaságban eredetileg a nyugati értékek alapján orientálódó polgári értelmiség csoportosult, ideértve a keresztény humanizmus híveit, később pedig a szocialista eszmék szimpatizánsait is. A csoportosulás jellegzetes tagjai Pulszky Ágost, Pikler Gyula, Gratz Gusztáv, Berinkey Dénes, Vámbéry Ruzstem, a Jászi-testvérek, Szabó Ervin, Giesswein Sándor, Kenéz Béla, Madzsar József, Szende Pál és Leopold Lajos voltak, akik – mint későbbi sorsuk mutatja – meglehetősen változatos és sokszínű politikai világot képviseltek.

[17] Az idézőjeles szövegrészeket illetően lásd a *Huszdik Század* c. folyóirat iratai (OSZK Kézirattár, Analekta 2408.) A lap közölt jogi írásokat is, de semmiképpen nem volt „jogtudományi folyóiratnak” tekinthető. Társadalomtudományi orientációja részben Somló érdeklődésének változását tükrözte, részben pedig azt, hogy tényleges megalapításához és folyamatos megjelentetéséhez az ő baráti körénél lényegesen szélesebb írói és olvasói tábora volt szükség. Az alapító szerkesztők ma már kissé naivan hangzó önmeghatározása szerint a lap „a társadalmi fejlődés jövő nagy világtörténeti korszaka tudományos előkészítését” tekintette feladatának; lásd uo.

[18] A Társadalomtudományi Társaság 1919-es megszűnése, valamint szerzői köre jelentős részének emigrációja vagy diszkreditációja miatt a *Huszdik Század* valószínűleg egyébként is megszűnt volna, 1919 kora őszén azonban formálisan is betiltották. (1926-ban a polgári radikális Csécsy Imre megalapította a *Századunk* című folyóiratot, mely szándékai szerint a *Huszdik Századot* próbálta pótolni, s amelyet 1939-ben ugyancsak betiltottak. Csécsy 1947-ben *Huszdik Század* címen újabb folyóiratot indított, mely 1949-ig jelenhetett meg.)

1905-ben, illetőleg 1906-ban változás állt be mind a társaság életében, mind a lap szerkesztési elveiben, ami kihatott Somló pályájára is. Amíg ugyanis kezdetben a *Huszdik Század* valamennyi progresszív hazai társadalomtudományi irányzat megjelenítésére törekedett, akár némi eklekticizmus árán is, addig 1906 után, amikor is szerkesztését Jászi Oszkár vette át Somlótól, a polgári radikalizmus és a baloldali liberális értelmiség lapja lett.^[19] Ugyanígy: amíg a Társadalomtudományi Társaság öt évig különböző irányzatok fóruma volt, egy 1905 és 1906 folyamán zajló „vezetési válságot” követően – melynek során a nemzeti liberálisok egy afféle értelmiségi puccsal át akarták venni az irányítást, ám ez nem sikerült nekik^[20] – a polgári radikálisok és a szocialisták egyesülete lett, s egyre gyakrabban vállalt fel közvetlenül politikai célokat.^[21] Somló nem értett egyet ezzel az irányváltással, de formálisan nem állt ellen, sőt Pikler Gyula elnöksége mellett egy időre még a társaság alelnöki (1907–1913) feladatait is vállalta. Ennek ellenére folyamatosan visszavonult a társasági élettől, s általában a tudományos közéletől is. Egyre kevesebbet publikált a *Huszdik Század*-ban is: 1905 végéig mintegy 30 írása jelent meg ott, az azt követő öt évben 15,

[19] Az 1906 utáni *Huszdik Század* kétségtelenül hozzájárult a polgári radikalizmus, sőt a demokratikus forradalomban szerepet játszó más eszmék terjesztéséhez, ideértve a szocialista tanokat is; Szekfű Gyula 1927-es értékelését azonban – miszerint e „magyarul írt szemle” célja „a társadalom átalakítása” volt ugyan, de „nagyási hóbortja példátlan impotenciában pukkant szét” – inkább a rosszindulat motiválta, semmint a tények tisztelete; vö. Szekfű, 1927, 1. Erre már csak abból is következtethetünk, hogy a *Magyar Szemle* több szerkesztője számára kimondatlanul is a *Huszdik Század* volt a meghaladni kívánt ellenpélda. Értékelését illetően lásd Litván – Szűcs, 1973, 7–28.

[20] Az ügy részleteit lásd „A Társadalomtudományi Társaság rendkívüli közgyűlése (1906. augusztus hó 7.)” (*Huszdik Század*, 7. évf. 1906, 8. szám, 147–175.) Maga Somló így értékelte azt: a másik oldal, s főleg az ott manipulálgató Wolfner Pál célja az volt, hogy „a Társaság szabadgondolkodó, független, tudományos mivolta letöresse és kiszolgáltatassék az alkotmánypártnak vagy egyáltalán a hatalomnak”; *ugyanott*, 156. A rendkívüli közgyűlés érdekes következménye, hogy a „puccsistákhoz” sorolható Wolfner párbajra hívta ki Pikler Gyulát. A párbaj természetesen elmaradt; Pikler „segédei” (egyikük Somló volt) a polgári bírósághoz irányították Wolfnert. A válság során egyébként a társaság második elnöke, Andrassy Gyula még az augusztusi rendkívüli közgyűlés előtt lemondott tisztségéről. Az ún. nemzeti liberálisokat végül kizárták a társaságból, a konzervatívok közül pedig többen – például Concha Győző és Balogh Jenő – kiléptek belőle. Ők 1907-ben létrehozták a Magyar Társadalomtudományi Egyesületet, amelynek keretében 1908-tól megindították a *Magyar Társadalomtudományi Szemlét*. Van olyan vélemény, mely szerint ezzel az eseménnyel, vagy legalábbis ebben a korszakban kezdődött a magyar értelmiség máig tartó „két táborra szakadása”; vö. Kupa, 1998, 45. Ebben lehet valami, de ha valaki, miként e sorok írója, jelentőséget tulajdonít a magyar társadalom immár több évszázados ún. kettős struktúrájának, az „urak és kendekek” együttélésének, ezt tágabb kontextusban is értelmezheti.

[21] A legismertebb ezek közül egy jellegzetesen értelmiségi párt, a Polgári Radikális Párt létrejöttében játszott szerepe. A Jászi Oszkár által alapított és vezetett párt emblematisus alakjai Ady Endre, Polányi Károly, Berinkey Dénes és Szende Pál voltak. A párt 1914-ben alakult meg, s bár soha nem indult választásokon (mivel azok a háború miatt nem voltak), 1919-ben három miniszterük lett a Károlyi-kormányban. (Somló sosem volt tagja e pártnak, mint ahogyan semmilyen másíknak.) A radikális liberalizmus e csoportjának létrejöttére Faludy György szerint Vámbéry Rusztem New Yorkban anekdotászerűen így emlékezett: „[Vámbéry] Jászi Oszkár és Somló Bódog társaságában felment atyjához, Vámbéry Árminhoz. Megkérték: vállalja el az általuk alapítandó Radikális Párt díszelnökségét. Mire Vámbéry Ármin: »Radikális Pártot szándékoztok alapítani Magyarországon? Miért nem inkább mézszárseket nyitok Mekkában?»” Lásd Faludy, 2011. „Június 21.”

1911 után pedig egy sem. Ezzel párhuzamosan személyileg is eltávolodott korábbi barátaitól.

A XIX. század végére és XX. század első évtizedére esik első alkotói periódusa. Ekkor jelentek meg a magyar és külföldi művekről írott recenziói, rövidebb tanulmányai, például a háború és béke kérdéseiről, valamint lexikon-szócikkjei a *Magyar Jogi Lexikonban*. A kor vezető jogfilozófusával, Pikler Gyulával közösen írt tanulmányát – *Der Ursprung des Totemismus* (1899) – egy berlini kiadó közölte. Pikler, az ún. belátásos jogelmélet kidolgozója egyébként nagy hatást gyakorolt Somló szellemi fejlődésére, annak ellenére is, hogy a társadalomról, az államról és jogról alkotott elgondolásaik számos ponton különböztek.

Első önálló kiadványai – nem számítva disszertációját és *A nemzetközi jog bölcséletének alapelvei* (1898)^[22] című füzetét – egy-egy tudományterület problémáit összefoglaló és egy meghatározott felfogás szerint bemutató, ún. tudomány-népszerűsítő zsebkönyvek voltak: az *Ethika* (1900), a *Jogbölcsélet* (1901) és a *Szociológia* (1901). E korszakának legjelentősebb műve egy szociológiai jellegű elemzés az állam és társadalom viszonyáról: *Állami beavatkozás és individualizmus* (1903). Ebben azt vizsgálta, hogy mi a kapcsolat az egyén szabadságával összefüggő társadalmi folyamatok és az állam egy meghatározott tevékenysége, az állami szabályozás között. Bár az angol Herbert Spencer elmélete ebben a korszakában nagyban befolyásolta gondolkodását (így például az evolúció szerinte is a modern társadalom alaptörvénye), számos ponton el is tért tőle, és korrigálni kívánta a spenceri társadalomelméletet. Amíg Spencer kritikusan szemlélt és elvetett mindenfajta állami beavatkozást, addig Somló úgy tekintett arra, mint a társadalomban is érvényesülő „természetes szelekció” mesterséges irányítására. Fejtegetései annak kimutatására irányultak, hogy amikor a társadalmi élet keretei között az emberek kölcsönösen befolyásolják egymást, akkor e befolyásolás egyik neme a kölcsönös kényszerítés, annak egyik faja pedig a társadalmi kapcsolatok állami szabályozása. Az így értelmezett „állami beavatkozás”, azaz szabályozás szerinte a társadalmi fejlődés természetes folyamata, sőt a „természetes kiválogatódás mesterséges irányítása”. Vagyis Spencerral ellentétben helyeselte az állami beavatkozást, és nem tartotta veszélyesnek a szabadságra. A mű sokat idézett végső konklúziója: „Növekvő állami szabályozás, növekvő politikai szabadsággal karöltve: ez a fejlődés iránya – mindenre kiterjedő állami szabályozás és tökéletes

[22] E műben még Pikler Gyula hatása alatt állt, például azzal, hogy a nemzetközi jogra próbálta alkalmazni az ún. belátásos elméletet. Azt állította: „a nemzetközi jog fejlődése nem érzelmek és jogelméletek, hanem célszerűségi belátás produktuma”. (Somló, 1898, 49.) Kénytelen volt azonban belátni, hogy a nemzetközi viszonyok magyarázata során „a szubjektív célszerűség tanából magából nem vezethető le semmilyen konkrét intézmény”. Ezen intézményeket, s magát a nemzetközi jogot végül is inkább a *hatalmi viszonyokra* vezette vissza. E téren, mint később is, kritikusan szemlélte a nagyhatalmakat. „A mai nemzetközi alkotmány – írta – egy oligarchikus köztársaság típusát viseli”, ahol lényegében a „nagyhatalmak tanácsa dönt el mindent”, „a nagyhatalmak... alakítanak és szüntetnek meg államokat... s szabják meg a kis államok határait. A kisebb államok [pedig] alig jutnak szóhoz, azok kénytelenek magukat a nagyhatalmak diktátumának alárendelni” stb. (lásd *uo.*, *passim*).

szabadság ennek a szabályozásnak megállapítására vagy megváltoztatására: ez a fejlődés ideálja.”^[23]

A sikeres pályakezdetés árnyoldalaként nemcsak kritikákkal kellett szembenéznie, de támadásokat is el kellett szenvednie. Ilyen volt a magyar tudománytörténetben csak Somló-afféreként számon tartott polémia; a tudományos szabadság eltörlésének egyik^[24] jellegzetes kísérlete. 1903-ban előadást tartott a Társadalomtudományi Társaságban a „Társadalmi fejlődés elméletéről és néhány gyakorlati alkalmazásáról” címmel, mely a *Huszadik Században* meg is jelent. Ebben az ún. evolúciós törvényt fejtegetve a társadalom fejlődésének meggyorsítását tartotta szükségesnek. „Egész praxisunk fejlődésellenes...” – írta, majd így folytatta: „Felismerni a társadalom szükségszerű fejlődését [...], de nem tenni meg minden lehetőt arra nézve, hogy ez a fejlődés [...] a lehető leggyorsabban és legsimábban végbemenjen, éppen annyit jelentene, mint ismerni a villamosságot, de nem hajtani az emberiség szolgálatába, annyit jelentene, mint a robogó vasút mellett kanyargó országúton igavonó marhával utazni.” Tett néhány kritikai megjegyzést a fennálló intézményekre is. Például „az iskola a szomorúság kifogyhatatlan forrása minden evoluzionista lélekre nézve. Csaknem teljesen elmulasztja azt a feladatát, hogy a figyelmet előre, a reményteljes jövőre irányítsa, hanem kizárólag visszafelé fordítja. [... A] tudomány vívmányai és egyáltalában új eszmék [nehezen és lassan kerülnek bele az oktatásba, s]... szinte vérlázító gondolat – fejtegette 30 évesen –, hogy a tanulás keserves munkáját túlnyomó részben oly dolgok megtanulására fordítjuk, a melyek már nem igazak. Az új igazságokról, a kor pulzusának lüktetéséről rendszerint nem az iskolák révén szerzünk tudomást”.^[25]

Az előadásról az akkor még csaknem ismeretlen újságíró, Ady Endre lelkesen, sőt némileg túlzó módon adott hírt a *Nagyvárad*i *Napló* vezércikkében, a „legszebben radikális gondolkozás” példájának tartva azt. Ezt a radikalizmust nem mindenki nézte jó szemmel,^[26] a nagyvárad

[23] Somló, 1903b, 192. Spencer és Somló, illetőleg Somló és Pikler elméletének tömör összehasonlításaként, jó elhatárolásokkal, lásd Szegvári, 2004.

[24] Az adott korszakban különböző politikai erők több alkalommal is megpróbálták felszámolni az egyetemi oktatás és a tudományos kutatás szabadságát. A budapesti Pikler Gyula például folyamatosan támadásoknak volt kitéve, melyek során még egyetemi hallgatókat is rávettek arra, hogy tiltakozzanak ellene. Egy másik eset a pécsi Bors Emil idő előtti nyugdíjazásával végződő akció volt, egy harmadik pedig az ún. Somló-affér.

[25] Somló, 1903a, 402. és 405. Előadását azzal a vitatható gondolattal zárta, hogy „minél fejlettebb valamely társadalom, annál inkább értéküket veszítik benne a konzervatív tényezők és annál kizárólagosabb jelentőség jut a liberális és a radikális, a fejlesztő tényezőknek. Azzal az eklektikus gondolkodással – tette hozzá –, amely a legtöbb embernek sajátja, rendszerint a konzervativizmusnak és a liberalizmusnak valamelyes keverékét szokták ajánlani a társadalmi fejlődés legjobb recipéje gyanánt. Igen gyakran találkozhatunk azzal a véleménynyel is, hogy a kettőnek váltogatása felel meg leginkább a czélszerűség kívánalmainak. Egy kis adag haladás, de mindjárt utána egy jó adag konzervativizmus, nehogy megártson. Még mindig igen elterjedt nézet az, amely a konzervativizmus jogosultságát hirdeti.” (Uo., 408.)

[26] Barátja, Szladits Károly például levélben jelezte neki, hogy a dolgoból akár baj is lehet: „úgy érzem, hogy a felolvasásodban néhol kissé elvetted a súlykot. – Mintha nem lettél volna eléggé objectív: kissé túlságosan a politikai Kampfrede benyomását tették rám egyes részek. De nem formálok

többsége pedig a kifejtetteken annyira felháborodott, hogy elhatározták: felirattal fordulnak a kultuszminiszterhez, és kérik, „függeszse fel” – lényegében: bocsássa el – Somló Bódogot jogakadémiai tanári állásából. Mielőtt a felirat megszületett volna, Ady „Merénylet a nagyváradai jogakadémián – Somló Bódog ügye” címmel cikket tett közzé, amit még aznap leközlött a *Budapesti Napló* is. „Egy fiatal magyar tudóst el akarnak veszíteni, mert gondolkozott” – írta. A feliratban az előadás állítólagos „antimonarchikus” nézetei, „vallásellenes” eszméi miatt, illetőleg „a mai társadalmi rend felforgatása szükségességének” hirdetése miatt vádolták új kollégájukat, ám nem választották szét az ő gondolatait saját értelmezésüktől. Az előadásban például a királyságról mint államformáról vagy a monarchikus államról szó sem esett. Az ügy kapcsán országos vita bontakozott ki Somló Bódog körül. A tanszabadság kérdése hírlapi cikkek tárgyává lett, sőt egy parlamenti képviselő interpellációt nyújtott be a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, aminek következtében még a Képviselőház is tárgyalta a Somló-ügyet. Hazai és külföldi tudósok – például Batthyány Ervin, Kosutány Ignác, Enrico Ferri, Achille Loria, Guglielmo Ferrero, Benedetto Croce, Sidney Webb és mások – szolidaritási leveleket és táviratokat küldtek a Társadalomtudományi Társaság titkárságához. Ő maga nem nyilatkozott a sajtónak, álláspontját a miniszterhez címzett – tiszteletteljes hangnemű, de tudományos álláspontját fenntartó (az evolucionizmust „jelenleg” a tudomány végső szavának mondó, új tudományos felfedezések lehetőségét persze nem kizáró), s ügyének méltányos elbírálását kérő – beadványban fejtette ki.^[27] A vitából a tudományos szabadság védelmezői kerültek ki győztesen, s a liberális miniszter, Wlassich Gyula „a tanszabadság és a szellemi szabadság tiszteletben tartásának elvére tekintettel” nem függesztette fel az állásából a megtámadott tanárt.

- végleges ítéletet, mielőtt írásban végig nem tanultam előadásodat. Lassú járású az eszem, a sociologia utján amúgy is már csak botorkálva járok, s emellett a hölgyek közelsége is zavarta kissé az eszeckémet. De azt hiszem, van abban valami, amit előadásodról így felületesen is észleltem, s másoknál e benyomás tán élesebb is volt, kikben kevésbé van meg a barátság elfogultsága.” (*Szladits Károly levelei Somló Bódoghoz* 1903. április 5. 2. lap. OSZK Kézirattár, Levelestár).

[27] A vádak kapcsán a következőket írta: „Amit azonban a felterjesztésben magamra nézve a legsérelmesebbnek talállok, az imputáció [valami valakinek tulajdonítása (*a szerk.*)], mintha szóbanforgó értekezésem a hazai alkotmány alapeszméivel helyezkednék ellentétbe. Én értekezésemben a szociológiának egyik legáltalánosabb kérdésével foglalkozom, a felterjesztés pedig folyton-folyvást úgy foglalkozik értekezésemmel, mintha az a tételes jog megtámadása volna... Ugyanilyen értelmű volna, ha Kantnak vagy Hegelnek valamely jogfilozófiai dolgozatát bírálná valaki a magyar tételes jog szempontjából. Hiszen, ha ez az álláspont helyes volna, akkor hazafiatlanság volna egyáltalában jogfilozófiát, politikát [államtudományt (*a szerk.*)], vagy szociológiát és nemzetgazdaságtant művelni, mert ezek a tudományok az állam és társadalom intézményeinek vizsgálatánál nem egy adott tételes jogot tartván szem előtt, a felterjesztésben használt értelmezés szerint azonnal összeütközésbe kell, hogy kerüljenek mindennemű állam jogrendjével. [...] [A] legmélyebb tisztelettel tiltakozom az ellen az imputáció ellen, mintha az értekezésemben foglalt tételek bármilyen tekintetben is ellentétben állanának alkotmányunk alapjaival, még akkor is, ha a katedráról hirdettem volna azt, aminek csak egy szaklap hasábjain adtam kifejezést...” Lásd *Képviselőházi napló*, id. nap, 264.

1904-től 1918 őszéig Kolozsváron élt.^[28] Meghívták ugyanis a Kolozsvári Egyetemen akkor megalakuló Jogbölcseleti és Nemzetközi Jogi Tanszékére, ahol először „nyilvános rendkívüli” (1905), majd „nyilvános rendes” (1909) tanár lett.^[29] Az 1916/17-es tanévben a kar dékánja^[30] volt. Jogbölcseleti, büntetőjog-elméleti és nemzetközi jogi előadásai, melyek egyetemi jegyzeteiből (1906, 1910) ismerhetők meg, a kor hazai jogi felsőoktatás- és tudománytörténetének jellegzetes, ma is figyelemre méltó emlékei. Tudományos érdeklődése 1905 és 1910 között a jogelmélettől a szociológián és az etnográfian át a politika- és államtudományokig terjedt.

Munkáinak nagy jelentősége volt a magyar *szociológia* megszületésében. E téren – néhány évnyi útkeresést követően – az ún. „objektív szociológia” mellett köteleződdt el. Hozzászolt az őstársadalmak gazdasági kérdéseire, és több vélemény szerint az etnológia terén is tudott újat mondani. 1908-ban hosszabb időt töltött a brüsszeli Solvay Szociológiai Intézetben,^[31] ahol az őstársadalmak csereviszonyait elemezte, s a csere mint emberi cselekvési forma társadalomstruktúráló hatását kutatta. Kutatásainak eredményeit az intézet kiadványsorozatában jelentette meg, melyet némileg később angolra is lefordítottak.

A *jogelmélet* terén elsősorban a jogalkalmazás, a szokásjog, majd a helyes jog kérdésével foglalkozott, áttekintést adott az „új magyar jogfilozófiáról”, s tárgyalt tudomány-rendszer-tani kérdéseket is, például a szociológia és a jogfilozófia viszonyát. Az 1910-es években érdeklődése a szociológia felől a filozófia felé fordult, s a nemzetközileg is ez idő tájt kibontakozó újkantianus jogfilozófia problémafelvételéhez csatlakozva egy új filozófiai *értékelmélet* kidolgozásába kezdett. Mindezek mellett folyamatosan foglalkoztatták az etika kérdései. Munkáit a hazai fórumok mellett az európai tudományosság vezető lapjaiban tette közzé, s külföldön már ekkor pozitívan értékelték munkáit.^[32]

[28] Kolozsvár az Osztrák-Magyar Monarchia idején dinamikusan fejlődő, nemzetiségileg sokszínű város volt Erdélyben. 1890-ben 37 187-en, 1910-ben pedig már csaknem kétszer annyian, 62 733-en laktak ott. 1890-ben a lakosság 79%-a, 1910-ben pedig 82%-a volt magyar; 1890-ben a lakosság 14,4%-a, 1910-ben pedig 14,1%-a volt román, amiből adódik, hogy 1890-ben 6,6%-a, míg 1910-ben 5,9%-a volt „egyéb”, nagyobb részt német nemzetiségű. Ma Kolozsvár 324 ezer fős lakosságának 16%-a magyar, ami kb. 50 ezer fő, 75%-a (kb. 245 ezer fő) román, 1%-a roma, 8%-a pedig egyéb (ukrán, német, török, orosz, stb.) nemzetiségű. A város egyetemét (az 1585-ös ún. Báthory-egyetemet nem számítva) – a második magyar tudományegyetemet – 1872-ben alapították. (Jelenleg hat állami és öt magánegyetem működik ott.)

[29] Kinevezéséről hírt adtak a szaklapok; lásd Dr. Somló Bódog kinevezése. *Jogállam. Jog- és államtudományi Szemle* 3. évf. (1904) 7. szám, 404. Megjegyzem, hogy a Kolozsvári Egyetemen más keretek között azelőtt is oktattak jogbölcseletet: Jenei Victor „bölcseleti jogtant” és a „bölcseleti jog” történetét adta elő, Werner Rezső pedig a természetjogot népszerűsítette és magyarra fordította A. F. Schilling könyveit.

[30] A dékánáság vállalása ekkor „munkaköri kötelesség” volt („a jövő évi dékánáság sor szerint rám esik” – írta egyik levelében), s a mai viszonyoktól eltérően az távolról sem foglalta le teljesen a professzorokat: „az ideai dékánáság sem nagyon vesz igénybe, úgyhogy bőven marad időm tudományos munkára.” (*Somló Bódog levelei Moór Gyulához*, 1916. október 8. OSZK Kézirattár, Leveléstár.)

[31] Ernest Solvay belga gyáros és politikus által 1902-ben a társadalomtudományi kutatások támogatására alapított szociológiai kutatóintézet, mely ma is működik (Institut de Sociologie Solvay, s nem tévesztendő össze a fizikai és kémiai kutatásokra szakosodott nemzetközi Solvay-intézetekkel: International Solvay Institutes). Alapításáról Somló a *Husadik Század* hasábjain számolt be 1903-ban.

[32] Lásd például Rudolf Steinmetz, 1909, 389., Bolgár, 1909, 324–334. és Ostwald, 1911, 106–108.

Nézeteinek szélesebb körben való elterjedéséhez nagyban hozzájárultak azok a viták, amelyeket pályatársaival folytatott. Ezek egyike-másika – bár mindig elméleti kérdéseket tárgyalt és elvi jelleggel foglalt állást – emberi kapcsolatait is érintette. Már a *társadalmi fejlődéssel* kapcsolatos előadásából kibontakozó 1903-as vita^[33] is ilyennek tekinthető, bár ott lényegében vitaindítót tartott, s annak média- és politikatörténeti vonatkozásai ma már emlékezetesebbek. Első könyvéről – Jászi Oszkár rövid és Eszterházy Sándor félreértésekkel teli terjedelmes értékelése mellett – Szabó Ervin írt hosszú recenziót, a recenzensek gyakori eljárását követve: saját nézeteit a bírált mű ismertetésénél jóval bővebben fejte ki. Erre Somló csak tömören válaszolt.^[34] A szociológiáról alkotott elképzeléseinek módosulása során sokat merített a korabeli magyar szociológia rejtélyes alakja, Méray Horváth Károly nézeteiből, akivel ugyanakkor polemizált is arról, hogy milyen jellegű képződmény a társadalom. Vagyis az ún. *Somló-Méray* vitaként ismert eszmecsere (1905–1906)^[35] később részévé vált annak az ennél jóval fontosabb vitának is, amit egykori mentorával, Pikler Gyulával folytatott. A *Somló-Pikler vita* (1907)^[36] a szociológia jellege körül forgott. 1905 után ugyanis lényegében az „objektív szociológia” kiindulópontját fogadta el az ún. belátásos elmélet helyett. Jogelméletének megújítása és értékelméletének kifejtése során a „helyes jogról” folytatott vitát a marxista nézeteket valló szociáldemokrata Rónai Zoltánnal (aki később a Tanácsköztársaság igazságügyi népbiztosa, alkotmányának kidolgozója és forradalmi törvényszékeinek megszervezője lett). A *Somló-Rónai vita* (1910–1911)^[37] azzal állt kapcsolatban, hogy a jog

[33] Előadásához a Társadalomtudományi Társaságban többen is hozzászóltak – így Bognár Zsigmond, Fabro Henrik, Farkas Geiza, Harrer Ferenc, Jászi Oszkár, Pikler Gyula, Pollacsek Laura, Szabó Ervin, Vámbéry Ruzsot és Várkonyi Oszkár –, s a vitát a *Huszadik Század* részletekbe menően közzölte; lásd 4. évf. (1903) VII. kötet 456–471., 497–504. és 550–556.

[34] Lásd *Huszadik Század* 4. évf. (1903) VII. kötet, 747–772., 992–994. és 994–995.

[35] Lásd Somló Bódog: Méray kultúrfiziológiája; Méray Horváth Károly: Biológiai rendű képződmény-e a társadalom?; Somló Bódog: Válasz Méraynak. *Huszadik Század* 6. évf. (1905) XI. kötet, 310–324., 464–466. és 466–467., valamint Somló Bódog: Politika és szociológia. Méray rendszere és prognózisai. *Huszadik Század* 7. évf. (1906) XIII. kötet, 369–381. Lásd még Madzsar József: Észrevételek Méray organikus elméletéhez. *Huszadik Század* 6. évf. (1905), XI. kötet, 389–405.

[36] A vita főbb dokumentumai: Pikler Gyula: Lélektan és társadalmi tudomány. Nyílt levél Somló Bódoghoz. *Huszadik Század* 8. évf. (1907) XV. kötet, 113–120. o.; Somló válasza: uo., 209–219.; Pikler Gyula: „Objektív szociológia” és induktív logika. = *Huszadik Század* 8. évf. (1907) XV. kötet, 229–235. és Pikler Gyula: Az „objektív szociológia” visszavonása, az „epifenomenek” és az „anyagcsererendszerek”. *Huszadik Század* 8. évf. (1907) XV. kötet, 301–318.; Méray Horváth Károly: Tudomány és vesébelátás. Megjegyzések Pikler Gyula múltkori cikkéhez. *Huszadik Század* 8. évf. (1907) XV. kötet, 456–458.; Somló Bódog viszontválasza: uo., 458–471. Lásd még Láncki Jenő írását: A szociológia két módszere. *Munka Szemléje* (1907) 14–19. számok.

[37] Somló a *Huszadik Században* tette közzé *A jog értékmérői* című írását, amit Rónai ugyanott bírált: Rónai Zoltán: A helyes jog tudománya. *Huszadik Század* 11. évf. (1910) XXII. kötet, 269–283. Somló válasza: uo., 390–395. A vita folytatása Rónai Zoltán: Erkölcsi érzelmek és társadalmi érdekek a jogpolitikában. *Huszadik Század* 11. évf. (1910) XXII. kötet, 503–508.; Somló Bódog: Még egyszer a helyes jogról. *Huszadik Század* 12. évf. (1911), XXIII. kötet, 71–73.; Rónai Zoltán: Értékmérés és érdemrlegelés. *Huszadik Század* 12. évf. (1911), XXIII. kötet, 219–223.; Somló Bódog, Újból a helyes jogról és egy helytelen cikkről. *Huszadik Század* 12. évf. (1911), XXIII. kötet, 344–346. A vitáról lásd Szegő, 1993, 73–88. és Szegő, 1994, 343–364.

értékelésekor mit tekinthetünk értékmérőnek, s hogy ennek során elméleti következetességgel használhatjuk-e a „fejlődés” eszméjét. Az egykori evolucionista gondolkodó erre a kérdésre már határozott „nem”-mel válaszolt. Végül, amikor brüsszeli kutatási eredményeit a marxista Karl Kautsky megkérdőjelezte, akkor az ún. *ősgazdaság* témája kapcsán vele is polemizált.^[38]

A különböző viták ellenére kortársai általában is visszahúzódozó, csendes természetű tudósként írták le Somló Bódogot. Az 1903-as afférja után tudatosan vonult vissza a nyilvánosságtól; Ady nyilatkozat-tételre vonatkozó kérését így utasítva el: ő „nem tud a napi közönség ízlése szerint írni, s szólni aktuális kérdésekhez”, „csak a maga témái között, s e témák illő helyén van otthon”, és „nem óhajtja, hogy a lapok nyilvánosan pertraktálják.” 1905/06-tól egyre inkább csak szakmai kérdésekkel foglalkozott. Ennek volt része, hogy nem vállalt előadást azokon a szakmai összejöveleteken, amelyeken a vitákat a szokásos közéleti véleménykülönbségeket meghaladó politikai ellentétek hatották át – márpedig ilyenekből akkor is sok akadt. Ilyen volt például a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1905. évi szegedi vándorgyűlése,^[39] valamint a Szabadtanítás 1907. évi pécsi kongresszusa, ahol Pikler Gyula „nagy harci akciót tervez[ett]”, például az ott aktív szerepet vállaló Prohászka Ottokár ellenében.^[40] A magyar értelmiséget akkor is, azóta is jellemző harci akciókban nem akart rész venni, s feltehetőleg azért, mert

[38] Lásd Felix Somló: *Der Güteverkehr in der Urgesellschaft*. Brüsszel-Lipcse [Bruxelles-Leipzig], Misch und Thron, 1909., magyarul Somló Bódog: A gazdaság őskorából. *Husadik Század* 10. évf. (1909) XIX. kötet, 1-9. és 121-136. A bírálatok Karl Kautsky: *Urgesellschaft und Marxismus*. *Neue Zeit*. 1909, november 19. és D. [Daniel Arnold]: Somló Bódog *Der Güteverkehr in der Urgesellschaft* című könyvéről. *Husadik Század* 10. évf. (1909) XX. kötet, 95-97. A viszontválasz: Felix Somló: *Urwirtschaft und marxistische Orthodoxie*. *Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie* 3. évf. (1910) 3. szám, 391-394. és Somló Bódog: *Ősgazdaság és marxizmus*. *Husadik Század* 11. évf. (1910), XXI. kötet, 130-133.

[39] „Pikler nagy súlyt helyez rá, hogy Te is tarts előadást” – írta neki Gratz Gusztáv (*A Társadalomtudományi Társaság* irataiból, OSZK Kézirattár, Analekta, 5967. sz.) –, ő azonban ezt mégsem tette meg, mintegy elébe menve későbbi elhidegülésüknek.

[40] A kongresszus egy ekkor születő intézménnyel, a felsőoktatáson kívüli emelt szintű oktatás, az ún. „népoktatás” kérdéseivel foglalkozott, s a „közgondolkodás” és a közéleti ideológia formálásában játszott szerepet. A liberálisok, a szocialisták és a politikai katolicizmus képviselői egyaránt fontosnak tekintették nézeteik terjesztését illetően, s bármily furcsa is, attitűdjeikben, minden különbözőségük ellenére is, volt valami közös. Jászi Oszkár például ezt írta Somlónak egy levélben: „a mi törekvéseinket kortársainkétól az különböztette meg, hogy mi [...] nem csupán békésen kérőzni akartunk egy tudományos jászol mellett, nemcsak derék monográfiák létrehozására vágytunk, hanem fel akartunk rázni egy sötét, elmaradt ország lelki életét is... Úgy a közérdek, mind a magánérdek azt követeli tehát, hogy vedd ki a részedet továbbra is abból a munkából, melyet elkezdettünk... Végül is téged kötelez a múltad, és most nem kezdheted el az «érdektelen» tudományt hirdetni.” (Lásd Jászi levele Somlóhoz 1907. október 12. lásd Jászi, 1991, 154-156.) A „másik oldalon”, a pécsi katolikus nagygyűlésen Prohászka Ottokár így fogalmazott: a népművelésbe „nekünk katolikusoknak bele kell menni, ha szabadkőművesek tartják is a kormányrudat, ha sokan leszünk ott, mi adunk akkor irányt. [...] Ha nép fölvilágosításról van szó, akkor a szabadtanítás fórumában mindenképp részt kérünk a kereszténységnek.” (Lásd *Pécsi Közlöny*, 1907. augusztus 29. 1-2. idézi: http://kisszoltan.freeweb.hu/irastudok-szoharcai/#_edn81). Az 1907-es pécsi kongresszusról egyéb vonatkozásokban lásd Káich, 1976, 65-72.

sosem fogadta el az „azé a tér, aki elfoglalja” felfogással járó szerepeket. Ugyanilyen alapon nem vállalta el 1908-ban, hogy közreműködjön a Galilei-kör kolozsvári fiókegyesületének megalakításában.^[41]

1910 után – miközben folyamatosan személyileg is eltávolodott régi polgári radikális társaitól – barátait elsősorban a kolozsvári professzortársai közül választotta. *Új baráti körének* tagjai többek között a filozófus Pauler Ákos, a nyelvész Gombocz Zoltán, a közgazdász-jogász Navratil Ákos és a közjogász, politikatudós és publicista Réz Mihály voltak. Politikai világszemléletét illetően nem egy közülük konzervatív. Visszavonulásához – lelki habitusán és személyiségén, valamint a tudomány és a napi politika viszonyáról vallott elvi álláspontján túl – valószínűleg az is hozzájárult, hogy magánéletében is folyamatos megpróbáltatások érték.

Ilyenekre korábban is sor került. Testvére, Gusztáv, már évekkal korábban öngyilkosságot követett el (1900),^[42] Hochstätter Rózsával kötött eljegyzése pedig számára kellemetlen „nyilvános suttogások” közepette bomlott fel (1905). Az addig titokban tartott jegyességet ugyanis Antal Sándor nagyváradi író és újságíró, a *Nagyváradi Napló* szerkesztője úgy tette publikussá, hogy „a Szegény Erzsiről” és „a Nagy Tudósról” szóló novellájában nem éppen a legjobb színben tüntette fel a vőlegényt.^[43] Magánélete mindazonáltal rendeződni látszott, ám – mint később kiderült – ez csak látszat volt. 1907-ben házasságot kötött

[41] A felkérést Turnowsky Sándor erdélyi szociológus, jogász és újságíró tolmácsolta. Somló azonban – mint később írta – „nyíltan kijelentette előttünk, hogy az a meghurcoltatás, amelyben pár évvel ezelőtt nagyváradi jogakadémiai tanársága idején része volt, bénítólag hatott tudományos munkásságára, s ezért nem hajlandó a mi mozgalmunkban aktív szerepet vállalni.” Idézi Kupa, 1998, 46. (A Galilei Kör olyan tudományos társaság volt, amely a társadalomtudományok művelését és a szabad tudományos kutatás feltételeinek biztosítását tűzte ki célul. Pikler Gyula alapította és nevezte el 1908-ban, s eleinte Polányi Károly elnökle mellett működött. Folyóirata a *Szabad Gondolat* volt. A Társadalomtudományi Társasághoz hasonlóan politika-mentességre, azaz a politikai pártok befolyásának elkerülésére és a napi politikától való függetlenségre törekedett, ezt azonban nem sikerült elérnie, mert lassanként „birtokba vették” a baloldali szociáldemokraták és kicsit később a forradalmárok.)

[42] Ennek kapcsán tanulságos Pikler Gyula levélben megfogalmazott figyelmeztetése: „Mélyen megrendülve értesülök róla, hogy Somló Gusztáv, kinek gyászos haláláról az újságokban olvastam, öcséd volt. Úgy látszik, a való élettől megsebzett, szebb után vágyódó lélek volt ő is, mint te. Rád, szüleidre való tekintettel, az a kötelesség háruul ezután, [hogy] ezt az életet kevesebb csüggedéssel, több daccal végig küzdeni, vagy ha kell, [végig] szenvedni [akard], mint eddig.” (*Pikler Gyula levelei Somló Bódoghoz*, 1900. november 2. OSZK Kézirattár, Levelestár.)

[43] Például így fogalmazott: „Tény: Él egy lány, akit minden ismerőse szeret. Az országra és világra szóló zsenik pedig rajonganak érte. [...] Erzsi naiv. Boldoggá teszi az, hogy a legnagyobb emberek szeretik, beszélnek vele. A legnagyobb emberek pedig (kedves barátom, óvakodjék tőlük!) gond nélkül élvezik ennek a csudálatos nőnek a társaságát. Ha olyan nagyon szeretik, miért nem veszik el feleségül? – kérdezi ön. Magam is gondolkoztam rajta. Egyik ok az, hogy a nagyok érdekesek, misztikusak akarnak maradni. Féltékenyen simítják le maguk körül a földet, társul csak határozottan kis embert vesznek, hogy saját nagyságuk annál szembetűnőbb legyen a bámulók előtt. Azt akarják, hogy egyéniségük állandó, rejtélyes problémaként lebegjen az emberiség előtt. Mindig kutassák, soha ne értsék meg [őket]...” stb. Lásd Antal, 1905, 23–30. Az esetről lásd még Jászi, 1991, 103–104.

Bánóczi Margittal, aki már korábban is baráti köréhez tartozott.^[44] Felesége – Bánóczi József filozófus, irodalomtörténész, rabbiképző intézeti tanár lánya, a Thália Társaságot alapító Bánóczi László testvére – eredeti foglalkozása szerint tanárnő volt, később orvosi diplomát szerzett és bakteriológus lett. A „szép, de szeszélyes” asszonnyal ugyanakkor csak egy se vele, se nélküle jellegű kapcsolatra jutott: öt év házasság után, 1912-ben elváltak, 1914-ben újra összeházasodtak, majd újra elváltak. 1919-ben szakítottak véglegesen, amikor már barátokként sem tudtak kapcsolatban maradni. 1915-ben meghalt édesanyja; a napot, amikor ez megtörtént, egyik levelében „élete legszomorúbb napjának” nevezte. Teljesen magányossá vált: „Egyedül az egész házban 42 esztendőmmel” – írta *Naplójába*.

A mindennapi élet nehézségeivel szemben a tudomány adott számára megnyugvást: „Ha eddig nem tudtam volna elég bizonyosan – írta *Naplójába* –, most győződnék meg róla, mennyire hivatásom nekem a tudomány, s mennyire nincsen egyéb, ami ennyire be tudna tölteni.” Legjelentősebb szakmai-tudományos eredményeit a szóban forgó években (1910–1917) érte el, s ekkor tett szert nemzetközi elismertségre is.^[45] Az I. világháború kitörése és menete egy ideig nem hatott ki sorsára, de befolyásolta gondolatait: *Naplója* szerint néhány héttel a háború kitörése után már pacifista volt,^[46] s a háborús évek felerősítették benne a nagyhatalmak imperializmusával kapcsolatos fenntartásait is.

[44] A baráti körbe tartozó „hölgyszorú” tagjait Szladits Károly még a Társadalomtudományi Társaságban tartott 1903-as előadása után írott levelében (lásd fentebb, ahol arról panaszkodott, hogy a „hölgyek közelsége zavarta kissé az eszeckéjét”) így jellemezte: „A három kislány egész forradalmat okozott társaságunkban; legalább[is] úgy látom, hogy társas gondolataink nagy része e hármas csilagzat körül forog. Margitkával könnyen összebarátkoztunk, s valóságos virágcsatákat vívunk gondolatainkkal, ez a kislány, a legpompásabb kamerád, akit képzelnél lehet. Manzi [vagy: Mauzi] iránti nagybecsülésem is nőttön-nő; határozottan kiváló egyéniség ez a kislány, s amellet szép, nagyon szép! Csak Rózsika iránt nem változtak érzéseim: mert ez a kislány az első perctől fogva ugyanazt a mély rokonérzést keltette bennem, amely változatlanul megmarad iránta. De ma mégis még bájosabb volt, mint bármikor és olyan végkép[p] okos, természetes, harmonikus. Ha lehetne egységbe foglalni az általuk keltett sokféle benyomást, azt mondanám: Margit elragad, Manczi imponál, Rózsika megindít.” (*Szladits Károly levelei Somló Bódoghoz* 1903. április 5., OSZK Kézirattár, Levelestár.) A hölgyek a következők. Margitka: Bánóczi Margit, akinek 1903-ban még Szabó Ervin udvarolt, s akit később Somló vett feleségül; Manzi [Mauzi]: Jászi Alice, Jászi Oszkár és Viktor testvére, 1901-től Madzsar József felesége; Rózsika: Hochstadter Rózsi, aki ekkor már talán Somló Bódog jegyese volt.

[45] Ekkor alakította ki az elismertség feltételét jelentő intézményes nemzetközi kapcsolatrendszerét is: 1910-től volt a Nemzetközi Jog- és Gazdaságfilozófiai Egyesület (*Internationale Vereinigung für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie*) tagja, 1912-től választmányi tagja; 1912-ben a brüsszeli Szociológiai Intézet által szervezett ún. *Intermédiaire Sociologique* választott tagja; 1912-től a Német Szociológiai Társaság (*Deutsche Gesellschaft für Soziologie*) tagja, 1916-tól választmányi tagja.

[46] „A mai kulturember szükségképpen háborúellenes.” „A politizálástól még jobban elveheti a kedvét az embernek ez a háború... Ha ez a végső *ratio*, amely minden politika mögött ott lappang, s amely időnként előtör, minek azt a vékony szövődéket szövögetni, amely ezeket a borzalmakat eltakarja? Hogy ide ne kerülhessen a sor, ez volna minden valamirevaló politikának egyetlen érdemes vezérével.” (*Napló*, 1914. szeptember 6. és 15.)

Szakmai pályáját – tanítványa róla írott nekrológja és életrajza nyomán^[47] – évtizedeken át két nagy szakaszra volt szokás osztani. Eszerint első korszakában *szociológiai* kérdések iránt érdeklődött, s főleg a *társadalom* fejlődésének problémái foglalkoztatták, a másodikban pedig a *jog alapfogalmait* dolgozta ki *filozófiai* keretek között, hozzálátva egy jogi értékelmélet kidolgozásához is. E két korszak részletezése során aztán, a konkrétumokra térve, a hazai tudományos folklór meglehetősen kötetlenül értelmezte és értelmezi e szakaszok jellemzőit. A második korszakát például jellemzően „újkantiánusnak” vagy „újkantiánus jogfilozófiainak” mondják,^[48] s amíg egyes szerzők pályájának „szociológiai és jogfilozófiai” szakaszait, addig mások „pozitivistá tudományfelfogását” és „újkantiánus jogszemléletét” különböztetik meg. Néha találkozunk az „evolúcionista” és „objektív” szociológiai korszakainak elhatárolásával is. Két fő „alkotói periódusa” közé többen egy átmeneti időszakot (1907–1910) iktatnak, amikor is a szociológia jellegével kapcsolatos álláspontjának módosulása már jelezte a változást, értékfilozófiai érdeklődése pedig elkerülhetetlenné tette azt. Más elemzők szerint gondolkodói pályáján egy harmadik fejlődési szakaszt is érdemes megkülönböztetni; ezt „az ismeretelméleti kérdések felé fordulása” jellemzi.^[49]

Egy friss szempontokat felvető munka^[50] három alkotói korszakot különít el pályáján, de egyben azt is állítja, hogy ezeket a *tudományos objektivitásra* való törekvése^[51] egyszerre is össze is kapcsolja. Eszerint minden korszakában arra törekedett, hogy olyan tudásra tegyen szert, ami független a tudóstól mint megfigyelőtől és annak személyes értékítéleteitől. Három korszaka – ti. korai szociológiai, a klasszikus analitikus jogelméleti, és kései ismeretelméleti korszaka – csak abban különbözik, hogy mikor melyik módszert tartotta az objektivitás leghitelesebb módszerének, s mindegyik korszakváltásnak egy azzal kapcsolatos csalódás az előzménye, hogy valamelyik módszere nem működött.

Ákárhogy is áll a helyzet alkotói korszakaival,^[52] az 1910-es évek első felében folyamatosan dolgozott a jogi fogalmak alapjait elemző művén, a *Juristische*

[47] Moór, 1921, 17–40., Moór, 1926. 4. sk.

[48] Lásd például Szabadfalvi, 2006, 227–241., valamint Szabó 2015, 462–473.

[49] Lásd Szegő, 1994, 343–364. E harmadik korszak eredménye a kéziratban maradt, majd Moór Gyula által sajtó alá rendezett és posztumusz megjelentetett munkája, a *Gedanken zu einer Ersten Philosophie* (Somló, 1926).

[50] Lásd Funke – Sólyom, 2013, 30–32. és 49–86.

[51] Az *objektivitás* eszméjét annyira komolyan vette, s talán el is túlozhatta olykor, hogy barátai heccelték miatta. Szladits Károly például egy tréfás versben „Objectiv Bódognak” nevezte. (*Szladits Károly levele Somló Bódoghoz*. 1903. január 29. OSZK Kézirattár, Levelestár.)

[52] Életműve korszakolásának több szempontból is elméleti jelentősége lehet. Egyrészt ennek fényében állapítható meg, hogy Moór Gyula „két korszak”-teóriájának vajon nem az volt-e a motívuma – nyilvánvalóan mestere elméletének Horthy-korszakbeli elfogadtatása érdekében –, hogy a „radikális gondolkodó” fiatalkori műveit, melyek sokak szerint a forradalmakat készítették elő, „leválassza” a nemzetközileg elismert, „politika-mentesnek” tűnő, mérsékeltbb érett korszakáról. Másrészt ennek alapján dönthető el, hogy gondolkodásában „átmeneteket”, sőt egyesek szerint egyenesen „fordulatót” kell-e keresni, vagy inkább az egész életművön átívelő *folyamatosságot*. A felszínen ugyanis főleg az előbbi látszik, a mélyben pedig – jó okkal – az utóbbit feltételezzük.

Grudlehen, amelyet több éves, csendes munkával perfektuált. Ez lett a legjelentősebb és legnagyobb hatás kiváltott írása. Mivel egy berlini kiadó nem vállalta megjelentetését (1916), az ekkor már elismert osztrák jogfilozófus, Hans Kelsen ajánlására (akivel egyébként egyik tanítványa, a később marxista filozófusként ismertté vált Lukács György közvetítésével került kapcsolatba) a lipcsei *Meiner Verlag* jelentette meg (1917).

A XX. század elején az elméleti jogi gondolkodásban két jellegzetes tendencia nyert teret: az egyik a jog *változását* tekintette a központi témájának s az abban szerepet játszó *társadalmi* tényezőket elemezte, a másik azokat a *formákat* kereste, melyek a változások ellenére is *állandóak*, sőt az állandóságot biztosítják a jogban. A *Juristische Grundlehre* az utóbbi körbe tartozott. Egyik fő kérdése az volt, milyen általános fogalmak húzódnak meg a jogról való gondolkodás mögött, s hogy vannak-e olyan fogalmaink, amelyek a magának a jog fogalmának a fogalmi előfeltévei? Válasza az volt, hogy a jog folyamatos tartalmi változásai és a történetileg esetleges tartalmi mögött a *jogi forma* állandó és változatlan. A változó tartalom és az állandó forma megismerése kétféle tudományos módszert kíván, s a jogtudomány rendszerét illetően is vannak a következményei. Az egyik kérdés mindig az, hogy mit írnak elő a jogszabályok jogi kötelezettségként, a másik pedig, hogy – írjanak elő bármit is – mit kell értenünk a jogi kötelezettségek fogalma alatt. Ennek alapján a jogtudományok egyik fő fajtáját a jogi tartalomról szóló tudománynak (ilyenek a *tételes jogtudományok*, a *jogtörténet* és a *jogpolitika*), a másikat a jogi formáról szóló tudománynak tekintette (ilyen a *jogi alaptan*).

A jogi alaptan (*juristische Grundlehre*) azonban csak egyik része a jogbölcsetnek. Ennek másik része a helyes jog kérdésével foglalkozó jogi értéktan, melynek részletes kidolgozását későbbre tervezte. Hamar rájött azonban arra is, hogy az értéktanhoz egy etika kidolgozására lesz szüksége, az etikához pedig, többek között, a helyes állítások feltétlen érvényét igazoló ismeretelméletre, vagyis – ahogy nevezte – egy ún. „első filozófiára” (*prima philosophia*) mint filozófiai alaptudományra. Ennek kidolgozását kezdte meg 1918-ban, a forradalmak hatására azonban félbehagyta. E tárgyú jegyzeteit tanítványa és utóda, Moór Gyula rendezte sajtó alá és jelentette meg halála után (1926).

A *Juristische Grundlehre*ben a jogelmélet egyik fő kérdésével foglalkozva egy sajátos jogfogalmat fejtett ki. A német újkantiánus jogfilozófia előfeltévesével egyezően és sok vonatkozásban az angol John Austin elmélete által inspirálva a jogot a rendszerint engedelmességgel találkozó, széles körre kiterjedő és állandó jellegű legmagasabb rendű hatalom – az ún. *Rechtsmacht*, vagyis *jogi hatalom* – szabályainak tekintette. E jogi hatalom mibenléte és jellege elmélete értelmezőinek egyik fő kérdése lett.^[53] Ezen túl számos eredeti, vagy mások által

[53] Egyik kollégájához írott levelében a kérdést így fejtegeti: „Felfogásom szerint a *Rechtsmacht*, vagyis a jogalkotó hatalom, az államhatalom és a szuverén hatalom fogalmai teljesen egyet jelentenek. Minthogy azonban erről a hatalomról már a jog fogalmának kifejtéséről kellett szólnom, tehát még az állam fogalmának tárgyalása előtt; nem használhattam az elfogadottabb „*Staatsmacht*” kifejezést, •

kezdeményezett, de egyedi módon értelmezett fogalmat fejtett ki; ilyen például az „ígérő jog” koncepciója.

A könyvet megjelenésekor igen kedvezően fogadták. A korszak vezető német és osztrák jogfilozófusai közül Rudolf Stammler és Julius Binder, a fiatalabbak közül pedig Adolf Merkl és Alfred Verdross levélben keresték fel. A német kultúrjogász és jogfilozófus, Joseph Kohler elismerő recenziót írt róla az egyik jelentős folyóiratban, a német-francia Robert Redslob a közjogászok számára ismertette, a szlovén származású nemzetközi jogász és jogfilozófus, Leonidas Pitamic pedig hosszan elemezte az osztrák közjogi szemlében.^[54] Pozitívan recenzeálta a művet a nagyszebeni születésű német közhivatalnok és jogtudós, Henrich Walter és (néhány évvel később, így azt szerzője már nem olvashatta) a német büntetőjogász, Ernst Ludwig von Beling is.^[55] Kedvező volt a mű hazai fogadtatása is. A hazai jogtudomány vezető képviselői – Szászy-Schwarz Gusztáv, Szladits Károly, Finkey Ferenc – levélben gratuláltak a szerzőnek, s mint ilyenkor megesik volt, aki rögtön meg is ígérte, hogy recenzióban fogja értékelni (noha nem tette meg). Bárd József és Bolgár Elek ugyanakkor elismerő recenziót írt róla a *Huszadik Században*, illetőleg az *Athenaeumban*.^[56] Tíz év múltán megjelent második kiadása is, Moór Gyula bevezetésével. Szerzője akkor már nem élt. 1973-ban egy *facsimile* kiadásokra szakosodott német kiadó újra megjelentette. Az 556 oldalas könyvnek magyarul egy rövidke részlete jelent meg 1977-ben, mintegy hat oldalon; az elmúlt 99 évben azonban senki nem vette a fáradságot, hogy magyar nyelvre fordítsa. Ezt a méltatlan helyzetet némileg enyhíti, hogy szerzője, már budapesti éveiben, magyarul kivonatolta, és 133 oldalas vázlatát egy ún. könyvmatos kiadványban még 1920-ban megjelentette.

Nem sokkal a polgári demokratikus forradalom kitörése (1918. október 30/31.) után a kolozsvári szociáldemokraták, akikkel közeli kapcsolatban állt, főispánná akarták kineveztetni. Ezt szerette volna elkerülni, s hogy megakadályozza a dolgot, Budapestre utazott, ahol régi barátai közül többen, így Jászi Oszkár és Kunfi Zsigmond, a forradalom nyomán miniszterek lettek. Nem gondolta, hogy csöbörből vödörbe jut. „Megérkezem, Jászihoz megyek – írja Naplójába –, s mintha valami

- hanem a jogot alkotó hatalomról kellett szólnom. Ez a hatalom a joggal egyidejűleg megteremti az államot is, ez a szuverén hatalom az államban, mégpedig ez a hatalom a maga egészében a volta-képpen szuverén hatalom; e hatalomnak egyes komponensei, pl. fejedelem, parlament, a parlament egyes házai, tulajdonképpen egymagukban nem is alkotnak megannyi szuverén hatalmat, hanem csak egyet a maguk összességükben, az egységes államhatalmat, amely egyszersmind a legfőbb fokon a jogot alkotó hatalom is. A többes számban [álló] ún. államhatalmak ennek a lényege szerint egységes hatalomnak hol működési irányait, hol alkotó elemeit, hol szerveit jelölik, míg az a fogalom, amelyet a maguk összességükben tesznek ki, az irodalomban gyakran nem szerepel. Ezt akarná jelenteni a *Rechtsmacht*.” (*Somló Bódog levele ismeretlenhez*. 1918. szeptember 26. OSZK Kézirattár, Levelestár.)
- [54] Lásd *Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie* 11. évf. (1917–1918) 284–288., *Archiv des öffentlichen Rechtes*, 37. évf. (1918) 4. sz. 485–488. és *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* 3. évf. (1918) 6. sz. 734–757.; valamennyi újranyomva: Somló, 1999, 73–101.
- [55] Henrich, 1918, 73–76. és Beling, 1925, 50–83.
- [56] Lásd Bárd, 1918, 346–354. és Bolgár, 1918, 556.

forgószelebe kerültem volna, amely besodor a boszorkánykonyhába. A nap eseménye a román ultimátum. Jászi Aradra készül, hív, hogy én is tartsak vele. Közben a minisztertanács egy ülésére is elhívják, hogy tájékoztassam őket a kolozsvári viszonyokról.”^[57] Ekkor rövid időre a Jászi Oszkár által vezetett Nemzetiségügyi Minisztérium munkatársa lett, s részt vett az aradi tárgyalásokon.^[58]

Az erdélyi helyzet bizonytalanságai közepette arra az elhatározásra jutott, hogy áttelepül Budapestre, s úgy intézi a dolgokat, hogy kolozsvári katedráján Moór Gyula folytathassa munkáját. 1918 novemberében a Károlyi-kormány kultuszminisztere, Lovászy Márton – Berinkei Dénes akkori igazságügyi miniszter és Jászi Oszkár kezdeményezésére – leiratot küldött a budapesti jogi karra, jelezve: fontos állami érdek fűződik ahhoz, hogy Somló Bódog a fővárosban tevékenykedjen. A leirat szerint a miniszternek ez a kezdeményezése nem kívánja érinteni az egyetemi autonómiát, csupán a rendkívüli körülmények tették szükségessé a dolgot. A jogi kar tanácsa 1918. november 20-án úgy döntött, hogy Somló Bódogot – aki az előterjesztő szerint „nemcsak mint kiváló tudós, hanem mint kiváló jellemű ember és önfeláldozó, hűséges barát” – meghívja az akkor létrehozott „Általános jogtan és jogi encyklopedia” tanszékére, s tette ezt oly módon, hogy kikötötte: tanári működésének megszűnése esetén tanszéke is megszűnik. Vagyis egy új tanszéket kreáltak számára. A kari tanács jegyzőkönyve szerint mindez „minden szabályszerű eljárás mellőzésével, példa nélkül álló gyorsított eljárás mellett”, de titkos szavazással meghozott egyhangú döntés alapján történt. E döntés alapján 1918. december 3-án kinevezték professzornak a budapesti egyetem jogi karára, s december 20-án le is tette az esküt.^[59] Ekkor abban bízott, hogy sikerül folytatnia filozófiai tanulmányait, s erre tekintettel (pár héttel később) még a Jogászszövetség által felkínált alelnöki széket sem fogadta el.

Néhány hónap múlva egy újabb komoly döntést kellett meghoznia, mert a budapesti egyetem a politikai küzdelmek középpontjába került. Ennek az volt az oka, hogy az 1919. január 19-én hivatalba lépett Berinkei-kormány meg kívánta reformálni az egyetemet, s ebben a forradalmi idők egyéb problémáihoz képest csekély jelentőségű, de egy értelmiségi múlttal rendelkező miniszterekből álló kormány számára fontosnak tűnő ügyben aztán összecsaptak az indulatok. A kormány ugyanis a reform keretében új professzorokat is ki kívánt nevezni,

[57] Lásd *Napló*, 1918. december 31.

[58] A Román Nemzeti Tanács 1918. november 9-én memorandumot terjesztett a magyar kormány elé mintegy 26 vármegyényi területre vonatkozó területi követeléssel. A magyar kormány – a Magyar Nemzeti Tanács döntése alapján – november 13-án politikusokból és az erdélyi kérdést ismerő szakemberekből (Bethlen István, Bánffy Miklós, Barcsay Andor, Vincze Sándor és mások) álló küldöttséget küldött Aradra. E tárgyalásokon a Jászi által vezetett küldöttség tagjaként Somló Bódog is részt vett. Az egyik alkalommal egy – valószínűleg Jászi Oszkár elgondolásait tükröző – kanton-tervezetet terjesztett elő, melynek bevezetését a másik fél nem támogatta. A tárgyalások sikertelenek voltak, sokan akkor is, később is, még azok létjogosultságát is kétségbe vonták.

[59] Kolozsvárra egyébként 1918 Karácsonyának szentestéjén bevonult a román hadsereg; s néhány hónappal később a budapesti magyar kormány pro forma „engedélyezte” a tanári kar számára, hogy hűségesküt tegyen a román államnak.

amit – bár a kinevezés nem érintette a régiek státuszát – a tanári kar ellenérzésekkel fogadott.

A budapesti egyetem jogi kara – ami az utókor értékelése szerint „a tudományos és politikai vaskalaposág dohos bagolyfészkének” volt mondható^[60] – már a kortársak szemében is olyan korszerűtlen, avított és szétkorhadt intézmény volt,^[61] ahol csak a főhercegek és úri politikusok neveléséhez értenek, a korszellemet azonban nem értik. Kunfi Zsigmond oktatási miniszter – azért, hogy ne kelljen kikérnie egy ilyen kar véleményét – leiratot intézett az egyetemhez, melyben közölte: „a forradalom szellemi vívmányainak biztosítása végett” hét új professzort nevezett ki a jogi, majd később továbbiakat a bölcsészeti karra, s a kinevezéseket a „független tudományos közvélemény ellenőrzése alá helyezte”.^[62] A hét új tanár – Ágoston Péter a magánjog, Farkas Geiza az agrárpolitika, Jászi Oszkár a szociológia, Kovács Gábor a társadalmi gazdaságtan, Rónai Zoltán a politikai tudományok, Vámbéry Ruzsem a kriminológia és Varga Jenő a gazdaságpolitika tanszékére nyert kinevezést – jelentős tudományos teljesítménnyel rendelkezett (bár nem mindegyikük felelt meg minden feltételnek).^[63] Kinevezésük ugyanakkor nem az egyetemi szokások szerint történt. Amint az várható volt, a kar tanárai tiltakoztak (1919. január 29.), mert a miniszter nem kérte ki – s így

[60] Litván, 1973, 39.

[61] Az ismert író, Nagy Lajos például így emlékezett vissza az 1900-as évek elején ott folytatott tanulmányaira: „A jogi kar tanárai ... [között] sok volt az olyan, akit tudósnek nemigen lehetett nevezni, aki kellő tudomány helyett inkább felsőbb hatalmasságok protekciójával szerezte meg a tanszékét, mint Csarada János vagy Timon Ákos. Mások, a több képességgel rendelkezők is... valami *barbár fölüenykedésben* szenvedtek, lehet, hogy belső kisértékességük érzete miatt. Nagyképűek voltak, zárkóztak, merevek, néha durvák. Ezekből a tulajdonságokból néhány már a bölcsészeti kar tanárainál feltűnt nekem, bár ott mindenképpen jobb volt a helyzet. [...] A jogi karon azután felvonultak előttem a díszpéldányok. Messze túlszárnyalták az én középiskolai tanárait, de hát így is lehetett rendjén, mert hiszen ők egyetemi tanárok voltak, a rangsorban magasabban állók. Gyönyörű jelenség volt, mondjuk, Timon Ákos, aki magyar alkotmány- és jogtörténetet adott elő. Volt egy könyve, amely nyomtatásban nem jelent meg, hanem másféle sokszorosításban forgott közkézen, s előadásai abból álltak, hogy szóról szóra felmondta ezt a dagályos stílusú könyvet; feleletül is csak azt fogadta el, ha szó szerint idéztek a könyvéből. Erről jut eszembe az *előadások általános gépszerűsége*: a diák nem kérdezhetett semmit, a tanár úr csak beszélt, de felvilágosításokkal nem szolgált, kételyei a saját kis tudományához tartozó kérdésekről nem voltak, szentírásnak kellett tekintenünk mindent, amit mondott. [...] A tanárok a maguk szűk körű tudományának *monomániás rabjai* voltak, *szellemi impotenciájukat góggal* toldották meg. Akkoriban, a kilencszázas évek legelején lettek az egyetemi rendes tanárok méltóságos urakká. Ez a cím némelyiknek szinte elvette az eszét. [...] Megtörtént, persze eleinte, hogy egy-egy diák nagy tájékozatlanságában »tanár úrnak« szólította a tanárt, például Kmety Károlyt, a közjogászt. Kmety jött a folyosón, a maga külön eleganciájában, szürke zsakettban, fején szürke cilinderrel, a diáknak sürgős kérelme volt hozzá, elébe sietett, és így szólt: »Tanár úr, kérem, bocsánat egy percre...« Kmety megállt, végignézett rajta, és így méltatlankodott: »Miért nem szólít mindjárt kolléga úrnak?« És faképnél hagyva a diákot, bement a szobájába, s belülről kulccsal bezárta az ajtót.” (Lásd Nagy Lajos: *A lázadó ember*, 208–209. Megjelent: „Gondolkodom, tehát már nem sokáig leszek.” Részletek Nagy Lajos önéletrajzi kötetéből. *Ponticulus Hungaricus* [internetes folyóirat] XI. évfolyam (2007. május) 5. szám [kiemelések: T. P.]

[62] *Uo.*, 40. Az ügyről részletesen lásd Litván, 1968, 401–427.

[63] A bölcsészeti karra ekkor nevezték ki – ugyancsak a kar véleményének kikérése nélkül – Lukács Györgyöt, Babits Mihályt (aki annyiban nem felelt meg a formai kinevezési feltételeknek, hogy nem volt doktori fokozata), Révay Józsefet és Fülep Lajost.

tulajdonképpen semmibe vette – véleményüket, és ezzel megsértette az egyetemi autonómiát. A miniszter ezzel szemben úgy nyilatkozott, hogy döntése „elkerülhetetlenül szükséges forradalmi tény” volt, ezért fenntartja azt. Erre a kari tanács elutasította az új professzorok felesketését (1919. február 3.), ami munkájuk megkezdéséhez lett volna szükséges. Az újdonsült professzorok ezek után a Minisztertanács előtt tették le esküjüket, a kormány pedig az egyetem kormánybiztosává nevezte ki Jászi Oszkárt, akinek első intézkedése az volt, hogy felfüggeszse a jogi és a bölcsészeti kar autonómiáját, s a korábban választott dékánok helyébe újakat nevezett ki.

Somló Bódognak – aki a kar professzoraként a kari tanácson szavazati joggal rendelkezett – ebben a helyzetben azt kellett eldöntenie, hogy a szokásokkal és a szabályokkal nem egybehangzó módon kinevezett korábbi barátai,^[64] vagy az egyetemi autonómia fontosságát hangsúlyozó új kollégái mellé áll-e. Szavazatával elfogadja-e a politikailag esetleg helyesnek tartott, de azt helytelen módon érvényesítő döntést, vagy annak elutasítását helyesli? Régi barátait, sőt egykori elvi társait támogatja-e, vagy a tudomány és az egyetem függetlenségét védelmezi? Ebben a helyzetben úgy döntött, hogy az egyetem és az egyetemi hagyományok számára fontosabbak a forradalmárrá lett régi barátoknál, s az ő szemében igazán lényeges elvek fontosabbak az elvi társaknál, akikkel persze már régen nem ugyanazon elveket vallották. A kari tanács ülésén mind a tiltakozás esetében, mind az esketés megtagadását illetően eszerint szavazott.^[65] „Kijelenttem – írta *Naplójába* néhány nappal később –, hogy ilyen körülmények között semmiféle munkában nem vehetek részt,^[66] elhatároztam, hogy még az esetleg megtartandó kari ülésektől is távol tartom magam, és visszatérek a filozófiához, boldogan, hogy vége a véget nem érő üléseknek és jegyzőkönyvkészítésnek. Magatartásom a kormánykörökben, mint hallom, nem csekély megütközést keltett.”^[67] Másnap hozzátette: „Az aktivitás, a cselekvés világa, a maga százféle követelményével, amelyet a benne élőkkel szemben támaszt, alapvető irracionalitásával, amely ott is folyvást elhatározásokat követel, ahol ésszerű döntést hozni nem lehet, mivel képtelenség minden tényezőt számításba venni – ez a világ az én legádázabb ellenségem, már a fuvallata is méreg az én számomra. Ez a világ a szellemi koncentráció, az elmélyedés és magábaszállás esküdt ellensége.”^[68]

[64] Jászi Oszkár és Vámbéri Rusztem régi barátja volt, Rónai Zoltán korábbi vitapartnere, Ágoston Péter pedig azon két nagyváradi professzor egyike, akik 1903-ban nem írták alá az öt denunciót és felfüggesztését javaslatba hozó levelet. (A másik professzortársa, aki kiállt mellette, Magyary Géza perjogász volt, ekkor már a budapesti karon oktatott. Érdemes megjegyezni azt is, hogy a kinevező, Kunfi Zsigmond, valamint a hét kinevezett közül három – Ágoston, Varga és Rónai – később a Tanácsköztársaság népbiztosa lett.)

[65] Erre abból következtethetünk, hogy *Naplójában* az „egyhangú tiltakozás” és „egyhangú állásfoglalás” kifejezésekkel írta le a történeteket. (*Napló*, 1919. január 29. és február 3.) Ebből az is kikövetkeztethető, hogy azokat Pikler Gyula is támogatta, aki ekkor még a kari tanács tagja volt, tehát ő is régi harcostársai ellen szavazott, amennyiben jelen volt az üléseken.

[66] A fordulat arra vonatkozik, hogy a jogászképzés reformjának előkészítésén dolgozott.

[67] *Napló*, 1919. február 9.

[68] *Napló*, 1919. február 10.

Ám azt csak hitte, hogy a sors kegyes lesz hozzá, s a „szellemi koncentráció és az elmélyedés” ideje jön el számára, vagyis nem kell több hasonló döntést hoznia.

A Tanácsköztársaság alatti tevékenységének részleteit nem nagyon ismerjük (naplót 1919. április 15-ig vezetett), de egészen biztosak lehetünk abban, hogy nem vállalt benne szerepet, sem tollal, sem (mint egyes értelmiségiek) pisztolytáskával az oldalán. Valószínűleg dolgozott *Állambölcseleti jegyzetein*. Naplójába 1919. április 11-én ezt írta be: „És tovább tekerődzik a vörös tűz körülöttünk. Tanácsköztársaság Bajorországban, Braunschweigben. Nyugtalanság Szerbiában, Prágában, Olaszországban, Párizsban. A legérdekesebb idő egy állambölcész számára.”^[69]

A forradalmak utáni őszön az egyetemi tanács úgy döntött: miközben a Tanácsköztársaság alatti kinevezések eleve érvénytelennek tekintendők, az 1918. október 31. és 1919. március 21. közöttiek pedig – így az övé is – felülvizsgálandók. A vizsgálat eredményeként a fenti hét professzort, másokkal együtt, megfosztották katedrájuktól és „örökre alkalmatlannak” nyilvánították őket az oktatásra.^[70] Somló Bódog kinevezését ezzel szemben a jogi kar tanácsa egyhangú szavazással „fenntartandónak” nyilvánította, az egyetem tanácsa pedig 1920. január 30-án őt magát „igazoltnak” jelentette ki.

Talán senki sem tudja megmondani, ilyen előzmények után és egy ilyen történelmi helyzetben ez a döntés vajon megnyugvást hozott-e számára, vagy épp ellenkezőleg, lelkileg felzaklatta, megzavarta, esetleg „megszégyenítette”.^[71] Ezt azért nem lehet eldönteni, mert nem lehet kétségeket kizáró módon megítélni, hogy azt ő maga vajon a múlt felől, egész addigi pályafutása fényében nézte-e (s nekünk is így, ennek ismeretében kell értékelnünk helyzetét), vagy a jövő felől. S ha esetleg a jövő lehetőségei felől, vagy így is mérlegelte a helyzetet, s mi ebben esetleg követjük őt, akkor az ő szóban forgó jövőről alkotott elgondolásai és a mi arról alkotott ismereteink eltérésének mértéke, valamint az ezzel kapcsolatos értékítéleteink különbségei egészen biztosan lehetetlenné teszik a fenti kérdés megítélését. Ami biztos, az csak az, hogy nem lehetett könnyű helyzetben.

1919 végén állambölcseleti jegyzetei alapján tanulmányt írt Platónról, amelyben azt hangsúlyozta: az ókori filozófus nemcsak az „erkölcsi emelkedettségnek”, de a „vigasztalásnak” is örök forrása. 1920 elején magyar nyelven kivonatolta és Jogbölcselet címen közzétette saját *Juristische Grundlehre*-jét. Ugyanebben az évben némileg átrendezve közlésre adta le állambölcseleti jegyzeteinek Machiavelliről

[69] *Napló*, 1919. április 11.

[70] Lásd Litván, 1973, 41. Pikler Gyulát – aki 1886-ban lett a budapesti egyetem magán-, majd 1896-ban rendkívüli tanára, s akit 1903-ban neveztek ki rendes tanárnak – ugyancsak ekkor, 1920-ban, nyugdíjazták, 56 évesen.

[71] Litván György kifejezése; álláspontját lásd Litván, 1973, 41. A „megszégyenítés” Litván szerint azért használható itt, mert Somló ezzel – ellentétben társaival – „az ellenforradalmi rendszerbe és annak tudományos életébe való beépülésre” kapott lehetőséget. Bár Litván György Horthy-korszakról adott jellemzését sok tekintetben osztom (például ebben: az „nyíltan szabadságellenes, a tudós függetlenségét még szavakban sem tisztelő rendszer” volt), mégis kétkem, hogy az „igazolás” kiadóit ez a cél vezette.

szóló fejezetét. Az írás a róla szóló nekrológgal együtt 1921-ben jelent meg. A hosszú tanulmány – miközben tele van fájdalmas megjegyzésekkel a szuverenitásról és az államok imperializmusáról – egyszerre tekinthető a magyar Machiavelli-recepció mérföldkövének és egy kortársaknak szóló államelmélet sziporkázó fejezetének.

1920 szeptemberében Budapesten végrendelet tett, melyben javait – nem lévén gyermeke – a Területvédő Ligára^[72] hagyta, s a hónap végén^[73] a román hatóságok által „birtokba vett” Kolozsvárra utazott.^[74] 1920. szeptember 28-án a Házsongárdi Temető evangélikus sírkertjében, édesanyja sírjánál, öngyilkosságot követett el. Őt is oda temették el. Temetésén Ravasz László – akkor református püspökhelyettes – mondott „felekezethez nem kötődő” beszédet; kolozsvári tanártársai nevében egykori barátja, Kolosváry Bálint beszélt, a szociáldemokraták nevében Klein Jakab búcsúzott tőle.^[75] A Budapesti Tudományegyetem gyászjelentést adott ki. Az *Erdélyi Szemle* hetilapban megjelent nekrológiájában a kolozsvári jogász-politikus, Várady Aurél „senkihez nem tartozó halottnak” nevezte, aki a „forrongó koreszmék közötti diszharmónia áldozata” volt: „Sírjánál senkinek sincs joga úgy beszélni róla, mint a saját halottjáról. Somló a még mindig vulkanikusan forrongó és normális kialakulást nem találó XX. század koreszméi között jelentkező diszharmóniának a halottja” – fogalmazott.^[76]

[72] A Területvédő Liga olyan politikai propagandaszervezet volt, ami az egykori magyar állam területi egységének megóvását, 1920 után pedig helyreállítását tekintette céljának. 1918 végén, még a Károlyi-kormány támogatásával alapították jogászok és újságírók (Karafiáth Jenő, Kelemen Kornél, Milotay István, Pethő Sándor és mások), a Tanácsköztársaság alatt betiltották, 1919 őszén pedig újrualapították. Elsősorban a trianoni békeszerződés (1920. június 4.) ellen folytatott propagandát; egyik elnöke Teleki Pál volt. Bár az 1920-as évek közepén megszűnt (beolvasztották a Magyar Nemzeti Szövetségbe), kulturálisan – a „magyarság aktuális életérzését kifejező” rövid imádságra és jelmondatra kiírt pályázatának sikere okán, s tekintettel az akkori oktatáspolitikára is – a Horthy-korszakban mindvégig éreztette hatását.

[73] Sokféle értelmezésre lehetőséget adó tény az az időbeli egybeesés, hogy a magyar Nemzetgyűlés 1920. szeptember 26-án szavazta meg a *Numerus clausus* néven ismertté vált 1920. évi XXV. törvény-cikket, mely a felsőoktatásban a hallgatók számát a „nemzetiségi arányoknak” megfelelően szabta meg, a zsidóságot pedig „népfajként” definiálta. Bár a törvény nem az oktatók, hanem a hallgatók számának meghatározott arányú korlátozását írta elő, az adott időszakban – a fehérterror kísérőjelenségeként (főleg az ún. különítményesek és az Ébredő Magyarok Egyesülete együttműködésében) – számos atrocitás, sőt pogrom-szerű támadás érte a zsidókat Budapesten is, vidéken is. (Lásd ezekről Barna – Csepeli, é. n.). Semmilyen jel nem mutat arra, hogy Somlót támadás vagy inzultus érte volna, de az adatokból egy agresszív antiszemita közhangulat rajzolódik ki, melyet egy asszimilálódott zsidónak lehetetlen volt nem észrevenni. Somló saját zsidóságához való viszonyáról a fenti jegyzeteken kívül lásd még Funke – Sólyom, 2013, 27–29.

[74] Nem tudjuk, hogy Budapesten, majd Kolozsváron mivel szembesült az ezt megelőző hónapokban, hetekben. 1920 nyarán és kora őszén – az éleződő antiszemita hangulat mellett (lásd fentebb) – Budapest egyik fő eseménye az ún. népbiztos-per volt (lásd alább). 1920-ban a román hadsereg megszállva tartotta Kolozsvárt, s a román hatóságok számos helyen megkezdték tevékenységüket. Ez ugyancsak sokkolóan hathatott rá.

[75] Gaal, 2009, 99.

[76] Idézi: Litván, 1973, 42. Lásd még Sas, 2015 [http:// muvelodes.net](http://muvelodes.net).

Tragikus döntésének okát máig keresik. Senki nem mond diktumot, mert hát nem is lehet, de többen „értelmeznek” és „közelítenek”. A megközelítésmódok mögött – Somló Bódog személyén és személyiségén túl – nyilvánvalóan a magyar történelem, valamint az e történelem szabta körülmények között lehetséges és helyes cselekvés kérdései állnak.

Az egyik jellegzetes álláspont a következő: „a finom lelkiismeretű emberben föl kellett merülnie az önkínzó kérdésnek: vajon nem vagyok-e felelős én is mind ezért?” – állítja például Nagy J. Endre.^[77] Vagyis a radikális mozgalom, melynek pályája kezdetén részese és előmozdítója volt, mint az ún. „második reformnemzedék” tagja, forradalmakhoz vezetett, a történelmi Magyarország pedig meggyengült és szétesett. Eszerint – folytatódik az érvelés – „Kemény Zsigmond kérdése ágaskodhatott benne: »Tanácsos volt-e az *agitatio*t megindítani, még ama veszély mellett is, hogy az eszmék iránya a szükséges pontokon tovább vagy tévutakra fog vitetni?« De amíg Keménynek volt ereje e kérdésre igennel felelni, Somlón inkább a csüggesztő kétely lett úrrá, mint Széchenyin, aki ezt írta 1848. augusztus 10-én naplójába: »Ki az első impulzust adta, az az oka mindennek, azé a felelősség!«”^[78] Tragikus döntése eszerint a „második Mohácsért” – 1918/19-ért és az azok részeként értett Trianonért – érzett *történelmi felelősségének* a következménye.

Ugyanez a „társadalomtörténeti” érvelés a felelősségvállalási elem nélkül, vagy annak elhalványításával is megfogalmazható, többféleképpen is. Az egyik lehetőség az, ha szembeállítjuk erkölcsi tartását és a történelem mindennapi folyásának kuszaságait, s – Litván Györggyel egyetértve – oda konkludálunk, hogy azért döntött úgy, ahogy, mert „a megbomlott világról szerzett tapasztalatait és soha fel nem adott etikai álláspontját többé nem tudta összhangba hozni”.^[79] Ez esetben tettét a múlt felől magyarázzuk, s eljuthatunk ahhoz az állásponthoz is, hogy – nem a felelősség *miatt* vagy annak *terhe alatt*, hanem – *a felelősség előtt* menekült a halálba. Ezt persze a szakirodalomban nem állítja senki; részben azért, mert nem lenne összeegyeztethető azzal az erkölcsi tartással, ami mindig is jellemző volt rá.

Mondhatjuk azonban (az 1919/20-ban látható jövőre vetve egy pillantást), hogy élete és életműve egy olyan Magyarországgal – s azon belül: annak polgári ígéreteivel, szabadgondolkodói számára biztosított lehetőségekkel, asszimilálódó zsidóságának reményeivel, és általában: egy szép jövőre vonatkozó elképzelésekkel stb. – kapcsolódott össze, amely 1918/19-ben, illetőleg 1920-ban elpusztult, tehát ő is elpusztult vele. E gondolatnak része lehet az is, hogy az új Magyarország, ami 1920-ban még csak formálódott ugyan, de fő vonalai már ekkor is látszottak, nem az ő világa volt. A nemzetileg bezárkózó, antiliberális, keresztény-nemzeti ideológiájú és sok szempontból már a kezdet-kezdetén antiszemita Horthy-Magyarország nem vonta ugyan felelősségre őt (mert hát nem is volt

[77] Nagy J., 1981, 772.

[78] *Uo.*

[79] Litván, 1973, 41.

miért),^[80] de – mint egykori szabadgondolkodót és mindig is szabadon gondolkodót, kikeresztelkedett zsidót, az „izmusok” dogmáin felülemelkedni próbáló politikai gondolkodót és tárgyilagosságra törekvő jogászt – egészen biztosan nem fogadta volna be. Vagy ha megteszi, ő nem tudott volna mit kezdeni vele, mert hát ő úgy volt a szívében mindig is magyar, hogy egyszersmind kozmopolita és européer is volt.^[81] Mondhatjuk ezt úgy is, hogy 1919/20-ban *megsemmisült* az *a társadalmi tér*, amely számára életlehetőségeket biztosíthatott volna. Így szemlélve döntése tragikus volt, de következetes.

E magyarázatokkal szemben, melyek döntésének okát a történelemmel, a társadalommal és részben pályájával összefüggésben keresik, mások – s e lehetőség elsősorban Andreas Funke és Sólyom Péter könyvéből tűnik elő – *személyiségének labilis voltára*, sőt egyenesen *suicid* elemeire mutatnak rá.^[82] Az önpusztítás lehetőségét fel-felelegető (1898-as, fentebb idézett) naplóbejegyzése, levelezésében elszórt megjegyzései, testvérének, Gusztávnak az öngyilkossága (melyre szerinte „minden kényszerítő körülmény hiányában” került sor) – nos, mindezek arra utalnak, hogy tette lélektani alapon magyarázható. Ezen álláspont szerint az öngyilkosság lehetőségének mérlegelését felerősíthette az 1918/19-ben Budapesten megtapasztalt politikai forgatag is, amit a békés és összességében valószínűleg boldogsággal megélt kolozsvári évek után nem volt képes összeegyeztetni azzal az életseménnyel, amelyet a tudományos kutatás szempontjából helyesnek tartott.^[83] Trianon élménye és a Tanácsköztársaságra adott ellenforradalmi reakció számára minden bizonnyal nehezen volt elviselhető, *kacagányos-kutyabőrös* világot előrevetítő atmoszférája pedig csak a végletekig felfokozhatta ezt. Erősíthette ezt a sokkot a *bocskoros hadak* egyetem-elsöprő politikája szeretett Kolozsvárán, melyről minden bizonnyal értesült, s a nemzetközi jognak az az értelmezése is, amit a Párizs környéki kastélyok kristálycsillárai alatt *frakkokban* üldögélő urak végeztek el.

[80] Neve egyébként említésre került az 1920-as ún. „népbiztos-perben”, melynek keretében a Forradalmi Kormányzótanács tíz népbiztosát állították bíróság elé, többek között Ágoston Pétert is. A per 1920. július 5-én kezdődött, s az ítélet (mely négy népbiztos számára halálbüntetést, hat számára pedig szabadságvesztés-büntetést jelentett) 1920. december 28-án született. Somlóról Szladits Károly tanúvallomásaiban esett szó, abban a kontextusban, hogy Ágoston állítólag Somlóval beszélt arról, hogy elfogadja-e külügyi népbiztosi tisztséget. Lásd erről Ormos, 2011, 223–304., utalva a *Budapest Főváros Levéltára* 1920-6274. 160-161. dossziék iratanyagára.

[81] E szövegezés a mondatrészek sorrendjének megfordításával aknáz ki bizonyos szemantikai lehetőségeket. A szakirodalomban Andeas Funke és Sólyom Péter így fogalmazott: Somló kozmopolita volt, s szívében egyszersmind magyar; vö.: Funke – Sólyom, 2013, 91–93.

[82] Lásd Funke – Sólyom, 2013, különösen 91–93. A pszichiátria álláspontja szerint a suicid személyiségelemek lehetnek örökölték és tanultak. Bizonyos genetikai-neurobiológiai tényezők közvetetten érzékennyé tehetnek embereket az öndestrukciónak, amit más lelki tényezők – egyes személyiségvonások vagy lelki folyamatok (az agresszivitás gátlódása, a saját értékrendbe vetett hit csökkenése, a személyiség beszűkülése) – felerősíthetnek. Természetesen nem készült olyan – akárcsak elvi kérdéseket is érintő – elemzés, amely e személyiségelemeket Somló esetében szakszerűen megvizsgálta volna.

[83] Funke – Sólyom, 2013, 92.

A tragikus döntés *társadalomtörténeti és lélektani* magyarázata természetesen kombinálható is. Ezt az utat járta Varga Csaba, amikor Somló önpusztító tetteinek magyarázatát kereste: „Érzékeny idegrendszerű, vibráló alkatú, a *suicidium* gondolatával fiatalsága óta vívódó ember ő, aki mint gondolkodó a történelem kelepcéjéből megpróbál menekülni. [...] A krízist, amit nemzete sorsában lát, személyes válságként éli át. Teszi ezt erkölcsiségéből, igazságkereséséből, szűkebb pátriájának döbbenetét kiváltó sorsából fakadóan. És teszi egy olyan ember belső életével terhelten, akinek személyes sorsában is a szálak egyre összébb kuszálódnak.” Vagyis azért lett öngyilkos, mert „nem látott, nem érdemesített a maga számára kiutat, összeroppant”.^[84]

Akármeddig is keressük azonban döntése okait, sosem leszünk képesek minden szempontból racionális magyarázatot találni rá. A nem racionális tetteket olykor a művészet eszközei talán jobban megragadják. A pályáját joghallgatóként kezdő, előadásait hallgató, sőt vele személyesen is jó kapcsolatban lévő Reményik Sándor – a „fájdalom fejedelme” – például így érzékeltette a történeteket. Amikor „valahol lenn, megnyílt[t] egy mély pokol” s „a büszke homlokzat végighasad[t]”, akkor nem volt „váll, ahol megtámaszthatta volna magát”, nem volt „nyugvópont”, és nem volt sem „kívül”, sem „belül”, egyszer csak „recsegve minden összedől[t]”, és „a végzet mindent, mindent letarol[t]”.^[85]

Ez a végzet „letarolta” aztán még a porait is! Sírját ugyanis – írja az egyik forrás – „az 1980-as években felszámolták, csak a síremlék feliratos táblája maradt meg.”^[86] Tudományos emlékének megőrzését illetően ennél talán jobb a helyzet, de csak azért, mert az elmúlt évtizedekben néhányan sokat (sokan pedig egy-egy keveset) tettek azért, hogy élete és munkássága az utódok emlékezetében ne váljon semmivé.

[84] Varga, 1980, 360. A magam részéről a lélektani és a társadalomtörténeti elemek kombinálását helyesnek gondolom, sőt ezt tartom a magyarázat helyes útjának, de nem hiszem, hogy „a történelem kelepcét” állított volna neki, hogy azért dobta el magától az életét, mert nem talált alternatívát, vagy hogy történelmi vagy elméleti okokból „hányódott” volna. Ezért nem gondolom, hogy valamibe „belebukott”, valamivel „kudarcot” vallott, vagy hogy bármelyik írása is „az elbukó Somló hatyúdalának” nevezhető; lásd *uo.* Azt viszont helyes megállapításnak tartom, hogy a személyes tragédiát a politika kontextusában (a „politikum[na]k az életébe való” benyomulására tekintettel) kell értelmezni. Ugyancsak lehet valamilyen szimbolikus jelentősége annak, hogy az adott helyzetben (1919/20-ban) politikai kérdésekkel kezdett foglalkozni, másfelől azonban ezt nem nevezném „kétségbeesett, végső kísérletnek”; lásd *uo.*

[85] Lásd Reményik Sándor: *Tragédia. Egy eszme indul. Versek.* Kolozsvár, Minerva (Az Út), 1925.

[86] Lásd Kovács – Kiss – Takács, 2012, 134. Más források szerint (vö. <http://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/9214/somlobodog.jpg?sequence=1>) a sírhelyet az 1960-as években számolták fel. Ez utóbbi adat valószínűleg pontosabb, minthogy a felszámolt sírhelybe – a ma is látható sírkő szerint – az 1960-as években temetkeztek. A „feliratos tábla” sem a síremlékről maradt meg, hanem az evangélikus egyház csináltatta az eredeti sírhely felszámolásakor.

A két világháború közötti korban a legtöbbet tanítványa, Moór Gyula tette ezért, aki – miután nekrológot írt róla és kiadta az „első filozófiáról” szóló jegyzeteit^[87] – jogbölcseleti előadásaiiban pozitívan értékelte, főleg a „második korszakában” született műveit. Önmaga elméletét a Somló által kezdeményezett újkantiánus hagyomány folytatásaként értelmezte, „a legjelentékenyebb magyar jogfilozófusnak” tartva őt. Nekrológ-jellegű életmű-ismertetést tett róla közzé Bárd József is, s méltatta jelentőségét a magyar jogfilozófiáról szóló áttekintésében Horváth Barna is.^[88] Mindent összevetve azonban, életműve e korszakban közvetlenül nem nagyon hatott a magyar jogbölcseleti gondolkodásban. Az 1950-es és 1960-as években sem volt jobb a helyzet, sőt kifejezetten rosszabb lett, mert a múlt részeként az ő gondolatait is ki akarták radírozni a jogról és az államról való gondolkodásból. Egy 1955-ben íródott, a magyar állam- és jogelmélet egész nem-marxista múltjáról elutasító ítéletet mondó monografikus áttekintés ugyanis – az akkor uralkodó ideológiai mintáknak megfelelően – az imperializmus és a reakció szekértolóját látta benne, s elméletét tudományos szempontból lényegében értéktelennek, tehát elfelejtendőnek nyilvánította.^[89] Ezt a „marxista kismesterek” is folytatták^[90] – igaz, mérsékeltebb tónusban és talán kevesebb haraggal.

Az, hogy emléke, sírjához hasonlóan, nem tűnt el teljesen, az 1970-es évekbeli „újrafelfedezésének” köszönhető. Ebben legnagyobb szerepet a történész Litván György tanulmányai játszották, melyek közül az elsőt születésének századik évfordulóján tette közzé.^[91] Litván tárgyyszerű, mégis szenvedélyes megközelítése többek között azért gyakorolt sokakra nagy hatást, mert a tudós pályáját a magyar történelem politikai erőterében, a tudomány éthoszának – például az igazságkeresés és az erkölcsi tartás egységének – kiemelésével mutatta be. Somló Bódog példájával azt sugallta: a tudós tévedhet, de tisztességesnek kell lennie és csakis az igazságot szabad szolgálnia. Meg azt, hogy az életben mindennek megvan a maga következménye. Litván György példáját többen is követték – szenvedélyesen vagy kevésbé szenvedélyesen, hitelesen vagy kevesebb hitellel.^[92] Az 1970-es években újraindult hazai szociológia-oktatásban helyt kapott Somló korai elmélete is,

[87] Moór, 1921 és Moór, 1926, ez utóbbiban lásd *Vorwort des Herausgebers*, 3–17. Moór örökölte meg egyébként Somló könyvtárát, s hozzá kerültek iratai, levelei és jegyzetei is. A Somló-kéziratokat Moór halála után annak testvére, Moór Jolán az Országos Széchényi Könyvtárhoz juttatta el, a hatalmas könyvtár maradékát pedig, megsemmisülését megelőzve, Varga Csaba mentette át az Országgyűlési Könyvtárnak. (Lásd Varga, 1995; Jónás, 1995.)

[88] Bárd, 1921, 33–36.; Horváth, 1930/31, 37–85. (Az ilyen jellegű áttekintéseket elsőként még maga Somló kezdeményezte; lásd Somló, 1907–08, 315–323.)

[89] Lásd Szabó, 1955, 266–275. és 360–384. Mint később kiderült, még ebben a korszakban és marxizáló fogalmi keretben is írtak róla izgalmas elemzéseket – igaz, csak az íróasztal-fióknak. Lásd e tekintetben Szegvári Katalin: *Somló Bódog jogelméleti munkássága* című írását, ami eredetileg 1952/1953-ban íródott, de csak 2004-ben jelent meg; vö. Szegvári, 2004.

[90] Lásd Sándor, 1965, 602. és Seres, 1970, 936–954.

[91] Lásd Litván, 1973. Lásd még Litván, 1977, 503–507.

[92] Mikó, 1973, 4. , Szegő, 1976, 420–426. és Bodzsoni, 1975, 123–143.

ideértve etnológiai munkásságát is.^[93] A szociológus és jogász Somló gondolkodói pályáját, ugyancsak a tudomány és az erkölcs viszonyára fókuszálva – átütő gondolati erővel, ezért máig izgalmasan – Nagy J. Endre dolgozta fel.^[94] Az 1970-es, majd 1980-as évekbeli újrafelfedezéshez Varga Csaba az eredetileg németül íródott két jogelméleti írás magyar fordításának közzétételével, az *Állambölcséleti jegyzetek* három részletének sajtó alá rendezésével és tanulmánnyal járult hozzá.^[95] Varga azok közé tartozott, akiknek nemcsak a felejtés megakadályozásában volt szerepük, de később is gondozták örökségét.^[96]

Amikor állami és politikai rendszerünk 1990-ben alkotmányos demokráciává változott, egy több évig tartó folyamat eredményeként sor került a magyar jogelmélet 1945 előtti képviselőinek erkölcsi és tudományos rehabilitálására. Ennek részeként Somló Bódog elmélete is új megvilágításba került. A rehabilitációs igény már néhány évvel korábban megfogalmazódott,^[97] aztán pedig államelméleti,^[98] etikai,^[99] jogelméleti^[100] és értékfilozófiai irányokban is kiteljesedett. Az utóbbi tekintetben Szegő Katalin személyes hangú, értő elemzései és szövegkiadása „örítették a tüzet”, Kolozsváron is.^[101] Az 1945 előtti jogelmélet rehabilitálásában kulcsszerepet játszó, sőt azt egyéni tudományos programjává is tévő Szabadfalvi József Somló vonatkozásában (is), felvállalta a hagyomány egész történetét átélő gondozó szorgos szerepét: részmonográfiát és tanulmányokat írt, évfordulók alkalmával emlékeztetett, a magyar jogfilozófia képviselőjeként népszerűsítette külföldön, megírta rövid életrajzát, s recenziálta a róla szóló fontosabb könyveket.^[102]

[93] Lásd Sárkány, 1977, 516–521. , valamint Zsigmond, 1977, 508–515. Rövid ismertető a fenti írásokról és Litván György 1977-es cikkéről: [N. N.], 1978, 700–701.

[94] Nagy J. 1981, 764–772. és Nagy J. 1993, 61–88. Lásd még ehhez: Sipos, 1994, 38–43.

[95] Lásd Somló, 1917, valamint Somló 1981, Somló 1985a és 1985b, továbbá Varga, 1980.

[96] Lásd Somló több német nyelvű írását és az azokról készült recenziókat újraközlő kötetet: Somló, 1999 és az arról készült ismertetést: Varga, 2000, 258–259. Az előbbiről könyvismertetés: Szabadfalvi József: Magyar jogbölcsélet. Felix Somló... [etc]. *Budapest Könyvszemle* [BUKSZ] 19. évf. (2007) 1. szám. 22–28. Lásd még Szegvári, 2004.

[97] Szájer, 1985, 95–114.

[98] Navracsics, 1991, 16–27.

[99] Kostyákné – Pethő, 1990, 109–135.

[100] Falus, 1994; Zódi, 1995, 63–141. Lásd még a *Jogbölcsészet* új kiadását: Somló, 1995.

[101] Szegő, 1993, 73–88. és Szegő, 1994, 343–364., valamint Szegő, 2003, 200–228. Somló axiológiai írásainak újraközlése: Somló, 1999. Erről Demeter Szilárd írt rövid könyvismertetést: *Kellék* [-] (2000) 14. sz. 92. Szegő Katalin halála után az ő szellemi hagyatékának értékeit, részben Somlóéval együtt, Egyed Péter őrzi; lásd Egyed, 2010.

[102] Szabadfalvi, 2011; Szabadfalvi, 2007a, 485–498; Szabadfalvi, 2006; Szabadfalvi, 2007b, 615–621.; Szabadfalvi, 2007c, 540–550. o.; Szabadfalvi, 2010, 375–389.; Szabadfalvi, 999) XI–XII.

Miután a rehabilitáció megtörtént,^[103] Somló elméletét annak lehető legkülönbözőbb aspektusai szerint tárgyalták a szakirodalomban: elemezték azt a tudomány és a politika folyamatosan egymásra ható, az életpálya egészét befolyásoló kontextusában, a magyar polgári jogelmélet egészének elmélettörténeti összefüggéseiben, jogelméleti és jogszociológiai kontextusban, sőt a jogi és jogtudományi kultúrtörténetünk részeként.^[104] S miután Somló elméletére a nemzetközi szakirodalomban is figyelnek,^[105] nem csoda, ha a hagyomány ápolásában külföldi kutatók is rész vesznek. E tekintetben Andreas Funke írásait^[106] kell megemlíteni, aki Sólyom Péterrel összefogva – egy eredeti gondolatokat megfogalmazó hosszú bevezető tanulmány kíséretében – 2013-ban sajtó alá rendezte és kiadta Somló Bódog Naplójának számos jegyzetét és válogatott levelezését.^[107]

S bár elméletéről még nem rendeztek önálló konferenciát, a magyar jogelméleti hagyomány immár klasszikus alkotóinak elméleteit és azok mai aktualitását tárgyaló 2015-ös kolozsvári tanácskozáson^[108] kitüntetett helyet kapott. A tanácskozás résztvevői a konferencia záróakkordjaként egy Somló Bódog emlékhelyet avattak fel a Házsongárdi Temető evangélikus sírkertjében.

Somló Bódog elmélete persze, teszem hozzá mindehhez, ma már a „jogfilozófia történelmének” része, ami – az ő szavaival – „igen érdekes stúdium”. Ám a fő kérdés, tette ehhez hozzá, „mégiscsak az, hogy a ma élő kiválóbb elmék mit tartanak helyesnek”. Ezt így indokolta meg: „És nem csak az orvosprofesszornak kell a saját fejével gondolkodnia, hanem növendékeit is arra kell szoktatnia, hogy a saját szemükkel lássanak és a maguk fülével halljanak, és ugyanez feladata a jogfilozófia professzorának is. [...] Mert ha a professzor a jogbölcselet régi íróit nem csak szárazon recitálni akarja, hanem ha le akarja vonni a jogbölcselet történelmének tanulságait, akkor is arra kell oktatnia tanítványait, hogy ne boruljanak

[103] S azt, hogy megtörtént, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a 2000-es évek elejétől az Országos Tudományos Diákköri Konferenciák jogi tagozatán (egyetemi oktatók magánadományaiból) sokszor „Somló Bódog díjat” adnak ki legkiválóbb dolgozatok szerzőinek; hogy létrejött a Somló Bódog Társaság, melyet egyesületi formában magánszemélyek hoztak létre a jogbölcselet és politikai filozófia hagyományainak ápolása és fejlesztése céljából, s hogy – az előbbi (zártkörű) Facebook-oldala mellett – a Facebookon megalakult a Somló Bódog Kör, mely bölcsészeti és társadalomtudományi fórumként programokat szervez, és interdiszciplináris műhelyként kíván szolgálni fiatal kutatók számára.

[104] Kupa, 1998, 43–48.; Perek, 1998, 78–83.; Rigó, 2005, 349–359.; Fleck, 2011, 1–10.; Schweitzer – Halász, 2010, 286–297.

[105] Lásd Gönczi, 1995, 575–576.

[106] Lásd például Funke, 2012, 155–166., továbbá Funke, 2004.

[107] Somló, 2013. Bevezető tanulmány: Einleitung, *uo.*, 13–94. Recenziók a könyvről: Szabadfalvi József, *Állam- és jogtudomány*. 54. évf. (2013) 1–2. szám, 172–178.; Cserne Péter, *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*. 99. évf. (2013) 3. szám, 441–445.; Katalin Gönczi, *Stüdt-Forschungen*. 72. évf. (2013) 369–371.; Moritz Kinga, *Többlét. Filozófiai Folyóirat* (2013) 2. szám, 139–146.; Stanley L. Paulson, *Juristenzeitung* (2014) 894–895.

[108] *Magyar Jogfilozófusok Kolozsvári Tanácskozása: A Magyar Tudomány Napja Erdélyben: Somló Bódog, Moór Gyula és Horváth Barna jogfilozófiájának aktualitása*. Kolozsvár; 2015. november 6. és 7. A rendezvényt a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kolozsvári kara szervezte. A konferencia Somló elméletével foglalkozó szekciójában Egyed Péter, Szabó Miklós, Zódi Zsolt és e sorok írója adott elő; az előadások szerkesztett változatainak megjelenése folyamatban van.

le a létező állapotok és tanok előtt, legyenek bátor gondolkodók, ne féljenek még az üldözéstől sem; vagyis, ha a jogbölcselet történelmét haszonnal kutatta, akkor úgy a maga, mint a tanítványai számára le kell vonnia azt a tanulságot: Ne álljunk meg a jogbölcselet történelménél, mert valahány nevet feljegyzett a jogbölcselet történelme, egy sincs köztük, aki a jogbölcselet történelménél megállott volna.”^[109]

[109] Somló, 1902, 61.

2. RÉSZ: DOKUMENTUMOK*

Az alábbi dokumentumok Somló Bódog élet- és pályarajzát kívánják szemléltetni, kiegészíteni és elmélyíteni. Néhány esetben a közlés célja nem a szemléltetés, hanem új értelmezési lehetőségek felvetése.

1. dokumentum:

„HŰSÉG ÉS SZERETET”, „LOJALITÁS ÉS SZOLGALELKÜSÉG”

Egy állítólag „királyellenes” cikk és egy névtelen levél

Forrás: OSZK Kézirattár,
Analekta, 5380. szám

A cikk az igényes és ígéretes publicisztika körébe sorolható, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy egy 21 éves egyetemista írta. Ám nemcsak ezért érdemes odafigyelni rá, hanem azért is, mert „királyellenesnek” tűnik, noha nem az, s a királyellenesség Somló életében később még különös jelentőséget kapott (noha semmilyen adat nem utal arra, hogy királyellenes, vagy általában antimonarchista lett volna). A cikk maga nem is a királyságról szól, hanem az uralkodó születésnapjának apropóján a királysággal kapcsolatos nemzeti érzület egyik metszetének tárgyyszerű leírását adja. A levél átírata (mai helyesírási szabályok szerint) a következő.

* A dokumentumok vonatkozásában itt köszönöm meg az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattára munkatársainak segítségét, s általában is azt a csendes és áldozatos munkát, amellyel évtizedeken át gondosan megőrizték és ma is rendszeresen hozzáférhetővé teszik e régi iratokat.

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattára „Somló Bódog királyellenes cikke és egy névtelen levél” jelzéssel érdekes újságkivágást őriz az *Erdélyi Híradó*ból. Mellette egy kétsorosos levél. A cikket „S. B.” monogrammal írták alá, a levelet – mely valakinek a cikk kapcsán érzett felháborodását jelezte – nagy valószínűség szerint a lap szerkesztőségéhez küldték, névtelenül, s az onnan kerülhetett a szerzőhöz. Mindkét dokumentum Somló Bódog hagyatékából került az OSZK-ba. Az újságkivágás az 1894. augusztus 18-i szám esti kiadásának „Aug. 18.” című vezércikkét tartalmazza.

Hetedik évfolyam, 190 (1986.) szám. Kolozsvárt, 1894. szombat, augusztus 18.

ERDÉLYI HÍRADÓ
ESTI KIADÁS
Aug. 18.

Kolozsvár, augusztus 18.

Ünnepet ül az ország. Amerre a szem lát, háromszínű zászló lobog és ünneplő ruhában az isten házába mennek az emberek. Az ország sok ezer helyén felhangzik a zsolozsma, mert ma vagyon a magyar király születése napja.

Mégis csak erősen monarchikus nemzet vagyunk – noha éppen nem szeretjük a dinasztíát. Ujjat húzunk királyainkkal, de ragaszkodunk a királysághoz.

Sok századév küzdelme és keserve két erős érzelmet fakasztott és nevelt nagyra a magyar nép lelkében: az egyikből a szent korona-féle elmélet hajtott ki, a másikkól az ellenállási záradék sarjadzott.

Minden lojalitásunk mellett erősen szabadszájúak voltunk mindig, és minden lázadó hajlamaink mellett hívek a királyhoz. Szabadságharcunk számtalan volt, forradalmunk csak egy. Fegyverrel mentünk királyaink ellen nem egyszer, ha szavukat megszegték (mert a magyar közjog szerint csak szószegő király lehet a nemzet ellensége), de köztársaságra ezer esztendő alatt csak egyszer gondoltunk.

Így volt ez már a nemzeti királyok korában, és így maradt ez, csak jobban kiélesedve, a nemzetietlen királyok alatt is. A német udvar ellen feltámadt nemzeti féltékenység segítségére jött az alkotmányos érületnek és ki tudja vajon nem a királyság nemzetellenes törekvéseinek köszönhetjük-e jórészt, hogy míg Európaszerte a királyság emberfölötti mivoltát hirdették ízetlen teóriák, a magyar közjog alkotmányos földjén mindenha még a koronázás üdvkiáltásaiba is beleharsogott a nemzeti mementője: a király a nemzetért van.

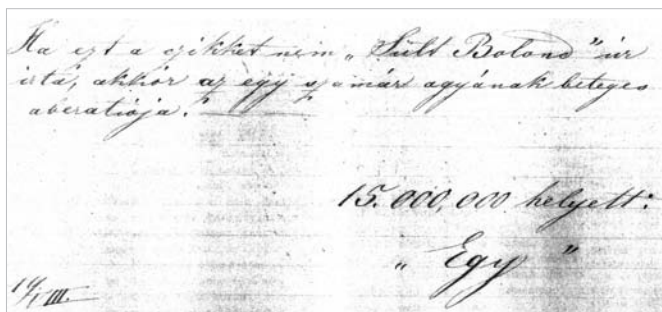
A múlt hagyományait változatlanul folytatja mai gondolkodásunk: hűségünk erős, de szeretet nélkül való.

Ez az érdekes és páratlan állapot talán nem csekély részben köszönhető annak, hogy élvezzük a királyság közjogi előnyeit a dinasztíák lélektani hátrányai nélkül. A dinasztíából semmit sem látunk és a királyból is csak annyit, amennyi alkotmányos funkciói teljesítése közben látszik belőle. A kára ennek az állapotnak inkább csak közigazdasági, míg haszna erkölcsi haszon.

Hűségünkben kevés a szeretet, de lojalitásunkban is kevés a szolgálékűség.

S. B.

A cikk mellett őrzött augusztus 19-i keltezésű egy mondatos levél egy olvasó panasza. Ma talán így mondanánk: kissé idéetlen panasza, zavarosan megfogalmazva. A levél szövege, mely a megsárgult papír és a megkopott írás miatt csak nehezen reprodukálható digitálisan, a következő:

Forrás: OSZK Kézirattár, Analekta, 5380. szám

A levél *betűhív* átírata:

„Ha ezt a cikket nem »Sült Bolond« írta, akkor az egy számár agyának beteges aberratiója.

15.000,000 helyett:

»Egy«

19/VIII.”

Talán nem felesleges emlékeztetni arra, hogy Somló Bódogot néhány évvel később, 1903-ban „királyellenességgel”, illetőleg „monarchia-ellenességgel” vádolták – egy olyan előadás, illetőleg tanulmány miatt, amelyben a monarchiáról vagy a királyról szó sem esett. Ha tehát az egy mondatos névtelen levél nem valamelyik egyetemi társának diákcsínye (amit nem lehet kizárni, bár valószínűsége csekély), akkor akár az is felvethető, hogy valaki rásütötte a királyellenesség bélyegét, s ez később, nagyváradi éveiben is megmaradt. (A „királyellenesség” ez idő tájt a politikai ellenfél „erkölcsi kivégzésének” általános ideológiai eszköze volt; valami olyasmi lehetett akkor, mint amikor manapság „leemeszpésezik” vagy „ledékásozzák” a vitapartneret. Mint ismeretes, később, az 1912-ben alapított Országos Köztársasági Pártot a királyság védelméről hozott törvény alapján már 1913-ban betiltották; jóval később pedig, 1924-ben Veér Imrét „köztársasági propaganda” miatt ítélték fegyházbüntetésre.) Vagyis talán nem alaptalan azt feltételezni, hogy a királyellenesség 1903-as vádja a Somló Bódog tevékenységét kritikailag figyelők „emlékezőtehetségét” dicséri.

2. dokumentum:

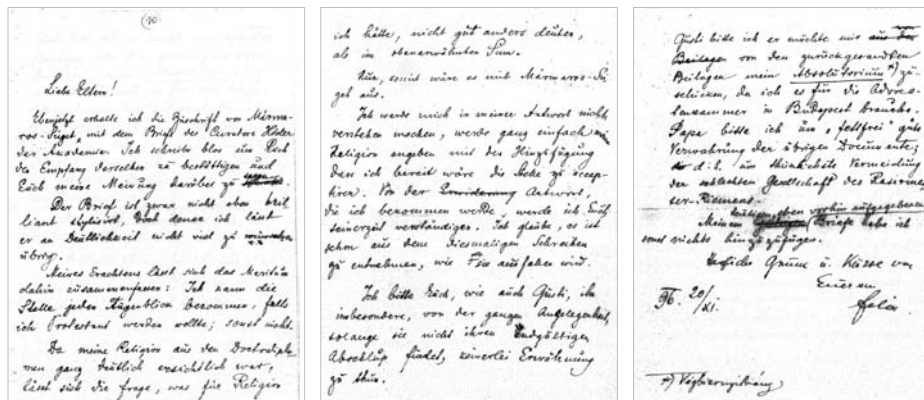
„NOS, ENNYIT MÁRAMAROSSZIGETRŐL”

Somló levele szüleinek

Diplomájának megszerzése után Somló Bódog az akkori Magyarország kisebb jogakadémiáin – Máramarosszigeten, Pécsen, Pozsonyban – próbált elhelyezkedni. Az alábbi levél azt mutatja meg, hogy miként reagált a máramarosszigeti Református Lyceum jogakadémiájáról érkező elutasításra.

Amint a levélben olvasható, a meghirdetett állásra történő jelentkezését csak akkor fogadnák el – tudatták vele –, ha református lenne. Különös érzés lehetett ezt a fajta elutasítást úgy átélni, hogy öt évvel ezelőtt, 1891-ben, Temesvárott tért át a katolikus hitre. (A többségi társadalomba asszimilálódni kívánó zsidó családokban az ilyen döntést a fiatalok, vagy szülei, rendszerint az érettségi előtt hozták meg, hogy az egész pályájukon őket elkísérő érettségi bizonyítványban ne jelenjen meg a „vallása: izraelita” bejegyzés.)

A levelet Somló németországi tanulmányútjáról írta szüleinek 1896. november 20-án, miután megkapta a hivatalos értesítést Máramarosszigetről. Ezt postára adta, majd az alábbi levélben értelmezte Héder János gondnok-helyettes azzal érkezett „kommentárját”, mely azt tudatta vele, hogy akkor alkalmaznák, ha református volna. Sokat elárul személyiségéről az a tárgyilagos hangnem, amelylyel e helyzetet ismerteti szüleinek. Ime a levél:

Forrás: OSZK Kézirattár, Levelestár, Somló Bódog levele szüleinek, 1896. november 20.

A levél átirata:

Liebe Eltern!

Ebenjetzt erhalte ich die Zuschrift von Máramaros-Sziget mit dem Briefe des Curators Héder der Akademie. Ich schreibe blos um Rück den Empfang derselben zu bestät(t)igen und Euch meine Meinung darüber zu sagen. Der Brief ist zwar nicht eben brilliant stylisiert, doch denke ich lässt er an Deutlichkeit nicht viel zu wünschen übrig.

Meines Erachtens lässt sich das Meritum dahin zusammenfassen: Ich kann die Stelle jeden Augenblick bekommen, falls ich Protestant werden wollte; sonst nicht.

Da meine Religion aus den Doktordiplomen ganz deutlich ersichtlich war, lässt sich die Frage, was für Religion ich hätte, nicht gut anders deuten, ab im obenerwähnten Sinn.

Nun, somit wäre es mit Máramaros-Sziget aus.

Ich werde mich in meiner Antwort nicht verstehen machen, werde ganz einfach meine Religion angeben mit der Hinzufügung, dass ich bereit wäre die Stelle zu akzeptieren. Von der ~~Erwiederung~~ Antwort, die ich bekommen werde, werde ich Euch seinerzeit verständigen. Ich glaube, es ist schon aus dem diesmaligen Schreiben zu entnehmen, wie sie ausfallen wird.

Ich bitte Euch, wie auch Gusti, ihn insbesondere, von der ganzen Angelegenheit, solange sie nicht ihren Entgültigen Abschluß findet, keinerlei Erwähnung zu thun.

Gusti bitte ich, er möchte mir von den zurückgesandten Beilagen mein Absolutorium* zurückschicken, da ich es für die Advocatenkammer in Budapest brauche.

Papa bitte ich um „fettfrei“ gute Verwahrung der übrigen Documente; d.h. um thunlichste Vermeidung der schlechten Gesellschaft des Rasirmesser-Riemens.

Meinem heutigen, eben vorhin aufgegebenen Briefe habe ich sonst nichts hinzuzufügen.

Herzliche Grüße u. Küsse von
Eurem
Felix

96. 20/XI.

* Végbizonyítvány

A szöveg magyarul:

Drága Szüleim!

Az imént kaptam értesítést Máramarosszigetről, az Akadémia Héder nevű kurátorának levelével együtt.* Csak azért írok, hogy megerősítsem a levelek kézhezvételét, és elmondjam Nektek a véleményemet róla. A levél stilisztikailag nem éppen ragyogó, mindazonáltal azt gondolom, hogy mondanivalóját tekintve nem hagy sok bizonytalanságot maga után.

Szerintem érdemben a következőképpen foglalható össze: amennyiben protestánsá válok, az állást bármelyik pillanatban megkaphatom; máskülönben nem.

Mivel a vallásom a doktori diplomákból világosan látszott, az ezt érintő kérdés kizárólag a fent említett értelemben értelmezhető.

Nos, ennyit Máramarosszigetről.

A válaszomban nem fogok kitérni a részletekre, egyszerűen megadom a vallásomat, azzal a megjegyzéssel, hogy készen állok elfogadni az állást. Az erre érkező ~~felelet~~ válaszról be fogok számolni Nektek. Azt hiszem, hogy jelen levélből is egyértelmű, hogyan alakul majd a dolog.

Arra kérlek Benneteket, ahogy kértem ezt kiváltképp Gusztitól is, hogy amíg nem zárul le véglegesen ez az egész ügy, addig senkinek ne tegyetek említést róla.

Gusztit arra kérném, hogy küldje el nekem** a végbizonyítványomat a visszaküldött mellékletek közül, ugyanis szükségem van rá a budapesti ügyvédi kamaránál.

Édesapát arra kérem, hogy gondosan őrizze meg a többi dokumentumot, és tartsa őket a lehető legtávolabb az ollók és kések nemkívánatos társaságától.

A mai, imént feladott levelemhez máskülönben további hozzáfűznivalóm nincs.

Szívbeli üdvözzettel, csókol

Benneteket,

Félixetek.

1896. november 20.

* Az utalás Héder Jánosra vonatkozik, aki ez idő tájt a líceum helyettes gondnoka volt.

** Ti. a szülei lakásáról az övébe.

3. dokumentum:

HOGY „NE MARADJON PESTÜNK SOKÁ BÓDOGTALAN!”

Szladits Károly verse Somló Bódoghoz

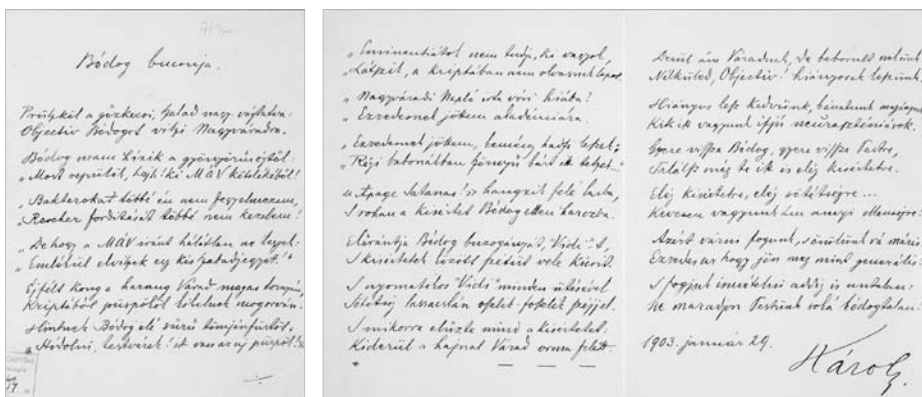
A Magyar Államvasutaknál eltöltött háromévi segédfogalmazói, majd további csaknem háromévi fogalmazói munka után Somló Bódog nagy nehezen állást kapott a Nagyváradra Királyi (Katolikus) Jogakadémián.

Amikor Nagyváradra költözött, egyik budapesti barátja, a később magánjogászként ismertté vált Szladits Károly tréfás versecskével fejezte ki az azzal kapcsolatos örömét, hogy sikerült akadémiai pályára lépnie, és azt a reményét, hogy Budapest nemsokára viszont láthatja őt. A verset Szladits levélben küldte el Somlónak, ezért az OSZK Kézirattárának Levelestárában az ma is megtalálható a Somló Bódoghoz írt mintegy 30 levél egyikeként. (Somló Szladitshoz írt leveleiről, valamint arról, hogy azok fennmaradtak-e, nincs tudomásom.)

E levelekből tudjuk, hogy Szladits „Objektív Bódog”-nak nevezte Somlót, ami személyisége jelzőjeként is találó volt, s elméletére nézve igen jellemző. Olyannyira, hogy az egyik szakirodalmi elemzés* ezt az objektivitásra való törekvést úgy jelölte meg, helyesen, mint Somló elméletének vezérszavát.

E levelekből – Szladits impulzív, a barátok előtt kitárulkozó, már-már exhibicionista és ahogy maga nevezi: bizonyos tekintetben neuraszténiás természetén túl – jól látható barátságuk mélysége is. Szakmai sikereiknek és kudarcaiknak, sőt még a nőkkel kapcsolatos véleményüknek a megbeszélésén túl erre utal az a szabad szóhasználat, amit egymással szemben (feltehetőleg kölcsönösen, bár Somló esetében ezt a stílust nehéz elképzelni) megengedtek maguknak. Minden levélen átüt a másikért való aggodás, a ragaszkodás és önzetlen odafigyelés. Íme a vers:

* Lásd Verzweifelt objektiv. *Tagebuchnotizen und Briefe des ungarischen Rechtsphilosophen Felix Somló* (1873–1920). Szerk.: Andreas Funke – Péter Sólyom. Köln – Weimar – Bécs [Wien], Böhlau Verlag, 2013. Itt jegyzem meg, hogy a verset először (feltehetőleg e kötet előkészítő munkálataival összefüggésben) Sólyom Péter posztolta a Somló Bódog Társaság Facebook-oldalán, 2011-ben, majd a fenti a kötet közölte német fordításban, vö. 189–190. o. A kötetben Szladits más Somlóhoz írott levele is olvasható.

Forrás: OSZK Kézirattár, Levelestár, Szladits Károly levelei Somló Bódoghoz, 1903. január 29.

A vers *betűhív* átírata:

Bódog búcsúja

Prüszköl a gőzkocsi, szalad nagy-vágtatva:
Objectiv Bódogot viszi Nagyváradra.

Bódog uram hízik a gyönyörűségtől:
„Most repülök, hajh! Ki MÁV kötelékéből!”

„Bakterokat többé én nem fegyelmezem,
„Roscher fordítását többé nem kezelem!

„De hogy a MÁV iránt hálátlan ne legyek:
„Emlékül elviszek egy kis szabadjegyet!”

Éjfélt kong a harang Várad magas tornyán,
Kriptából püspökök kikelnek mogorván.

Hintnek Bódog elé sűrű tömjénfüstöt:
«Hódolni testvérek! Itt van az új püspök!»

„Eminentiatok nem tudja, ki vagyok,
„Látszik, a kriptában nem olvasnak lapot.

„Nagyvárad Napló írta vón' hiába?
„Ezredesnek jöttem akadémiára.

„Ezredesnek jöttem, kemény hadfi leszek;
„Régi babonákban szörnyű kárt itt teszek...”

«Apage Satanas!»* hangzik felé karba,
S rohan a kísértet Bódog ellen harcza.

Előrántja Bódog buzogányát, „Vidi”-t,**
S kísértetek között szétüt vele kicsit.

S nyomatékos „Vidi” minden ütésével
Sötétség lassacskán oszlik-foszlik széjjel.

S mikorra elűzte mind a kísértetet:
Kiderül a hajnal Várad orma felett.

Derül ám Váradnak, de beborult nekünk:
Nélküled, Objectiv! Hiányosak leszünk.

Hiányos lesz kedvünk, bánatunk magányosb,
Kik itt vagyunk ifjú neuraszténiások.

Gyere vissza Bódog, gyere vissza Pestre,
Találsz még te itt is elég kísértetre.

Elég kísértetre, elég sötétségre...
Kevesen vagyunk ám ennyi ellenségre!

Azért várni fogunk, s örülünk rá máris:
Ezredes úr, hogy jön meg mint generális!

S fogjuk ismételni addig is untalan:
Ne maradjon Pestünk soká bódogtalan!

1903. január 29.

Károly

* Távozz tőlem, Sátán!

** Ismeretlen eredetű és tartalmú szójáték. Mivel a „vidi” (*láttam*) a *vidimálás*ra, vagyis a „láttamozásra” utal, nem kizárt, hogy a nyelvi játék az egykori tisztviselő hivatali tevékenységével áll kapcsolatban, amivel a barátok így viccelődtek.

4. dokumentum:

A NEMZET „SZIKLASZILÁRD FUNDAMENTUMA” ÉS A TUDOMÁNY „GRÁNIT TALAPZATA”...

A nagyváradai professzorok levele a miniszterhez

Somló Bódog 1903-ban előadást tartott a Társadalomtudományi Társaság ülésén, Budapesten. Az előadásról – melynek írott változata a *Huszdik Század* című folyóiratban később meg is jelent – Ady Endre a *Nagyváradai Napló* vezércikkében számolt be, dicsérve annak radikális jellegét. A nagyváradai jogakadémia tanári karának többsége azonban fenntartással fogadta az abban foglaltakat. Olyannyira, hogy a kultuszminiszterhez fordultak, denunciálva a szerzőt. Az alábbi levelet fogalmazták meg a Kari Tanácson.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Urunk!

Jogakadémiánk tanári kara, melyre a hazai ifjúság egy számottevő részének jogi oktatása, valamint nemzeti és vallásérkölcösös irányú vezetése bízva van, e megbízatásánál fogva – habár szívesebben venné, ha e kötelesség teljesítése alól lelkiismerete fölmentette volna – elháríthatatlan kötelességének érzi, hogy a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi magyar királyi Miniszter úrnak figyelmét kari üléséből fölhívja arra az értekezésre, melyet dr. Somló Bódog úr, a helybeli jogakadémia Magyar Közjog és a Politika tanszékeinek nyilvános rk. tanára, a „Huszdik század” IV. évfolyamának 5. számában „A társadalmi fejlődés elméletéről és néhány gyakorlati alkalmazásáról” cím alatt közzétett, és amely értekezés a helybeli sajtóban is bő kivonatban ismertette lett, s így a joghallgató ifjúság figyelmét is jobban magára irányította, a tanári kar figyelmét pedig fokozottabb mértékben magára vonta, nemcsak azért, mert a dicső Mária Terézia királynőnk által alapított, több mint egy évszázad óta fennálló jogakadémiánknak még egy tanára sem szolgáltatott ily példát, hanem és főképpen azért, mert a tanári kar tudja, hogy főiskolán előadó tanár elé nincsen, nem is lehet részleteiben is pontosan meghatározott tananyag szabva, és ennél fogva az oktatás tekintetében, majdnem minden az előadó tanárnak az irányán és szellemén fordul meg. Ez iránynak, e szellemnek pedig a jogi főiskolán a dolog természeténél fogva egyeznie kell ama haza jogrendjének az alapeszméivel, szellemével és irányával, amely hazát legvégső elemzésben –, bárha meghatározott jellegű alapból is tartatik fönn, és meghatározott jellegű is az intézet – az illető tanár szolgálja.

A jogi oktatásnak teljes sikerét pedig egyedül az előadó tanároknak a jog-és államtudományok sarkalatos igazságaiban és tételeiben való egyezése biztosítja, mert ellen[kező] esetben féltő, hogy a hallgatóság által szerzett és a szerzendő jog-és államtudományi ismeretek nem fognak egységes, tehát szilárd alapon nyugvó, kerekded, befejezett, egymással összhangban levő teljes egészet képezni.

Kegyelmes Urunk!

A mellékletként idecsatolt értekezés tiszteletteljes véleményünk szerint romboló irányánál és különösen ez irányból folyó destruktív tételeinél fogva azt a komoly aggodalmat támasztotta bennünk, tanárokbán, vajon az oly „evolucionista lélek”, aminő dr. Somló Bódog, nyilvános rendes tanár úr, ha nem is rombolhatja le – ami merőben lehetetlenség – a jog- és államtudományi igazságoknak és a magyar jogtörténelemnek gránit alapzatán szilárdan nyugvó Magyar jog- és államtudományok hatalmas dómját, melynek összhangzatos építésén, fönntartásán a mi alma Materünk részéről és tanártársai és tanárelődei a Hajnikokkal, a Kautzokkal, a Zsögödökkel, a Nagy Ferencekkel, a Nagy Ernőkkel, a Földes Bélákkal élükön, lángoló hazaszeretettel, szellemi erejük színe-javával fáradoztak és fáradoznak, azaz kivették és kiveszik e rengeteg munkából szerény részecskéjüket, mégis fölmerül a gondolat, vajon az oly „evolucionista lélek”, mint aminő dr. Somló Bódog tanár úr, a hallgatóság lelkében nem sarjaszt-e kínos, esetleg veszedelmes diszharmóniát? Oly diszharmóniát, mely az egységes, egybevágó, hazai jog talajában gyökerező jogi oktatás céljával merőben ellenkezik. Mert helyezzük csak magunkat a joghallgató ifjúság lelkiállapotába:

I. Midőn egyrészt kiváló példának okáért, a hallgatók a többi tanártól azt tanulják, hogy a monarchikus államforma a magyar nemzet jövő boldogulásának is sziklaszilárd fundamentuma, melyről csak egy vonalnyi letérés is az ezeréves haza ellen való bűn volna, mert „e nemzet a koronát és alkotmányosságát soha elválasztani nem tudta” (Szilágyi Dezső milleniumi beszéde 1896. június 8-án), másrészt dr. Somló Bódog tanár úr, a magyar közjognak előadó tanára azt vallja: „büntetőtörvénykönyvnek tehát a cselekedetek értékét nem szabad pusztán a fennálló társadalomra való tekintettel megítélnie, hanem azt az értéket kell alapul vennie, amely azoknak a társadalom állandó céljai szempontjából jut. Ez okból a büntető törvénynek nem lehet feladata mindannak a megtámadása, ami a fennálló társadalomra nézve ellenséges, hanem csak azáltal érheti el célját, a társadalom megvédését, ha a társadalom fennálló formájának (tehát példánk szerint hazánkban a monarchikus államformának)* megváltoztatására irányuló törekvéseket is respekálja” (idézett értekezés 403. lapon alulról 6. utolsó sor és 404. lapon az első 3. sor). Továbbá „Mihelyt azonban bármely ponton fölismertük a haladás lehetőségét, észrevettük a célszerű változtatás módját, azonnal teljes erőnkből erre a változtatásra (tehát a monarchikus államformának is változtatására) kell törekednünk. Ilyenkor tehát a konzervatív[z]musra nemcsak szükség nincsen, hanem egyenesen káros” (409 lapon felülről 6–9. sor). És lejjebb: „A meglévőhöz (tehát példánk

* Érdemes külön is kiemelni: a „monarchikus államforma” a nagyváradi tanároknak a szöveget illusztráló példája, melyről Somló előadásában és tanulmányában *szó sem esett*. Ennek ellenére később többször megismétlik, zárójelek között a szövegbe iktatva – egészen addig, amíg az olvasó már a bírált szöveghez tartozónak gondolja. Klasszikus példa ez arra a módszerre, amellyel – az értelmezés segítése címén – átértelmeznek egy szöveget.

szerint hazánkban a monarchikus államformához is) ragaszkodni, annak valami szentséget tulajdonítani mindig tudománytalan, sőt egyenesen barbár koncepció” (409. lapon felülről 12–14. sor).

II. Vajon a hallgatóság lelkében nem kelthet-e diszharmóniát az, hogy míg többi tanárai arra oktatják, hogy a magántulajdon és a monogám házasság intézménye, valamint az egyetemes európai polgárosodás jogrendjének, azonképpen az ezzel szorosan összefüggő magyar jogrendnek is alaposzlopa, tehát a jogrend ez alaposzlopai ellen való izgatás igen helyesen büntető szankcióval sújtandó, addig dr. Somló Bódog tanár úr szerint: „A jog megváltoztatására való törekvések csak egyik és kevésbé hathatós eszközei a tudós értekezések. Minden komoly változtató szándéknak nélkülözhetetlen fegyvere az izgatás... (402. lap, utolsó öt sor alul). Továbbá „Így a bennünket elsősorban érdeklő magyar büntető törvénykönyv és más törvényeink is abba a súlyos hibába esnek, hogy a fennálló jogrendet (tehát a magántulajdon és monogám házasság intézményét is) a törvényszerű változtató törekvések ellen is védelemben részesíteni szükségesnek látják. Vagyis egyszerűen büntetnek minősítik azt a törekvést, amely a fennálló jog bizonyos intézményeinek megváltoztatására irányul” (402. lap, felülről 27–33. sor).

III. Vajon a hallgatóság lelkében nem ébreszthet-e diszharmóniát az, hogy amíg többi tanárai az ország hitfelekezetei, nemzetiségei, osztályai közötti békét joggal hirdetik, mint az egységes politikai magyar nemzet ereje egyik legfőbb forrását, addig dr. Somló Bódog tanár úr álláspontja ez: „Sokkal farizeusabb [a] magyar (értsd: büntető) törvénynek az a része, amely az osztály és hitfelekezetek elleni izgatásról szól” (403. lapon, felülről 7–9. sor). Indokolja pedig dr. Somló Bódog tanár úr ezen állásfoglalását azzal, hogy Marx fölfedezte, „hogy a társadalmi fejlődés az osztályharc formájában folyik le” (403. lapon, 12–13. sor). Mintha bizonyos a kereszténység által hirdetett parancs, a „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” és [az] e parancsnak megfelelő magatartás, mint a kereszténység intenzív és extenzív terjedésével együtt folyton hatványozódó élő erő az emberek szívében nem is léteznék és egymás közötti viszonyaikat nem is befolyásolná.

IV. Vajon a hallgatóság lelkében nem támadhat e diszharmónia, amíg többi tanárai a „felsőbbtség” iránti tiszteletet – még[ha] a felsőbbtség hordozójára, [az] embernél kikerülhetlen gyarlóságnak, több-kevesebb foszlánya is tapad – igyekeznek kiirthatlanul a hallgatóság szívébe ültetni, mint minden rendnek, így a jogrendnek is nélkülözhetetlen alapját; addig dr. Somló Bódog tanár úr azt hirdeti: „Az állami izgatás [sajtóhiba, helyesen: igazgatás] csaknem minden részében szinte még nagyobb tervszerűséggel, mint a tanügynél, rendszerint már koruk mögött elmaradt embernek játszanak vezérszerepet” (406. lap, felülről 29–30. sor).

V. Vajon a hallgatóság lelkében nem fogalmaz[ód]hatik-e meg a diszharmónia, mikor egyfelől a hallgatóság tanáraitól is azt hallja, amiben őt a család, a társadalom is megerősíti, hogy a munkában megezüstöződő hajkorona előtt elegendő tisztelettel meg sem hajolhatunk, és hogy a megöszült főknek mély és széles élettapasztalaton nyugvó ítéletét hálás köszönettel fordítsuk javunkra, addig másfelől dr. Somló Bódog tanár úr azt vallja, „hogy az öregségnek és az öregségben rejlő konzerváló tényezőnek ez a túlbecsülése valóságos barbár hagyomány” (407. lap felülről 5–6. sor).

Kegyelmes Urunk!

A hallgatóság lelkében e jelzett diszharmónia keletkezésének lehetősége nincs kizárva annál is inkább, mert dr. Somló Bódog tanár úr mindazon dolgok értékét, melyeket a középiskola 8 éven át az ifjúság előtt igen helyesen, a magas közoktatásügyi kormány által jóváhagyott tanrendszer és tanterv szerint magasan fönntartott, igen leszállítja. Így szerinte „csaknem minden irodalom-történész hivatásos reakcionárius, aki régi lomnak [a] dicsőségét zengi” (405. lap felülről 7–8. sor). Ezt neki külön megköszönhetik Arany János, Pázmány Péter, Kölcsey, Petőfi, Tompa, Kisfaludy, Vörösmarty Mihálynak tisztelői! Továbbá: „Tőlünk távol eső időknek szükségképpen tökéletlenségét, elmaradottságát és tudatlanságát nem mutatják be és nem nevezik meg a maguk igazi nevén, hanem egy hazug dicsőítés fátyolában szeretetik meg a fogékony lelkű gyermekekkel” (404. lapon felülről 33–36. sor). Ezért [aztán] mély hálára vannak kötelezve a történelem tanárai! S az iskoláról szólva Somló tanár úr ezt mondja: „Szintén vérlázító gondolat, hogy a tanulás keserves munkáját túlnyomó részben oly dolgok megtanulására fordítjuk, a melyek már nem igazak” (405. lapon felülről 16–18. sor). Ez meg épp a magas közoktatásügyi kormánynak van címezve! Majd pedig Somló tanár úr –, aki tudvalevőleg [a] kir. kath. tanulmányi alapból fönntartott jogakadémián tanít alig négy hónapja, ámbár ő is tudja, hisz köztudomású, hogy hazánkban, melyet a kard foglalt el, de a kereszt tartott fenn, mily sok ifjú kerül ki a mély tudományú és hazafias szerzetes rendek által fönntartott és vezetett középiskolákból – így ír: „Mindeddig pedig még nem is szólottam a borzasztóságoknak arról a legborzasztóbbikáról, hogy az oktatás elég jelentékeny részben oly papok kezében van, akik minden új igazság fényét csak több ezer éves tanítások prizmáján megtörve engedik tanítványaik szemébe jutni” (406. lap, felülről 21–25. sor).

Nagyméltóságú Miniszter Ur!

Ki áll jót arról, hogy az így keletkezhető diszharmónia, mely lehet, hogy az erősebb, a vértettebb hallgatóság lelkén teljesen veszélytelenül suhan át, nem fog e vajon nagyobb számban áldozatokat szedni a kísértésnek kevésbé ellenállni képes hallgatók sorából, kiket ez [az] irány – talán csak azért is, mert az újdonságnak és modernségnek az ifjú lélekre nézve mindenha vonzó, kápráztató palástjába

öltöztetve jelentkezik – úgy elbűvöl, hogy az évezredek múlttal dicsekvő magyar hazának nem lesznek rendíthetetlen támaszai, pedig erre joggal számít családjuk, egyházuk, sőt koronás Királyával egyetemben maga a nemzet is!

Kegyelmes Urunk!

Ha nagyméltóságod a mi lelkünkben támadt aggodalmat teljességben, avagy bármely csekély részben is osztja, akkor Nagyméltóságod, ki nemcsak kimagasló közjogi állásánál fogva, hanem egyéniségének rátermettségénél fogva is fennen lobogtatja a nemzeti kultúra, tehát a történeti alapon nyugvó, egységes jogi kultúra zászlóját is, államférfiúi bölcsességével bizonyára meg fogja találni a mi aggodalmunk eloszlatására az alkalmas módot, azt a módot, mely míg egyfelől megoldja a magyar tanszabadságnak – annak a szabadságnak az áldásos elvét, mely mint minden tételes jogi szabadság ama pozitív állami renddel, sőt még a pozitív állami rend láthatatlan fundamentumát képező alapeszmékkal, melytől biztosítását és védelmét nyeri, ellentétbe nem jöhet, vagy ha mégis jönne, abban nem maradhat, addig másfelől biztosítja az összes hangzatos, az egységes, a dicső elődökről reánk szállott történeti alkotmányunknak szelleméhez és a tősgyökeres magyar jogi Geniushoz szívósan ragaszkodó jogi oktatásnak fenséges célját.

Mély rendületlen bizalmunkban maradunk

Nagyváradon, 1903. május hó 22-én,

Nagyméltóságodnak alázatos szolgálói:

A nagyvárad kir. kat. jogakadémia tanári kara*

Forrás: Nagyvárad Napló. VI. évfolyam (1903) 123. szám: 1903. május 31. 4-6. o.

* A Nagyvárad Királyi Jogakadémián 1903-ban Somló Bódogon kívül hét professzor oktatott, s a levelet öten írták alá. Kettő – Ágoston Péter és Magyary Géza – nem értettek egyet vele, s nem adták nevüket a denunciacióhoz. Talán egyfajta „történelmi igazságtétel”, hogy amíg a levelet író és aláíró tanárokra már a magyar jogtudomány története iránt érdeklődők sem emlékeznek, vagyis nevük és személyük szinte teljesen feledésbe merült, addig Ágoston, Magyary és Somló elmélete valamilyen formában és szinten ma is része szakmai hagyományainknak.

5/A-F. dokumentumok:

„SOKAN VAGYUNK, KIK VELED EGYÜTT ÉRZÜNK”

Szolidaritási levelek az ún. Somló-affér idején

A nagyváradi tanárok levele és Ady Endre további újságcikkei nyomán 1903-ban országos polémia bontakozott ki Somló Bódog körül. A tanszabadság kérdése hírlapi cikkek tárgyává lett, sőt egy parlamenti képviselő interpellációt nyújtott be a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, aminek következtében még a Képviselőház is tárgyalta a Somló-ügyet. Hazai és külföldi tudósok szolidaritási leveleket és táviratokat küldtek a Társadalomtudományi Társasághoz. Somló számos magánjellegű szolidaritási levelet is kapott. Alább ez utóbbiakból mutatok be néhányat – nem a „legtudományosabbakat”,* hanem a legjellegzetesebbeket.

Budapest 1903
 Május 30.
 Kedves Bódog!
 Engedd meg ismételen és
 illelmetlen voltom dacára is,
 hogy a most történt és történő –
 seményekkel kapcsolatban
 Neked mint a szabadgondolkodás
 és haladás eszméit előhar-
 crosának legnagyobb hívelemet
 és becsületemet kifejezem.
 Üdvözlök
 Szülő és barát
 Ötön Gusti

1.

Tisztelettel Collega Úr!
 Mivel a fentebb említett lelkes
 hívei útjában, társadalmi elmelet
 elkövetői (bár néha ismeretlenül) örös-
 mel üdvözlőik és önként, reaktív el-
 nektől eredt megismerésükre alkalmasul
 igaz rokonszenvvel és nagybecsű
 hűfellelkielket fejezték ki.
 Budapest, 1903. máj. 30.
 Kaszabonprándy,
 Pócskányi,
 Balassa János
 Imre István
 a 19. és 20. főgymnasium tanárai.

2.

* Somló előadásának tudományos reflexióit a *Huszedik Század* közölte, s azokból a *Nagyváradi Napló* tett közzé kivonatokat 1903. május 31-én.

Budapest, 1903 május 31.

Hódolat Bödög!

A mai reggeli lapban olvastam a hírhedt tandéri feltérpezési híveket. Az ilyk szomoni jelo, lappangó esik felirata herkedése.

A csannura legveszélyesebb nemet adanják tehát velük szemben alkalmazni. Az idezetek mellékesek; az irány, a csellem fáj ellenszélnek. Nyjra fájna, hiszen náluk a csellem legveszélyesebb nemet sem fedate feljelenki. A mesteremberek megtámadják a művészt;

3.

Saovar május 31.

Tisztelt Uram!

Olvastam a hírlapban az Ön neurózis felolvasásait. És a legnagyobb lelkeséssel figyelek; dírtott Collégái szintén jellemitik ezt este. Persze, a botanikat is csak legnagyobb az o' birtélyolása, a kutyá pedig a holdat megugyja. De az az gyengitese az Ön állásfordít, megerőzött férfian mellett továbbra is, sőt a védelhucben a nagy éganat, ne áldozza fel ezt kolmi híri-

4.

Uram!

Most, hogy Ön ellen a furor szultivalak elküvette az a meginglélt, engedel meg, hogy is mertholnál bár, de a lelkesemnek egén meleyével ádvörözhessen.

Az igazságon belül kinyitni, de az igazságot előbb. utóbb leljepő mindent.

Ön kinteli el

Prosznyak Zoltán
 onkitytanulmány. Kézi. bolgija
 minisztertanács

1903. máj. 31.

5.

TÁVIRAT	
98	Somló bódög nagyvárud =
fr szekesfehervar 1 - 1923 -34 -30-2 -35- s =	
utkozben ertesuloek az aldatlan tanadasrol melynek sikertelensegeben nem tudok ketelkedni veled ezrek nem kuzdelmedben es kitartast kivanak neked az igaz tudományert	
Szeretoe hived = WEJSZ Jenoe	

6.

Forrás: OSZK Kézirattár, Analekta, 5381. sz.
 („Somló Bódög megtámadtatásával kapcsolatos levelek”)

Ezek átiratai:

1.

Kolozsvár, 1903. május 30.

Kedves Bódog!

Engedd meg, igénytelen és illetéktelen voltom dacára is, hogy a most történt és történő eseményekkel kapcsolatban Neked, mint a szabadgondolkozás és haladás eszméi előharcosának legnagyobb tiszteletemet és becsülésemet kifejezzem.

Üdvözöl
tisztelő és hűséges barátod
Stein Guszti

2.

Igen tisztelt Collega Úr!

Mint a szabadelvű eszméknek lelkes hívei Önt ily irányú, társadalom-elméleti cikkéért (bár részben ismeretlenül) örömmel üdvözöljük, és Önnek, reakciós elemektől eredt megtámadtatása alkalmával igaz rokonszenvünket és nagyrabecsülő tiszteletünket fejezzük ki.

Budapest, 1903. máj. 30.

Posch Jenő dr
Kacsoh Pongrác dr Salacs(?)a József
Schmidt József
a XIII. ker. áll. főgimnásium tanárai

Budapest, 1903. május 31.

Kedves Bódog!

A mai reggeli lapban olvasom a hírhedt tanári felterjesztés szövegét. Az idők szomorú jele, lappangó erők felszínre kerekedése.

A cenzúra legveszélyesebb nemét akarják tehát veled szemben alkalmazni. Az idézetek mellékesek; az „irány”, a „szellem” fáj elleneseidnek. Hogyne fájna, hiszen náluk a szellem legcsekélyebb nyomát sem fedezte fel még senki. A mesteremberek megtámadják a művészt; a „koruk mögött messze elmaradott vezéremberek” a tanügy fiatal bajnokát, kinél a meggyőződést még nem nyomta el a hipokrizis, a mindennapi élet kicsinyessége, az előrelépés és előnyök utáni vágy.

Jeanne d'Arc máglyájára azt írták reá az egyház akkori vezető emberei, hogy „*hérétique, relapse, apostate, idolatre*”,* s a maiak szentté akarják avattni; a nagyváradi tudományos élet mai vezetői azt mondják rólad, hogy antimonarchikus, vallástalan s az ifjúság megrontója vagy. De ne aggódjál, a tudomány igaz bajnokai s a magamfajta becsületes laikusok megértenek és méltányolni tudnak. Mindig többen és többen lesznek, kik az új irányt, az új szellemet megértik; mind közelebb jutunk a modern európai eszmekörhöz.

Az „elődeinktől örökölt jogi géniusz” nem fogja a szociális kérdések tömegét megoldani, sem nem fogja létrehozni a társadalmi békét. Itt új irányra, új szellemre van szükség.

Ne félj tehát, kedves „Probekandidat”-om, sokan vagyunk, kik meg tudunk érteni, s veled együtt érezünk. Kitartás és bátorság, az igazságnak győznie kell.

Ölel igaz barátod

Waldhauser Géza

P. S. Pista a mai napot Cetinjében tölti, s így nem nyilatkozhat, de tudom, hogy éppen úgy érez, mint én.

* Legendás kifejezés, ami többféle változatban létezik, s a változatok maguk legendákhoz kötődnek. Ma leginkább azt fogadják el, hogy Jeanne d'Arc, a későbbi Szent Johanna kopaszra nyírt fejére kivégzésekor (1431. május 30.) papírsüveget húztak, s arra a következő szöveget írták: *hérétique, relapse, apostate, idolatre*, azaz: eretnek, visszaeső, hitehagyott, bálványimádó.

4.

Sasvár, május 31.

Tisztelt Uram!

Olvastam a hírlapban az Ön szenzációs felolvasásáról és a legnagyobb rokonszenvvel fogadtam; tisztelt Kollégái azonban felfeszítik Önt érte. Persze, a békának is csak legszebb az ő kuruttyolása, a kutya pedig a holdat megugatja. De ez ne gyengítse az Ön álláspontját, maradjon férfiasan mellette továbbra is, tartsa védelmében a nagy Egészet, ne áldozza fel ezt holmi kicsinyes, a külső látszóélet semmis érdekeiért. Az igaz élet forrása az Igazság, és ez csak egy, egyetlen egy van, csak ez éltetheti az életet, ezért jól teszi, aki ennek forrásából meríti az életét. Olyan ő, mint a nap, forró sugarával perzsel, éget, rombol, pusztít, de egyszersmind a romokon új életet is ébreszt. Csak a ... (?) kerülik őt, csak ezek féltik közellétét, érezve átható erejét, de nem értve, nem ismerve annak jóságos célját. O, sancta simplicitas! kiáltotta az égő máglyáról Husz, a nagy apostol. Istenem, mennyi apostola az Igazságnak fogja ezt még a tudatlanság felé kiáltani?! Miként Christus is mondá: „*Wo das Licht zur ...(?) wird, wie mag dort die Finsternis sein.*”*

Ezért mondom Önnek, a vad népben sokkal több az igazságérzet, mint a félműveltben, pedig a mai civilizáció csakis ilyeneket nevel. Ilyenek vagyunk mi mindnyájan, félig valamik, ami pedig rosszabb a semminél. Az iskola butítja, hervasztja a szellemet, öregíti a lelket, mert az önzés méregvirágával tölti be termeit. Ilyen alapon miként épülhetne ama sziklaerős ház, mely az örökéletet legyen hivatott szimbolizálni. Örök életet csak az élhet, aki az időleges fölé emelkedik.

E levéllel egyben egy érdekes német művet küldök átolvasásra, ajánlom becses figyelmébe. Olyan Rousseau féle elvekkel írva.

Honleányi üdvözlettel

Emánuel Józsefné

* Nem szó szerinti idézet, a kézírásban egy kiolvashatatlan szóval. Valószínűleg a következő bibliai helyre utal: „És a világosság a sötétségben fénylik, de a sötétség nem fogadta be azt.” (János, 1:5).

5.

Uram!

Most, hogy Ön ellen a *furor stultitiae** elkövette az ő merényletét, engedje meg, hogy ismeretlenül bár, de a lelkemnek egész melegével üdvözölhessem.^[122]

Az igazságon lehet tipródni, de az igazság előbb-utóbb letipor mindent.

Igaz tisztelettel

Bosnyák Zoltán

osztálytanácsos

a Kir. belügy minisztériumban

Bp. 903 V/29

6.

TÁVIRAT

somlo bodog nagyvarad

fr Székesfehérvár 1.-1923.-34.-30-2.-35-S

utkoezben ertesueloek az aldatlan tamadasrol, melynek sikertelensegeben nem tudok ketelkedni, veled érzek nem(!)** kuezdelmedben es kitarast kivanok neked az igaz tudomanyert.

szeretoe híved = wejsz jenoé

6. dokumentum:

„ÉDES TANÁR ÚR!”

Ady üdvözlete Párizsból

Az 1903-as affér után Ady Endre egy időre Párizsba költözött, de a maga módján tartani kívánta a kapcsolatot Somló Bódoggal. Ennek kifejezéséeként ezt a levelezőlapot küldte neki 1904 elején. A postabélyegző szerint (mely itt nem látszik) a lapot 1904. február 7-én 16 órakor adták fel Párizsban, s az február 9-én érkezett meg Nagyváradra.

* Kb. ostoba harag; harag (*furor*) és ostobaság, örülség (*stultitia*).

** A távirat feladójának szándéka szerint feltehetően: „nemes”.

Forrás: kereskedelmi forgalomban megvásárolható autográf levelezőlap
Ady Endrétől Somló Bódognak

A levelezőlapra írt szöveg (betűhíven):

„Édes Tanár úr, Párisban élek már pár nap óta és sokat gondolkodom Önre, amiről majd egy hosszabb levél is fog tanuskodni. Kérem legyen kegyes a két legujabb 'XX század'-ot nekem elküldeni és írni önmagáról s dolgairól sokat. Meleg szeretettel üdvözlö: Ady. (92 rue de Levis).”

7/A-E. dokumentumok:

A „POLITIKAI ÖRÖMLEGÉNYEK” ÉS EGY „LOVAGIAS ÜGY”

Vita a Társadalomtudományi Társaságban és annak egyik következménye

A Társadalomtudomány Társaság 1905-ben és 1906-ban egy ún. vezetési válságot élt át. Ennek során Andrássy Gyula lemondott az elnökségről, a különböző csoportoknak pedig eltérő elképzelései voltak a Társaság tevékenységének irányát illetően, sőt az ún. nemzeti liberálisok puccs-szerűen akarták átvenni a vezetést.

Ezt megakadályozandó az akkori elnök, Pikler Gyula 1906 nyarára rendkívüli közgyűlést hívott össze. Erre ő maga Svájcból, és mások is külföldi útjaikról tértek haza, hogy elejét vegyék a Társaság politikai célokra történő kiszolgáltatásának. A hosszú közgyűlésen kiderült, sőt dokumentumokkal is bizonyítható volt, hogy a vezetést puccs-szerűen átvenni akaró csoport érdekében Wolfner Pál* intrikált, sőt adott ki szándékosan téves adatokat a sajtónak. Először a Társadalomtudományi Társaság 1906. augusztus 7-i rendkívüli közgyűlése jegyzőkönyvének két hosszabb részletét közlöm, amelyből az látható, hogy Somló Bódog miként leplezte le Wolfner Pál ügyeskedését, ezután pedig ennek egyik következményét mutat meg dokumentumokkal.^[124]

RÉSZLETEK
A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
RENDKÍVÜLI KÖZGYŰLÉSÉNEK JEGYZŐKÖNYVÉBŐL

Somló Bódog: Az elnök úrnak igen részletes előadása** felment az alól a kötelesség alól, hogy mint az összehívók egyike bocsánatot kérjek társaim és a magam nevében azért, hogy ilyen, közgyűlésre alkalmatlan időben ide kényszerítettük tagtársainkat ennek az ügynek tárgyalására. Rátérek rögtön azon érveknek és okoknak felsorolására, melyek miatt a gyűlést ilyen halaszthatatlanul szükségesnek tartottuk. A Társaság elleni támadások egy új stádiumba léptek az utóbbi napokban. Ez a Társaság fennállása óta hozzá volt szokva ahhoz, hogy a legkülönbözőbb oldalokról mint egy meghatározott irányt képviselő társaság támadásoknak legyen kitéve. Ezt igen természetesnek találta a Társaság minden tagja, mert aki határozottsággal, meg nem alkuvással egy irányt képvisel, azokkal szemben találja magát, akik az ellenkező irányt képviselik. *(Helyeslés.)* Jelenleg azonban nem a Társaságnak irányát támadták, hanem a Társaságnak egyik belügyét ráncigálták elő elferdítve, rosszhiszeműleg. *(Zajos helyeslés.)* [...] Engem a dolog rendkívül felháborított és el voltam határozva arra, hogy kíméletlen élességgel mutatok itt rá arra, hogy mi történt. *(Helyeslés.)* [...] *Wolfner Pál*, egyike azoknak, akik az ellenünk irányuló támadások élén állottak -, szerencsére jelen van (nagy zaj), úgy hogy szemébe mondhatom neki -, igen jól tudta, hogy nem vagyunk örömlégények, hogy

* Wolfner Pál (később Farkas Pál, olykor Farkas-Wolfner Pál, 1878-1921): szociológus, jogász, író, politikus, a Singer és Wolfner Kiadóvállalat egyik tulajdonosának, Wolfner Józsefnek a fia. A Társadalomtudományi Társaságból való távozása után a Magyar Társadalomtudományi Egyesület egyik alapítója és főtítkára. 1910-től országgyűlési képviselő, Tisza István párthíve. Jelentős társadalom- és politikaelméleti munkái *A szocializmus története és tanításai* (1901), az *Osztályharcok a XIX. században* (1904), a *Vázlatok a szabadelvűség történetéből* (1905) és *A francia forradalom története* (1912). Írt regényeket, ifjúsági regényeket és színműveket is. Ezek egyikét (Olga, 1903) a Nemzeti Színházban való bemutatásakor (1905) Ady Endre – ekkor már a *Budapesti Napló* kritikusaként – kigúnyolta; lásd *Ady Endre összes prózai művei 2.* (Budapest, Arcanum, 1999.) 1457-1458.

** Az ezt megelőző részben Pikler Gyula ismertette az ülést megelőző és szükségessé tévő eseményeket.

akciónknak nem volt semmiféle politikai háttere, hanem az csupán egy jelentéktelen administratív ügye volt a Társaságnak. Annyiban azonban megtartom ígéretemet, hogy a t. közgyűlés ítéletére bízom, hogy ezen eljárás felett alkosson magának képet és itt erről behatóan nyilatkozzék. [...] Akik ismerik a Társaság működését, tudják, hogy a Társaságot semmiféle politikai akció nem vezérelte, hogy azok a támadások, amelyek a jelen alkalommal a sajtóban s egyesek részéről egész konkrét vádak alakjában léptek fel, minden komoly alapot nélkülöznek. Ezt bővebben indokolnom nem is szükséges, mert aki ismeri a Társaságnak a vezetőségét, tudja jól, hogy működésével sohasem egyesek reményeinek megvalósítását tartja szem előtt, tudja azt, hogy a mi elnökünk, akitől áldozat minden egyes esetben tudós szobájának otthagynya s a közéleti szereplés, nem politikai örömlégény, ezt bővebben indokolnom nem is kell, azonban rá kell mutatnom arra a helyzetre, a mely ezeknek az irányoknak nyomán a Társaságban támadt, mert enélkül a kép nem volna egészen tökéletes. Ennek a képek egynehány vonását már láttuk a felolvasott táviratokból, a melyekhez hasonlókat mi is nagy számmal kaptunk. Ezek rámutatnak arra, hogy az elnökségnek másik része nagyon sajtószerű szerepet játszott ebben a dologban; a Társaságnak másik alelnöke, aki a Társaságnak egyedüli itthon levő tagja volt, valamint a Társaságnak másik titkára olvashatták a lapokban azokat a napról-napra felmerülő híreket, amelyek szerint társaságunkban valami Kristóffy banda akciót indított a volt belügyminiszter rehabilitálására, politikai szerepet akar neki juttatni, hogy ez miféle okokra vezethető vissza és így tovább. Sőt egész taxatív felsorolásokban is ki voltak mutatva a pártok vezérférfiai, egyrésztől Pikler Gyula, Jászi Oszkár az elnökség tagjai közül, ezeken kívül olyanok, akik nem tagjai a rendkívüli közgyűlés elnökségnek, mint hazafiatlan bérencek, – ezzel szemben állott a vezetőségnek hazafias, tiszteletreméltó része, Wolfner, Hegedűs, Gratz Gusztáv, stb., akik szanálni fogják a helyzetet s tovább nem fogják tűrni *(élénk derűltég)*, hogy amazok Kristóffy támogatassák. S dacára, hogy ezek a hírek nap-nap után szállingóztak, az alelnök úr nem tartotta kötelességének akár egy szóval is kijelenteni, hogy semmiféle politikai akció nincs a háttérben, hogy tulajdonképen miről van szó, e helyett mély hallgatást tanúsított, s abban az irányban dolgozott, hogy presszionálja a választmányt s az elnökség másik részét, hogy valamennyien lemondjanak. Nagyon furcsa szerep ez úgy az alelnök, mint a titkár részéről. Erre azonban nem akarok bővebben rátérni, különben nem akartam egészen említés nélkül hagyni. De annak illusztrálására, hogy a vezetőség egyes tagjai nemcsak hallgattak a hamis hírekkel szemben, hanem más irányban élénk akciót fejtettek ki, felemlíthetem azt is, hogy különösen Wolfner Pál részéről komolyan történtek taggyűjtések oly célból, hogy a Társaság elnökéül Földes Bélát nyerjék meg *(általános élénk derűltég, püsszegés.)*

Wolfner Pál: Nem igaz! *(nagy zaj)*

Somló Bódog: Okmányaim vannak!

Wolfner Pál: Tessék bemutatni!

Somló Bódog: Ilyen akcióról volt itt szó. Hogy elüssék a megüresedett elnöki székről Pikler Gyulát s helyébe ültessenek oly tudóst, mint Földes Béla, a kire nem

akarok bővebben kiterjeszkedni, azt hiszem különben erről, az egész mozgalomról nem is volt tudomása, de lehetetlen volt ez ügy során ezt fel nem említenem. Nyilvánvalólag arról volt szó, hogy a Társaságnak szabadgondolköző, független, tudományos mivolta letőressék és kiszolgáltatassék az alkotmánypártnak vagy egyáltalán a hatalomnak (*percekig tartó zaj*). Ez a körülmény eléggé indokolja, hogy miért nem állhatott el a 10 tag attól, hogy augusztus havában a Társadalomtudományi Társaság tagjait közgyűlésre hívassa egybe.

[...]

Pikler Gyula elnök: [...] Ezt az adatot ön adta kérem?

Wolfner Pál: Igen!

Pikler Gyula elnök (izgatottan): Akkor vagy én hazudom, vagy Wolfner úr! Egyetlen ilyen argumentum nem hangzott el, minden argumentációt, minden politizálást eleve kizártam. Ez hazugság! Hazugság! (*Úgy van! Viharos éljenzés és taps*) Hazudik! (*feláll*) Tessék kimenni! Tessék kimenni! (*A közgyűlés tagjai izgatottan felállanak s sokan a terem közepére sietnek.*) Itt egy szó politizálás nem történt! Semmiféle argumentáció ebben az irányban nem történt. A társaság az ügyet apró-cseprő adminisztratív ügynek tekintette, nem akart ízléstelenségeket elkövetni, semminek tekintette! Ön szerint pedig azzal érveltek, hogy hálával tartozunk Kristóffynak, amiért eszméinket propagálta. Ez hazugság elejétől végig. Ez is kegyedtől származik (*olvas*): „Úgy látszik a Társaság szellemében olyan túlzó radikális irány kerekedett felül, amely igen közeli rokonságban áll a megboldogult haladó párt tendenciáival.” Bocsánatot kérek, hogy ennyire felizgatódtam. (*Felkiáltások: érthető! Mindnyájunkat mélyen érint.*) Öt év óta folytatjuk, ezt a küzdelmet, soha senkit nem támadtunk meg, míg mi üldözött vadak vagyunk itten, s most azt látjuk, hogy Magyarországnak legerjedtebb, százazrekben megjelenő lapjainak egyike hazugságokat ír és ezekhez az adatokat Wolfner Pál adja meg. (*Úgy van! Viharos éljenzés és taps.*) Van-e valaki, aki valami nem becsületes dolgot merne reám mondani? Én kénytelen vagyok 36 óráig utazni azért, mert a Budapesti Hírlap azt írja rólam, hogy én Kristóffy-párti voltam, s azzal argumentáltam, hogy a Társadalomtudományi Társaság Kristóffynak hálával tartozik! Ez gyalázatos hazugság. Én az ország színe előtt megmondhatom, hogy ez gyalázatos eljárása a sajtónak. (*Pikler elnök szavait rendkívüli felháborodással fogadják. A jelenvoltak egy része a terem közepére ment, az elnök leszáll az elnöki emelvényről és kijelenti, hogy amíg Wolfner a teremben lesz, nem elnököl. Wolfner szólásra emelkedik, de a nagy zűrzavarban és lármában észre sem veszik. Somló Bódog felsiet az emelvényre és onnan kezd beszélni. Pikler újra elfoglalja az elnöki széket.*)

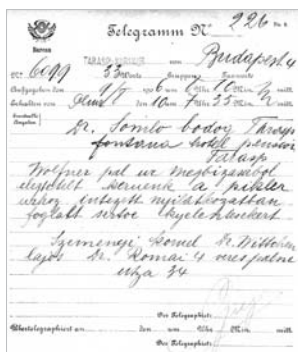
Somló Bódog: T. uraim! Én valamit állítottam. Azt felelték rá, hogy az állítás alaptalan. Én tehát egész röviden bizonyítok. Wolfner Pál a maga állítását Gratz Gusztáv írásbeli nyilatkozatára alapítja. Tehát jó tanúra hivatkozom akkor, mikor ennek az úrnak egy levelét vagyok kénytelen felolvasni annak bizonyítékául, hogy nem egészen alaptalanul állítottam azt, hogy a közgyűlés összehívását 10 tag aláírása alapján kérte Wolfner Pál. Gratz levele 26-áról van datálva, (Olvasa Gratz levelét):

Wolfner tegnap volt Hegedűsnél és nálam és egy tíz aláírással ellátott íven rendkívüli közgyűlés összehívását kérte.” Ez tehát egy konkrét tény! (Nagy zaj. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget) „a melyet az alapszabályok szerint 10 napon belül egybe kellett volna hívni. Kértem arra, hogy egyezzen bele a rendkívüli közgyűlésnek szeptemberig való elhalasztásába. Ő ebbe némi ellenkezés után belement, de csak azon feltétel alatt, hogy választmányi ülést még e hó vége előtt tartsunk. Ebbe azután, Hegedűs belevonásával, meg is állapodtunk.” (Zaj.) Áttérek ama állításom igazolására, hogy Wolfner Pál egy akciót akart indítani, hogy a jelenlegi vezetőséget buktassák ki. (Nagy zaj.) Ezt sem alaptalanul mondtam. Megint Gratz leveleire hivatkozom, aki nap nap után tárgyalta Wolfnerrel és a ki azt írta (olvassa): „A társaság egységének menthetetlenül vége van. Wolfner akciót fejt ki arra nézve, hogy Andrassy választassék meg újból elnöknek, ha ő nem vállalná az elnökséget (a mint hogy nem is vállalja), mást akar elnöknek, lehetőleg Apáthyt, de semmi esetre sem Piklert.” (Nagy zaj.) „Az akciót nagy erélyvel csinálja és kétségtelenül órára vezethető vissza azok a támadások, melyek a Társaság mostani vezetősége ellen nap-nap után a lapokban megjelennek. Ha álláspontja a közgyűlésen keresztül megy, úgy hiszem Ti mindnyájan (Pikler, Jászi és Te) ott fogjátok hagyni a Társaságot...” „Ha a Wolfner-csoport van többségben, megteszik elnöknek Apáthyt vagy Földest és ezzel titeket kényszerítenek a kivonulásra.” Ezek alapján mondtam én, amit megmondtam. (Felkiáltások: Éljen Somló! Hosszantartó taps és éljenzés.) [...]

Forrás: Huszadik Század. 7. évf. (1906) 8. szám, 147–175. o.

Miután Wolfner lelepleződött, párbajra hívta ki – már amennyire az „elégtételt kérünk” kifejezést a korban szokásos jelentéssel értelmezzük – Pikler Gyulát, Somló Bódogot és Jászi Oszkárt. Az iratok egy másik olvasata szerint Pikler Gyulát hívta ki párbajra, akinek aztán Somló és Jászi lett a párbajsegéde. (A párbajt az adott időben a büntetőjog már természetesen tiltotta.) Az OSZK Kézirattára „Somló Bódog és Pikler Gyula »lovagias ügye« Wolfner Pállal” jelzettel, Analekta 5384. szám alatt őriz néhány táviratot: kettőben Wolfner Pál nevében „segédei” kérnek tőlük elégtételt, a harmadikban pedig Somlót figyelmeztetik az újságokban már megjelent hírre, miszerint Wolfner párbajra hívta ki őt és Jászit. Mínderre még a közgyűlés délutánján, illetve estéjén, 1906. augusztus 7-én kerülhetett sor. A Kézirattárban e táviratok mellett találhatóak azok a fogalmazványtervezetek, amelyeken a sértettet a rendes bírósághoz utasítják.

Három távirat

1.

2.

3.

Forrás: OSZK Kézirattár, Analekta, 5384. sz.
 („Somló Bódog és Pikler Gyula lovagias ügye Wolfner Pállal”)

A táviratok szövege:

1.

Telegramm No 226

Dr. Somló Bódog
Fontana Hotel Pension
Tarasp

Wolfner Pal úr megbízásából elégtételt kérünk a Pikler úrhoz intézett nyilatkozatban foglalt sértő kijelentésekért.

Dr. Szemenyi Kornél
Dr. Wittchen Lajos
Dr. Ronai 4
Veres Pálné utca 34.

2.

Telegramm No 227

Dr. Jászi Oszkár
Fontana Hotel Pension
Tarasp

Wolfner Pál úr megbízásából elégtételt kérünk a társadalomtudományi Taraság ügyéből kifolyólag a hírlapok szerint tett sértő nyilatkozatokért.

Dr. Szemenyi Kornél
Dr. Wittchen Lajos
Dr. Ronai 4
Veres Pálné utca 34.

3.

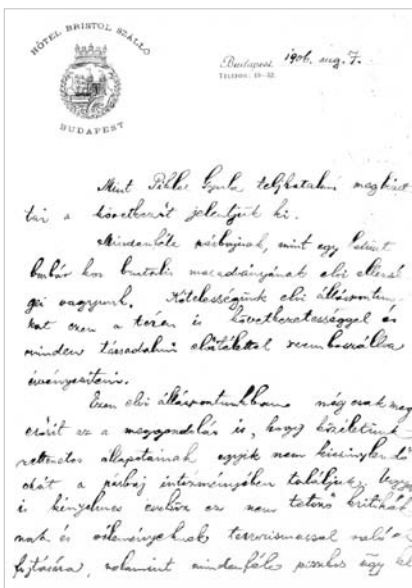
Telegramm No 396

Professzor Somló
Hotel Pension Tarasp

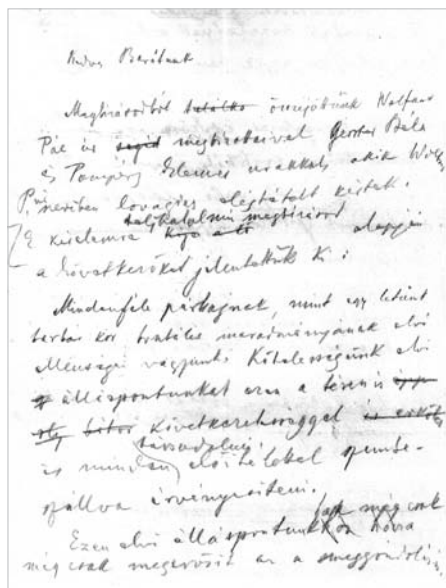
Wolfner téged és Oszkárt
a lapok szerint kihívták.

Marcban

Az ügy megoldását célzó fogalmazványok:

Fogalmazvány

Levélterv Pikkler Gyulához

Forrás: OSZK Kézirattár, Analekta, 5384. sz.

(„Somló Bódog és Pikkler Gyula lovagias ügye Wolfner Pállal”)

A fogalmazványok átiratai (mai helyesírási szabályok szerint):

Fogalmazvány

HÔTEL BRISTOL SZÁLLÓ
BUDAPEST

Budapest, 1906. aug. 7.

Mint Pikler Gyula teljhatalmú megbízottai a következőt jelentjük ki.

Mindenféle párbajnak, mint egy letűnt barbár kor brutális maradványának elvi ellenségei vagyunk. Kötelességünk elvi álláspontunkat ezen a téren is következetes-séggel és minden társadalmi előítélettel szembeszállva érvényesíteni.

Ezen elvi álláspontunkban még csak megerősít az a meggondolás is, hogy közéletünk rettenetes állapotának egyik nem kicsinylendő okát a párbaj intézményében találjuk. Ugyanis kényelmes eszköz ez nem tetsző kritikáknak és véleményeknek terrorizmussal való elfojtására, valamint mindenféle piszkos ügy kényelmes és jutányos elintézésére.

Ezért van, hogy minden ország maradi osztályai görcsösen ragaszkodnak hozzá, és hogy a nép és szabad gondolat igaz barátai mindenütt mereven visszautasítják, s különben is sokkal nagyobb erkölcsi bátorság e régi kártékony bálványt lerontani, mint a párbaj komédiáját végigjátszani. Különösen Pikler Gyula, az Európa-szerte ismert filozófus és előítélet-megdöntő, bűnt követne el nagy ügyünk ellen, ha a gondolkodók elvi magaslatáról gyáván a kaszinóemberek lovagias útjára térne.

E meggondolások alapján Wolfner Pál urat a független magyar bírósághoz utasítjuk.

Levélterv Pikler Gyulához

Kedves Barátunk

Megbízásodból összejöttünk Wolfner Pál és megbízottaival Geszter Béla és P(?) Elemér urakkal, akik Wolfner Pál nevében lovagias elégtételt kértek. E kérelemre teljhatalmú megbízásunk alapján a következőket jelentettük ki:

Mindenféle párbajnak, mint egy letűnt barbár kor brutális maradványának elvi ellenségei vagyunk. Kötelességünk elvi álláspontunkat ezen a téren is következetes-séggel és minden társadalmi előítélettel szembeszállva érvényesíteni.

Ezen elvi álláspontunk még csak megerősíti az a meggondolás is, hogy közéletünk rettenetes állapotainak egyik nem kicsinylendő okát a párbaj intézményében találjuk. [Áthúzott szöveg: kedves barátunk, mély tiszteletünk és... nyilvánítását Jászi Oszkár, Somló Bódog] Ugyanis kényelmes eszköz ez a nem tetsző kritikáknak és véleményeknek terrorizmussal való elfojtására, valamint mindenféle piszkos ügy

kényelmes és jutányos elintézésére. Ezért van, hogy minden ország kizsákmányoló osztályai görcsösen ragaszkodnak hozzá, és hogy a nép és a szabad gondolat igaz barátai mindenütt mereven visszautasítják. Különben is sokkal több erkölcsi bátorság egy régi kártékony bálványt lerontani, mint a párbaj komédiát végigjátszani. Különösen te, Pikler Gyula, az Európa-szerte ismert filozófus és előítélet- megdöntő bűnt követnél [el] nagy ügyünk ellen, ha a gondolkodók elvi magaslatáról gyáván a kaszinó-emberek lovagias útjára térnél.

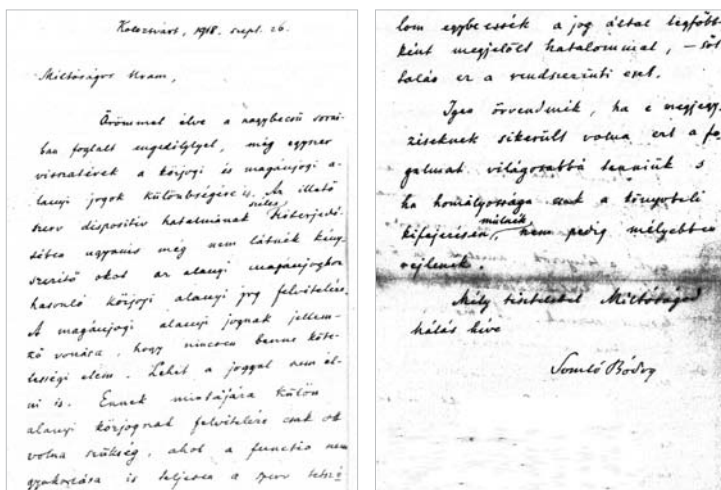
E megfontolások alapján Wolfner Pál urat a független magyar bírósághoz utasítottuk.

8. dokumentum:

A RECHTSMACHT ÉRTELMEZÉSE

Levél egy ismeretlen ismerőshöz

Somló *Juristische Grundlehre* című könyvét (1917) mind a hazai, mind a külföldi kritika meglehetősen pozitívan fogadta, s arról több recenzió, ismertetés és méltató kritika is megjelent. A mű központi kategóriája a *Rechtsmacht* fogalma, mely máig sokféle értelmezésre ad okot. A könyv egyik hazai olvasója – személyét illetően lásd az alábbiakat – levélben fordult néhány kérdéssel a szerzőhöz (e levél hollétééről nem tudunk). A válaszlevelet az OSZK Kézirattára „Somló Bódog levele ismeretlenhez” jelzettel őrzi. (Nem ismerem annak okát, hogy a levél miért maradt meg Somló Bódog iratai között; vagy milyen körülmények között került vissza oda, már ha el lett küldve egyáltalán.)

Forrás: OSZK Kézirattár, Levelestár, 1918. szeptember 26.
 („Somló Bódog levele ismeretlenhez”. Első és utolsó oldal)

A címzett kilétét valóban nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani, bár az biztos, hogy egyetemi professzor volt (erre következtethetünk a „méltóságos úr” megszólításból), s néhány egyéb körülményből. Az azonosítás tekintetében két lehetőség kínálkozik. Beszédes, hogy az illető elsősorban az „alanyi közjogok” iránti érdeklődött. Az alanyi közjogok kérdésével ekkor elsősorban Ereky István foglalkozott, aki a levél írásakor ny. r. egyetemi tanár volt Pozsonyban. A tárgyi és az alanyi jogok dualizmusáról szóló könyve mindazonáltal csak jóval később, 1928-ban jelent meg, így nem valószínű, hogy már 1918-ban ezzel lett volna elfoglalva. Ereky továbbá Somlóhoz hasonló életkorú és előmenetelben hozzá hasonló pályát befutó professzor volt, így semmi sem indokolná a levél túlzottan udvarias hangnemét. Az is beszédes ugyanis, hogy Somló nemcsak udvariasan, hanem már-már alázatosan válaszolt a felvetett kérdésre. Ez a stílus az adott korban nem volt ugyan szokatlan, de Somló más leveleit nem jellemezte. Ebből arra következtethetünk, hogy az „ismeretlen” Concha Győző volt, aki korábban, 1892-ig ugyancsak Kolozsváron tanított, s onnan települt át Budapestre. Concha az elméleti tárgyak oktatása terén ekkor, 1918-ban, informálisan már szinte az egész magyar jogi és államtudományi felsőoktatást befolyása alatt tartotta, s jóváhagyása nélkül ezen a területen nem igen kerülhetett sor egyetemi kinevezésre. Ennek alapján azt valószínűsítem, hogy a levél címzettje Concha Győző volt. (Hasonló álláspontot képvisel, részben más érvek alapján, a szakirodalomban Andreas Funke és Súlyom Péter; lásd i. m., 248.) Fontos szempont a levél dátuma is (1918. szeptember 26.), különösen, ha figyelembe vesszük, hogy Somló 1918 őszén határozza el, hogy Kolozsvárról áttelepül Budapestre.

A levél szövegének átírata (mai helyesírási szabályok szerint):

Kolozsvárt, 1918. szept. 26.

Méltóságos Uram,

Örömmel élve a nagybecsű soraiban foglalt engedéllyel, még egyszer visszatérek a közjogi és magánjogi alanyi jogok különbségére is. Az illető szerv diszpozitív hatalmának széles kiterjedésében ugyanis még nem látnék kényszerítő okot az alanyi magánjoghoz hasonló közjogi alanyi jog felvételére. A magánjogi alanyi jognak jellemző vonása, hogy nincsen benne köteleességi elem. Lehet a joggal nem élni is. Ennek mintájára külön alanyi közjognak felvételére csak ott volna szükség, ahol a funkció nem gyakorlása is teljesen a szerv tetszésétől függ a pozitív szabályozás szerint. Jó példa a képviselő választás joga. Ahol a szavazás nem kötelező, ott a szavazás „jog”, amelyet a jogosult így vagy amúgy gyakorolhat, vagy ha neki úgy tetszik, nem gyakorol. Mihelyt a szavazás kötelező, nincsen többé szükség a szavazás „jogának” konstrukciójára, sőt nincs is szigorúan véve többé helye

ennek a konstrukciónak, mert a szavazás már most a kötelezettek állampolgári kötelességévé vált, bármily tág tere marad is a meggyőződésnek e kötelesség miként való teljesítésénél. Ha egyszer azt mondjuk, hogy az illetőnek kötelessége valahogyan szavazni, akkor semmit sem tesz hozzá az a konstrukció, hogy joga is valahogyan szavazni. Csak a kötelességteljesítés jogának felesleges konstrukciója maradna hátra. De ez a szavazásnál épp oly felesleges, mint a katonáskodásnál. Ha azonban a katonáskodásra kötelezetteknek joga van a csapatot megválasztani, amelynek szolgálni kíván, itt alanyi jogról van szó, mert nem köteles egyszersmind a csapatot megválasztani.

Ha feltételezhetjük, hogy a fejedelem ún. jogainak gyakorlására legjobb belátása szerint köteles, pl. az elébe került törvényjavaslatot, illetve parlamenti határozatot legjobb belátása szerint köteles szentesíteni, vagy pedig a szentesítést megtagadni, akkor éppen az állam etikai felfogása szerint nem marad tér a szentesítés valaminő joga számára. Erről csak akkor szólhatnánk, ha úgy nézhetnők a dolgot, hogy a fejedelemnek joga van arra is, hogy az elébe került határozattal ne is foglalkozzék és törődjék.

Érzem azonban, hogy ez a felfogás részletes vizsgálatot igényel még, amelyet a nagybecsű soraiban idézett helyek felhasználásával és egybevetésével nem is fogok elmulasztani. Addig magam is csak ideiglenesnek tekintem ezt a nézést.

A Rechtsmacht-nak a Staatsmacht-hoz való viszonya tekintetében ismét oly pontra figyelmeztet Méltóságod, amelynek kifejtése könyvemben – annak kárára – hiányzik. Felfogásom szerint a Rechtsmacht, vagyis a jogalkotó hatalom, az államhatalom és a szuverén hatalom fogalmi teljesen egyet jelentenek. Minthogy azonban erről a hatalomról már a jog fogalmának kifejtéséről kellett szólanom, tehát még az állam fogalmának tárgyalása előtt; nem használhattam az elfogadottabb „Staatsmacht” kifejezést, hanem a jogot alkotó hatalomról kellett szólnom. Ez a hatalom a joggal egyidejűleg megteremtí az államot is, ez a szuverén hatalom az államban, mégpedig ez a hatalom a maga egészében a voltaképpen szuverén hatalom; e hatalomnak egyes komponensei, pl. fejedelem, parlament, a parlament egyes házai, tulajdonképpen egymagukban nem is alkotnak megannyi szuverén hatalmat, hanem csak egyet a maguk összességükben, az egységes államhatalmat, amely egyszersmind a legfőbb fokozat a jogot alkotó hatalom is. A többes számban ún. államhatalmak ennek a lényege szerint egységes hatalomnak hol működése irányait, hol alkotó elemeit, hol szerveit jelölik, míg az a fogalom, amelyet a maguk összességükben tesznek ki, az irodalomban gyakran nem szerepel. Ezt akarná jelenteni a Rechtsmacht.

Nálunk tehát pl. király és nemzet együttvéve teszik ki ezt a hatalmat; abszolút államban az uralkodó és azok a tényezők, amelyek az ő akaratának kialakulásával döntő befolyással vannak. A modern Franciaországban a Rechtsmacht az, amit egy szóval közvéleménynek szoktak mondani. A „Rechtsmacht” tehát nem tétélesjogi fogalom, hanem a ténylegesen legfőbb hatalom értendő alatta. Mi sem zárja ki természetesen, hogy a tényleg legfőbb hatalom egybeessék a jog által legfőbbként megjelölt hatalommal –, sőt talán ez a rendszerinti eset.

Igen örvendeznék, ha e megjegyzéseknek sikerült volna ezt a fogalmat világosabbá tenniük, s ha homályossága csak a könyvbeli kifejezésen múlnék, nem pedig mélyebben rejlenék.

Mély tisztelettel Méltóságod hálás híve

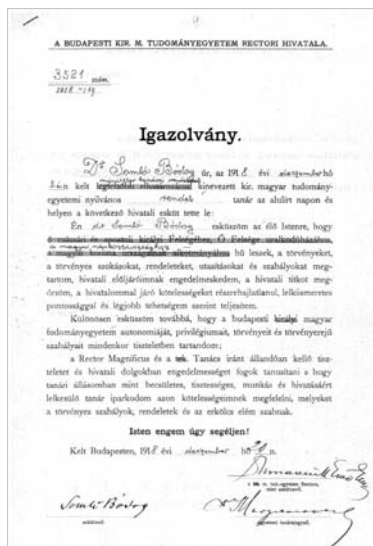
Somló Bódog

9/a-c. dokumentumok:

„ISTEN ENGEM ÚGY SEGÉLJEN!”

Esküdtétel, átsorolás és „igazolás” Budapesten

Az esküdtételről (1918) kiadott igazolás

Forrás: OSZK Kézirattár, *Analekta*, 5379. sz.

1918 őszén Somló Budapestre költözött. Némi segítséggel a Budapesti Egyetem jogi karán helyezkedett el, ahol a számára létrehozott *Általános jogtan és jogi encyklopedia* tanszékét kapta meg. 1918. december 3-án nevezték egyetemi ki tanárnak, esküjét december 20-án tette le. Erről tanúskodik az alábbi igazolás. Az okiratban – a személyes tényezők szerepén túl – az az érdekes, hogy „Ő Felsége uralkodóháza” és a „magyar korona országainak alkotmánya” helyébe, legalábbis a papíron, milyen könnyen került bele a „magyar népköztársaság”. (Érdeemes megfigyelni ugyanakkor, hogy amíg a „királyi” az egyetem nevéből is kiesett, így a rektor a „magyar tudományegyetem rectora”-ként írta alá az igazolást, addig a rektori hivatal nevéből nem, hisz az továbbra is „a Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem Rectori Hivatala” maradt. A hivatal tehát – tehetjük hozzá – forradalmi időkben is hivatal!)

Az igazolás szövegének betűhív átirata:

A BUDAPESTI KIR. M. TUDOMÁNYEGYETEM RECTORI HIVATALA.

3521 szám

1918-19.

Igazolvány.

Dr. Somló Bódog úr, az 1918 évi december hó 3-án kelt ~~legfelsőbb elhatározás~~ *sa* (a „*legfelsőbb elhatározással*” háromszor áthúзва, helyette:) miniszter tanácsi rendelettel kinevezett kir. magyar tudományegyetemi nyilvános rendes tanár az alulírt napon és helyen a következő hivatali esküt tette le:

Én dr. Somló Bódog esküszöm az élő Istenre, hogy ő császári és apostoli királyi Felségéhez, Ő Felsége uralkodóházához, a magyar korona országainak alkotmányához [az „ő császári és apostoli ...” szövegrész háromszor áthúзва, helyette:] a magyar népköztársasághoz hű leszek, a törvényeket, a törvényes szokásokat, rendeleteket, utasításokat és szabályokat megtartom, hivatali előljáróimnak engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm, a hivatalommal járó kötelességeket részrehajlatlanul, lelkiismeretes pontossággal és legjobb tehetségem szerint teljesítem.

Különösen esküszöm továbbá, hogy a budapesti királyi (a „*királyi*” áthúзва) magyar tudományegyetem autonómiáját, privilégiumait, törvényeit és törvényerejű szabályait mindenkor tiszteletben tartandom;

a Rector Magnificus és a tek. (a „*tek.*” háromszor áthúзва) Tanács iránt állandóan kellő tiszteletet és hivatali dolgokban engedelmességet fogok tanusítani hogy tanári állásomban mint becsületes, tisztességes, munkás és hivatásáért lelkesülő tanár iparkodom azon kötelességeimnek megfelelni, melyeket a törvényes szabályok, rendeletek és az erkölcs elem szabnak.

Isten engem úgy segítse!

Kelt Budapesten, 1918 évi december hó 20-n.

(aláírás: Dr. Moravcsik Ernő Emil)

a kir. (a „*kir.*” háromszor áthúзва)

m. tud.-egyetem Rectora,

(aláírás: Somló Bódog)

esküttevő.

(aláírás: olvashatatan)

egyetemi tanácsjegyző.

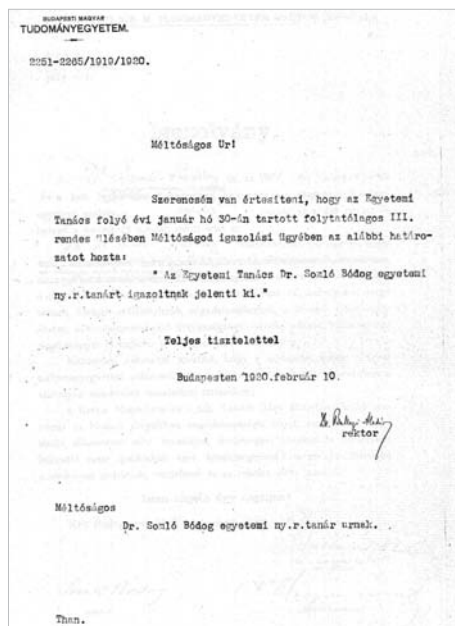
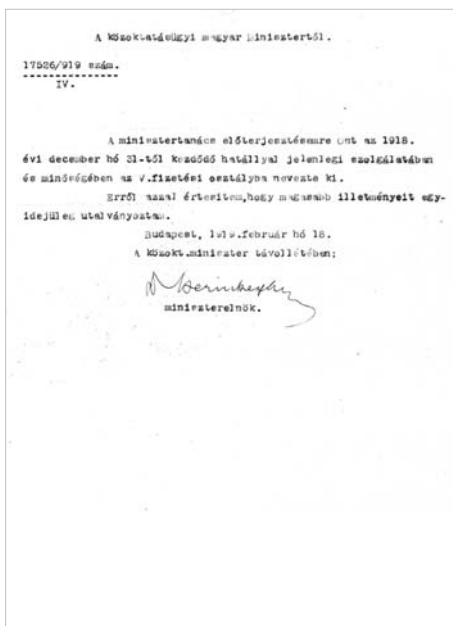
mint esküttevő.

E dokumentum az OSZK Kézirattárában Somló Bódog „hivatalos iratai” között szerepel, két másik „értesítéssel” együtt. Az egyik egy átsorolási, vagyis „fizetésemelési” értesítés 1919. február 18-i dátummal, amit a miniszterelnök írt alá. A dátum azért érdekes, mert a jogi kar kari tanácsa az 1919. január 29-i ülésen tiltakozott az ellen, hogy a kormány a megkérdezése nélkül hét új professzort

nevezett ki a karra, illetve 1919. február 3-án döntöttek úgy, hogy nem esketik fel az új professzorokat. A dátumok összevetéséből számos következtetést vonhatunk le a korviszonyokra vonatkozóan.

A hivatalos (személyes) iratok között található másik dokumentum az a csaknem egy évvel későbbi, 1920. február 10-i keltezésű igazolás, amellyel a „Budapesti Magyar Tudományegyetem” rektora közölte Somlóval, hogy az Egyetemi Tanács „igazoltnak jelentette ki”, tehát tanári kinevezését – annak ellenére, hogy az 1918. október 31. után történt – fenntartja. Ha az előbbi irat alapján számos következtetést vonhatunk le a korviszonyokra vonatkozóan, akkor ennek alapján (figyelembe véve öngyilkosságának 1920. szeptember 28-i dátumát is) még többet. Persze tudnunk kell, hogy következtetéseink Somló személye vonatkozásában – mivel számos körülményt nem ismerünk – csak spekulációk.

Íme a két értesítés:

Forrás: OSZK Kézirattár, Analekta, 5379. sz.

Az értesítések átirata

A közoktatásügyi magyar minisztertől.

1756/919. szám.

IV.

A minisztertanács előterjesztésemre Önt az 1918. évi december hó 31-től kezdődő hatállyal jelenlegi szolgálatában és minőségében az V. fizetési osztályba nevezte ki.

Erről azzal értesítem, hogy magasabb illetményeit egyidejűleg utalványoztam.

Budapest, 1919. február hó 18.

A közokt. miniszter távollétében:

Berinkey Dénes

miniszterelnök.

A forradalmak utáni „igazolás” átirata

Budapesti
Magyar Tudományegyetem
2251-2265/1919/1920.

Méltóságos Úr!

Szerencsém van értesíteni, hogy az Egyetemi Tanács folyó évi január hó 30-án tartott folytatólagos III. rendes ülésében Méltóságod igazolási ügyében az alábbi határozatot hozta:

„Az Egyetemi Tanács Dr. Somló Bódog egyetemi ny. r. tanárt igazoltnak jelenti ki.”

Teljes tisztelettel:

Budapesten 1920. február 10.

(aláírás: *Dr. Ballagi Aladár*)

rektor.

Méltóságos

Dr. Somló Bódog ny. r. tanár úrnak

IRODALOM

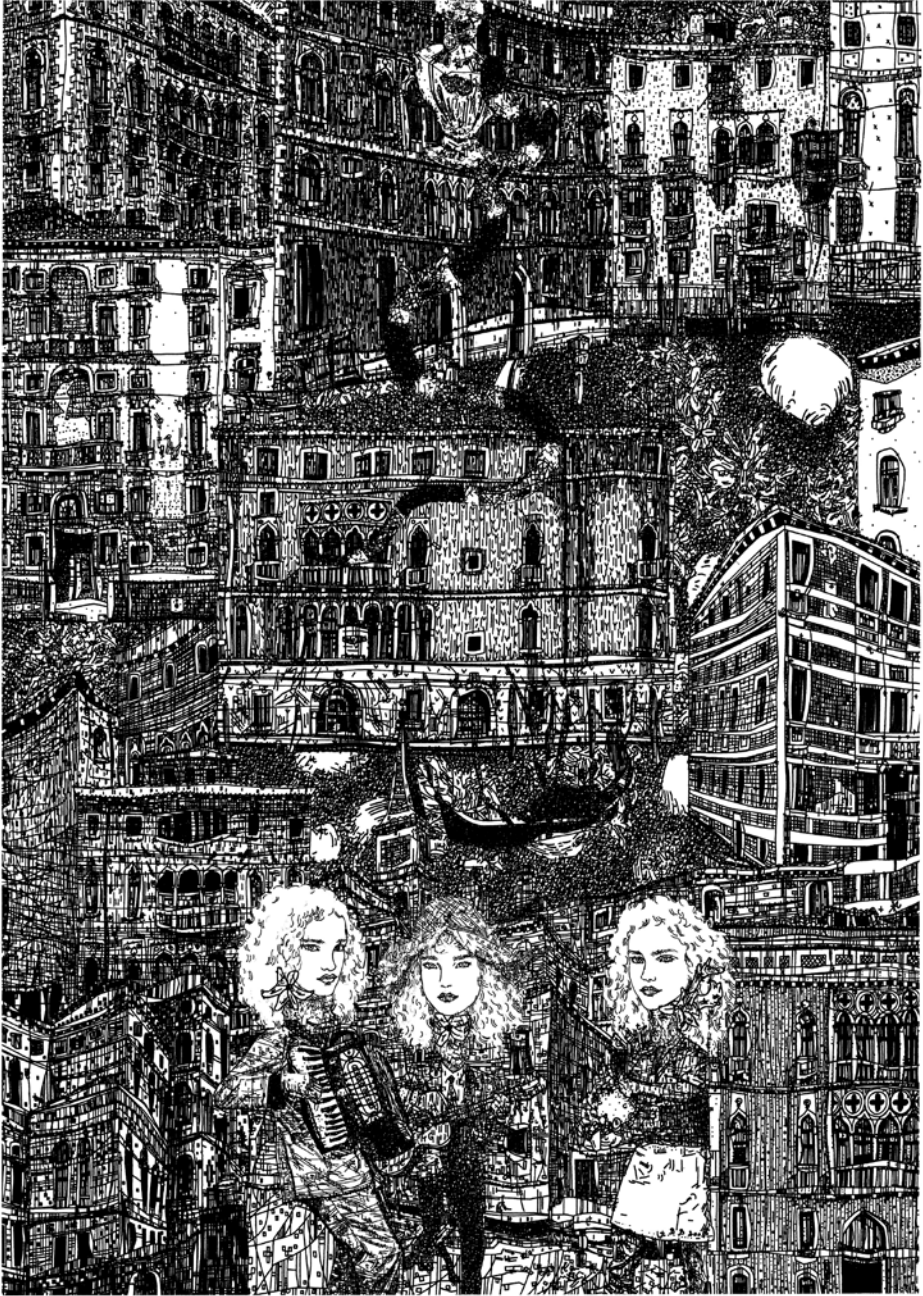
- [N. N.] (1978): Somló Bódog és az etnológia (*Szociológia*, 1977. 4.). *Korunk* 37. évf. 8. sz. 700-701.
- A Társadalomtudományi Társaság rendkívüli közgyűlése (1906. augusztus hó 7.) *Husza-dik Század* 7. évf. (1906) 8. szám, 147-175.
- Antal Sándor (1905): Az egyik. In: *Akik ma élnek*. Budapest, Sonnenfeld Adolf Könyv-és Műnyomda, 23-30.
- Bárd József (1918): Somló Bódog jogászati alapvetése. *Husadik Század* 19. évf. 6. sz. 346-354.
- Bárd József (1921): Somló Bódog. *Jogtudományi Közlöny* 56. évf. 5. szám, 33-36.
- Barna Ildikó – Csepeli György [et al.] (é. n.): *Társadalmi és etnikai konfliktusok a 19-20. században – Atrocitások, pogromok, tömeggyilkosságok, népirtások*. Digitális Konfliktus Adatbázis. <http://tarsadalominformatika.elte.hu/tananyagok/dka/index.html>
- Beling, Ernst (1925): Besprechung: Felix Somló: Juristische Grundlehre. *Kritische Vier-teljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft* 21. kötet 3. 50-83.
- Bodzsoni István (1975): Somló Bódog. *Létünk* 3-4. szám, 123-143.
- Bolgár Elek (1918): Felix Somló: Juristische Grundlehre. *Athenaeum* 4. [Ú. f.] 2. szám, 556.
- Bolgár, Alex (1909): Entwicklungen und Literatur der Soziologie in Ungarn. (Bericht über die soziologische Literatur seit 1900 und die soziologischen Gesellschaften. Teil E). *Monatsschrift für Soziologie* 1. évf. 324-334.
- D. [Daniel Arnold] (1909): Somló Bódog Der Güteverkehr in der Urgesellschaft című könyvéről. *Husadik Század* 10. évf. XX. kötet, 95-97.
- Egyed Péter (2010): *Szellem és környezet. Filozófiai esszék és tanulmányok*. Polis, Kolozsvár.
- Faludy György (2011): *Jegyzetek az esőerdőből*. Petőfi Irodalmi Múzeum (Digitális Irodalmi Akadémia), Budapest.
- Falus Katalin (1994): *Fejezetek a magyar jogfilozófiai gondolkodás történetéből: Pulszky, Pitker és Somló jogpozitivizmusa*. [kandidátusi értekezés] gépirat, Budapest.
- Fleck Zoltán (2011): A körülmények kényszere. Somló Bódog: Állami beavatkozás és individualizmus. *Tolle Lege* 1. évf. 1. szám, 1-10. <http://tollelege.elte.hu>
- Funke, Andreas (2004): *Allgemeine Rechtslehre als juristische Strukturtheorie. Entwicklung und gegenwärtige Bedeutung der Rechtstheorie um 1900*. Mohr Siebeck, Tübingen.
- Funke, Andreas (2012): Felix Somló's Legal Philosophy. Content, Critique, Counterparts. In: *Standing Tall. Hommages a Csaba Varga*. Szerk.: Bjarne Melkevik. [k. n.], Budapest, 155-166.
- Funke, Andreas – Sólyom Péter (2013): Einleitung. In: *Verzweifelt objektiv. Tagebuch-notizen und Briefe des ungarischen Rechtsphilosophen Felix Somló (1873-1920)*. Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien, 13-94.
- Gaal György (2001): *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudomány-egyetem előzményei, korszakai és vonzatai*. Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Kolozsvár.
- Gaal György (2009): *Tört kövön és porladó keresztben. Pusztuló múlt és fájó jelen a Házsongárdi temetőben*. (5. kiad.) Stúdium, Kolozsvár.

- Gönczi Katalin (1995): Felix Somló (1873–1920). In: *Juristen. Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. Szerk. Michael Stolleis. München, C.H. Beck, 575–576.
- Henrich, Walter (1918): Eine ungarische Rechtsphilosophie. *Juristische Blätter* 47. évf. 73–76.
- Horváth, Barna (1930/31): Die ungarische Rechtsphilosophie. *Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie* 29. évf. 1. szám, 37–85.
- Jászi Oszkár (1991): *Jászi Oszkár válogatott levelei*. Szerk.: Litván György – Varga F. János. Budapest, Magvető.
- Jónás Károly (1995): A Moór–Somló-hagyaték. In: Jónás Károly – Veredy Katalin: *Az Országgyűlési Könyvtár története, 1870–1995*. Országgyűlés, Budapest.
- Káich Katalin (1976): A magyarországi szabadoktatás 1907-i pécsi kongresszusa. *Hungarológiai Közlemények* 8. évf. 26–27. szám, 65–72.
- Kautsky, Karl (1909): Urgesellschaft und Marxismus. *Neue Zeit* 1909. november 19.
- Képviselőházi napló (1903): *Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója*. XV. kötet. Budapest, Athenaeum.
- Kostyákné Vass Ágnes – Pethő Sándor (1990): Az evolucionista etikától a transzcendentális normativizmusig. In: *A van és a kell világa: Fejezetek a magyar etika történetéből*. Szerk.: Csikós Ella et al. Miskolc, k. n., 109–135.
- Kovács I. Gábor – Kiss Zsuzsanna – Takács Árpád (2012): *Diszkrimináció – emancipáció-asszimiláció – diszkrimináció. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adataira. 1848–1944. I. Zsidó és zsidó származású egyetemi tanárok*. Szerk.: Kovács G. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Kupa László (1998): Somló Bódog. *Jura* (Pécs) 5. évf. 1. szám, 43–48.
- Láncki Jenő (1907): A szociológia két módszere. *A Munka Szemléje* 14–19. szám.
- Litván György (1968): A forradalmi kormány és a budapesti tudományegyetem erőpróbája 1918–1919 fordulóján. *Történelmi Szemle* 11. évf. 4. szám, 401–427.
- Litván György (1973): Egy magyar tudós tragikus pályája a század elején: Somló Bódog (1873–1920) *Valóság* 16. évf. 8. szám, 32–42.
- Litván György (1977): Somló Bódog munkássága. *Szociológia* 4. szám, 503–507.
- Litván György (1996): *Októberek üzenete*. Budapest, Osiris, 189–210.
- Litván György – Szűcs László (1973): *A szociológia első magyar műhelye. A Huszadik Század köre*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Madzsar József (1905): Észrevételek Méray organikus elméletéhez. *Huszadik Század* 6. évf. XI. kötet, 389–405.
- Méray Horváth Károly (1905): Biológiai rendű képződmény-e a társadalom? *Huszadik Század* 6. évf. XI. kötet, 464–466.
- Méray Horváth Károly (1907): Tudomány és vesébelátás. Megjegyzések Pikler Gyula múltkori cikkéhez. *Huszadik Század* 8. évf. XV. kötet, 456–458.
- Mikó Imre (1973): Somló Bódog útja. *Utunk* [Kolozsvár] 35. szám, 4.
- Moór Gyula (1921): Somló Bódog. *Társadalomtudomány* 1. évf. 1. szám, 17–40.
- Moór, Julius (1926): Vorwort des Herausgebers. In: Felix Somló: *Gedanken zu einer Ersten Philosophie*. Berlin, Walter de Gruyter, 3–17.
- Nagy J. Endre (1981): Erény és tudomány. Vázlat Somló Bódog gondolkodói pályájáról. *Világosság* 22. évf. 12. szám, 764–772.
- Nagy J. Endre (1993): *Eszme és valóság. Magyar szociológiatörténeti tanulmányok*. Pesti Szalon Könyvkiadó – Savaria University Press, Budapest–Szombathely.

- Navracsics Tibor (1991): Somló Bódog államelmélete (1898–1909). *Valóság* 34. évf. 7. szám, 16–27.
- Ormos Mária (2011): *A katedrától a halálsorig. Ágoston Péter 1874–1925*. Napvilág, Budapest, 223–304.
- Ostwald, Wilhelm (1911): Besprechung von Felix Somló: Zur Gründung einer beschreibenden Soziologie, und Der Güterverkehr in der Urgesellschaft. *Annalen der Naturphilosophie* 10. évf. 106–108.
- Perekz László (1998): A belátásos elmélettől a mezőelméletig. A magyar jogfilozófia fél évszázada: Pikler, Somló, Moór, Horváth. *Századvég* [Ú. f.] 10. szám. 78–83.
- Pikler Gyula (1907): „Objektív szociológia” és induktív logika. *Husadik Század* 8. évf. XV. kötet, 229–235.
- Pikler Gyula (1907): Az „objektív szociológia” visszavonása, az „epifenomenek” és az anyagsererendszerek”. *Husadik Század* 8. évf. XV. kötet, 301–318.
- Pikler Gyula (1907): Lélektan és társadalmi tudomány. Nyílt levél Somló Bódoghoz. *Husadik Század* 8. évf. XV. kötet, 113–120.
- Pikler Gyula – Somló Bódog (1899): *Der Ursprung des Totemismus*. Berlin, K. Hoffmann Rechtswissenschaftlicher Verlag, 1899 [1900]. 1–36.
- Reményik Sándor (1925): *Egy eszme indul*. Versek. Minerva (Az Út), Kolozsvár.
- Rigó Anett (2005): Egy ismeretlen ismerős: Megjegyzések Somló Bódog jog- és államelméletéhez. *Leviatán* 2. évf. Klsz. 349–359.
- Rónai Zoltán (1910): A helyes jog tudománya. *Husadik Század* 11. évf. XXII. kötet, 269–283.
- Rónai Zoltán (1910): Erkölcsi érzelmek és társadalmi érdekek a jogpolitikában. *Husadik Század* 11. évf. XXII. kötet, 503–508.
- Rónai Zoltán (1911): Értékmérés és érdekmérlegelés. *Husadik Század* 12. évf., XXIII. kötet, 219–223.
- Sándor Pál (1965): *A filozófia története*. 3. kötet. Akadémiai K., Budapest.
- Sárkány Mihály (1977): Somló Bódog az ősi társadalom gazdaságáról. *Szociológia* 6. évf. 4. szám, 516–521.
- Sas Péter (2015): „...nagyon érdekelnek úgy Kolozsvár, mint a te dolgaid.” Somló Bódog ismeretlen levele Várady Aurélnak. (Heidelberg, 1897. május 23.) *Művelődés. Közművelődési havilap* 68. évf. 2. szám, [http:// muvelodes.net](http://muvelodes.net).
- Schweitzer Gábor – Halász Iván (2010): Peregrináció Germániában: Somló Bódog a lipcsei és a heidelbergi egyetemen (1896–1897) *Jogtudományi Közöny* 65. évf. 6. szám, 286–297. (angolul: *Acta Juridica Hungarica* 51. évf. (2010) 2. szám, 109–121.)
- Seres László (1970): Pozitivisták társadalombölcselet Magyarországon. Somló Bódog halálának 50. évfordulójára. *Magyar Filozófiai Szemle* 13. évf. 5. szám, 936–954.
- Sipos Julia (1994): A honi rozsdá megfogta, megette. Beszélgetés Nagy J. Endre szociológiai történésszel. 3. Somló Bódog. *Liget* 7. évf. 7. szám, 38–43.
- Somló Bódog (1898): *A nemzetközi jog bölcseletének alapelvei*. Budapest, Franklin, 1–71.
- Somló Bódog (1902): A jogbölcselet tanítása. *Jogállam. Jog- és Államtudományi Szemle* 1. évf. 1. füzet, 61.
- Somló Bódog (1903a): A társadalmi fejlődés elméletéről és néhány gyakorlati alkalmazásáról [a Társadalomtudományi Társaság vitaindító előadása]. *Husadik Század* 4. évf. VII. kötet, 397–409.
- Somló Bódog (1903b): *Állami beavatkozás és individualizmus*. 1. kiad. Grill, Budapest; (2. kiad. 1907).

- Somló Bódog (1905a): Méray kultúrfiziológiája. *Husadik Század* 6. évf. XI. kötet, 310–324.
- Somló Bódog (1905b): Válasz Méraynak. *Husadik Század* 6. évf. XI. kötet, 466–467.
- Somló Bódog (1906): Politika és szociológia. Méray rendszere és prognózisai. *Husadik Század* 7. évf. XIII. kötet, 369–381.
- Somló Bódog (1907): Viszontválasz [Pikler Gyulának]: *Husadik Század* 8. évf. XV. kötet, 458–471.
- Somló Bódog (1910): Ősgazdaság és marxizmus. *Husadik Század* 11. évf., XXI. kötet, 130–133.
- Somló Bódog (1910) Válasz Rónai Zoltánnak. *Husadik Század* 11. évf. XXII. kötet, 390–395.
- Somló Bódog (1911): Még egyszer a helyes jogról. *Husadik Század* 12. évf. XXIII. kötet, 71–73.
- Somló Bódog (1911): Újból a helyes jogról és egy helytelen cikkről. *Husadik Század* 12. évf. XXIII. kötet, 344–346.
- Somló Bódog (1917): *Juristische Grundlehre*. Lipcse, Verlag von Felix Meiner, X, 556 p. (2. kiad. Lipcse, Verlag von Felix Meiner, 1927, reprint: Aalen, Scientia Verlag, 1973. XV, 556 p. Magyarul részlete: Jogi Alaptan. Ford. Sajó András, Sándor Tamás. In: *Modern polgári jogelméleti tanulmányok*. Szerk. Varga Csaba. Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, 1977, 45–61.)
- Somló Bódog (1995): Jogbölcselet. *A Juristische Grundlehre kivonata*. Szerk. Takács Péter, jegyzetek: Takács Péter és Zódi Zsolt. Bíbor K., Miskolc.
- Somló Bódog (1999): *Értékfilozófiai írások*. Szerk.: Szegő Katalin. Pro Philosophia – JATE BTK, Kolozsvár – Szeged.
- Somló Bódog (1981): Aristoteles. *Magyar Filozófiai Szemle* 25. évf. 6. szám, 819–835.
- Somló Bódog (1985a): Állambölcseleti jegyzetek. *Állam- és Jogtudomány* 38. évf. 2. szám, 359–373.
- Somló Bódog (1985b): *Augustinus*. *Állam- és Jogtudomány* 38. évf. 4. szám, 777–783.
- Somló, Felix (1907–1908): Die neuere ungarische Rechtsphilosophie. *Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie* 1. évf. 315–323.
- Somló, Felix (1909): *Der Güteverkehr in der Urgesellschaft*. Misch und Thron, Bruxelles–Leipzig. (magyarul Somló Bódog: A gazdaság őskorából. *Husadik Század* 10. évf. (1909) XIX. kötet, 1–9. és 121–136.)
- Somló, Felix (1910): Urwirtschaft und marxistische Orthodoxie. *Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie* 3. évf. 3. szám, 391–394.
- Somló, Felix (1926): *Gedanken zu einer Ersten Philosophie*. Hrsg. Julius Moór, Walter de Gruyter, Berlin.
- Somló, Felix (1999): *Schriften zur Rechtsphilosophie*. Ausgewählt und eingeleitet von Csaba Varga. Akadémiai K., Budapest.
- Somló, Felix (2013): Tagebuchnotizen. Briefe. In: *Verzweifelt objektiv. Tagebuchnotizen und Briefe des ungarischen Rechtsphilosophen Felix Somló (1873–1920)*. Szerk. Andreas Funke, Sólyom Péter. Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien.
- Steinmetz, Sebald (1909): Besprechung von Felix Somló: Zur Gründung einer beschreibenden Soziologie. In: *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich*. 33 évf. 389.
- Szabadfalvi József (1999): Bódog Somló. In: Somló, Felix: *Schriften zur Rechtsphilosophie*. Akadémiai K., Budapest, XI–XII.

- Szabadfalvi József (2006): A neokantiánus fordulat beteljesedése a magyar jogi gondolkodásban: Vázlat Somló Bódog jogbölcseleti életművéről. *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* 6. évf. 6. szám, 227–241.
- Szabadfalvi József (2007a): Prima Philosophia Iuris: A Sketch of Bódog Somló's Legal Philosophical Oeuvre. In: *Theatrum Legale Mundi. Symbola Cs. Varga Oblata*. Szerk.: Péter Cserne et al., Societas Sancti Stephani, Budapest, 485–498.
- Szabadfalvi József (2007b): „Kilencven éve jelent meg Somló Bódog *Juristische Grundlehre* című műve. *Állam és Jogtudomány* 4. szám, 615–621.
- Szabadfalvi József (2010): „Bódog Somló – The »Representative Man« of Hungarian Legal Philosophy”. *Rechtswissenschaft in Osteuropa. Studien zum 19. und frühen 20. Jahrhundert*. Szerk. Zoran Pokrovac. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 375–389.
- Szabadfalvi József (2011): *A magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei. Werbőczy Istvántól Somló Bódogig*. Gondolat, Budapest.
- Szabadfalvi József (2007c): The Role of Bódog Somló in the Revival of Hungarian Legal Philosophy. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*. 93. évf. 4. szám, 540–550.
- Szabó Imre (1955): *A burzsoá állam- es jogbölcselet Magyarországon*. Akadémiai K., Budapest.
- Szabó Miklós (2015): Jogelmélet és jogszociológia. In: *A jog tudománya: Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Szerk.: Jakab András, Menyhárd Attila. Budapest, HVG-Orac, 451–542.
- Szájer József (1985): Az elfeledett jogtudomány. Somló Bódog tudományelméleti és jogi tanaiból. *Századvég* 1. évf. 1. kötet, 95–114.
- Szegő Katalin (1976): Somló Bódog és nemzedéke. *Korunk* 35. évf. 6. szám, 420–426.
- Szegő Katalin (1993): Somló Bódog értékelmélete. *Erdélyi Múzeum* 55. évf. 3– 4. sz. 73–88.
- Szegő Katalin (1994): Somló Bódog értékelmélete. *Magyar Filozófiai Szemle* 38. évf. 3–4. sz. 343–364.
- Szegő Katalin (2003): *Gondolatutak*. Pro Philosophia, Kolozsvár.
- Szegvári Katalin (2004): Somló Bódog jogelméleti munkássága. *Jogelméleti Szemle* 4. szám, elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/szegvari20.html>
- Szekfű Gyula (1927): Egy magyar folyóirat problémája. *Magyar Szemle* 1. évf. 1. szám.
- Varga Csaba (1980): Somló Bódog esete a pécsi jogakadémiával. *Jogtudományi Közlöny* 35. évf. 8. szám, 543–546.
- Varga Csaba (2000): Somló Félix: Schriften zur Rechtsphilosophie. *Acta Juridica Hungarica* 41. évf. 3–4. szám, 258–259.
- Varga Csaba (szerk.) (1977): *Modern polgári jogelméleti törekvések*. Budapest, MTA JTI.
- Varga Csaba (szerk.) (1981): *Jog- es filozófia. Antológia a század első felének polgári jogelméleti irodalma köréből*. Akadémiai, Budapest.
- Varga Csaba (szerk.) (1995): *Aus dem Nachlaß von Julius Moór Gyula hagyatékából*. ELTE, Budapest.
- Zódi Zsolt (1995): Erény és tudomány. Somló Bódog állam- és jogbölcseleti munkássága. In: Loss S. et al.: *Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 63–141.
- Zsigmond Gábor (1977): Somló Bódog és a magyar etnológia. *Szociologia* 6. évf. 4. szám, 508–515.

●
Halál Velencében XXXIV.